

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LÓRÁ

XXVI. ÉVFOLYAM IX.

2017/9. SZÁM

**„AZ ÉV
TENGELYÉN
FORDULÓ IDŐ”**
ÁGH ISTVÁN
VERSEI

**ÍRÓ A
MAGASBAN**
OTTLIK GÉZA
ALAKJA

ANNA-SORSOK

**KOCSIS
ZOLTÁNRA
EMLÉKEZVE**

**„Legyen a zene
mindenkié!”**

KODÁLY-EMLÉKÉV 2017

Petrás Mária és Petrás Alina
kiállítása az E-Galériában

NÉVTELEN SZENTEK

Cikkünk az 5. oldalon

1. Petrás Alina: Tulipános kazetta
2. Petrás Mária: A kisdéd dicsőítése
3. Petrás Mária és Petrás Alina
4. Petrás Mária: Mária Erzsébettel
5. Petrás Mária: Mária a kisdéddel és az asszonyokkal
6. Petrás Alina: Életfa
7. Petrás Alina: Tulipános életfa
8. Petrás Alina: Életfás tulipán
9. Petrás Mária: Babba Mária (részlet)

SZAKONYI KÁROLY

Háromkirályok

Mindegyik máshonnan jött, más városnegedből, nem tudtak egymásról, mégis egyfelé igyekeztek, mert látták a lobbanást. Már elült a zaj, csendesek voltak az utcák, amikor az a lobbanás bevilágított az éjszakába. Nem lehetett megállapítani, hogy hol szikrázott fel, de ott világított a sötét égbolton, s ők hárman, mindegyikük külön-külön felfigyelt rá. Már éppen megpihenni akartak, ki-ki kereste éjszakai helyét aluljáróban, falmélyedésben, gözt párálló pinceablakban, amikor az a furcsa, üstökösnek tetsző fénycsóva feltűnt.

Egyikük szakállas, vézna alak, durva pokróccal, mint valami palásttal a vállán, szétaposott sportcipőben, roggyant nadrágban az egyik keleti kerületben kuporgott egész nap egy élelmiszerüzlet bejáratánál, várva a forintokat, míg csak be nem zárt az üzlet. A másik, akin két egymásra vett zakó volt a dermesztő hideg ellen, de még így is vacogott silány nadrágjában, a nyugati részekben próbált szánalmat kelteni nyomorúságával az áruházak parkolóiban a bevásárlásból érkezők között, a harmadik, alacsony, kis cigány ember, horpadt keményalapban meg jobb napokat látott, rojtosra kopott télikabátban hegedülgetett estig a város déli részének forgalmas metróállomásain karácsonyi dalokat.

Ők jöttek hárman, egymásról sem tudva, a különös lobbanás okát keresni az elcsendesült éjben.

Nappal fénylett a város. Fénylett egész nap, egész héten, lámpafüzérek fonták be az áruházak homlokzatait, dőlt a fény utcákra és a terekre a bevásárlóközpontok üvegfalán át, csillagok ragyogtak a fákön és a villanyoszlopokon, nagy plakátok hívtak karácsonyi vásárlásra. Black Friday, hirdették televíziós kivetítőkön, mindenki láthatta, hogyan özönlik, tolong a nép a plázákban a millió áruval megrakott gondolk

Szalay Lajos:
Háromkirályok*

körül, a kasszáknál, autó autót ér a parkolóban, az újságokban boldogan nyilatkoztak a kereskedők, hogy soha ekkora forgalom, ekkora bevétel...

Elő a pénzt, gondolták az emberek, most mindent olcsón megkaphatunk, megoldódnak az ajándékvásárlás gondjai, hiszen annyi mindenkinek kell adni valamit, mindegy, akármit, csak ne gondolják szeretteink, hogy megfélemezünk róluk, hogy nem keressük az örömet legalább ilyenkor. Képeslapokat már nem írunk, de küldhetünk e-mailt, sms-t, az is fontos, évente legalább ilyenkor emlékezni: Boldog karácsonyt, Áldott ünnepeket, Merry Xmas, Buon Natale... Nem feledkeztünk meg rólatok, de évközben, ugye...

Azután eljött az este. Délután még gyors, kapkodós vásárlások, talán még van ponty a halasnál, talán van szállátlan afrikai harsa, most vegyük meg a fenyőt, már engednek az árából, csillagszórót árulnak a sarkon, hozzá két csomaggal, siessünk, mert bezárnak az üzletek, hét óra

után már a villamosok is bemennek a remízbe, de talán majd a busz, ha vendégségbe megyünk. Mert ezek is mennek haza, mindenki siet haza gyertyagyújtásra, ünnepi vacsorára, míg végre elcsendesedik a város.

Csendes éj. Csak a fények égnek a néptelen utcákon. Az ablakok világosságában látni a díszes fenyőket, alakok mozognak a színes égők fényében, egymáshoz hajolnak, átölelik egymást, állnak néhány percig meghatatottan, énekelnek: *Fel nagy örömmel, ma született...* És talán a régmúlt gyermekkorból: *Mennyből az angyal lejött hozzátok...*

Azután elszáll a meghitt pillanat.

A város terén hatalmas fényő, óriás és terebélyes, égnek rajta a lámpafüzérek, ajándék dobozok függenek az ágakon, ezüstös girlandok fonják körbe, alatta a betlehemi istálló, fából faragott Jézus a jászolban, mellette faragott Mária és József, s körülöttük a faragott barmok, csak a szalma valódi a lábuk alatt. Senki sincs már a téren. A fa hegye felett a

csillag fel-felvillan, szórja a fényét, s ebben a nagy fényességben még sivárabb a magára maradt Család. A maga elé meredő József, a Gyermekek fölé hajló aggodalmas Anya és a meztelen Kiseded.

Előbb a pokrócba burkolt alak ér oda, megáll, felnéz a csillagra. Aztán a jászolra. Szorongás fogja el, akkora a csend.

– Menyhért! – hallja a háta mögött. Megfordul. Meglepődik, régen együtt vaccolódtak a Kálvin téren, az aluljáróban, de már nem jár oda.

– Te vagy az, Gáspár? Hogy kerültél ide?

– Láttam ezt a fényt, s jöttem.

– Én is. Gondoltam megnézem. Van pálinkád? Neked mindig volt pálinkád. Ronda hideg van. Havazni fog.

– Alig kaptam ma valamit. Mindenki csak nincs, nincs...

– Én meg a parkolóban..., hogy segíték bepakolni. Elzavartak.

– Mert attól félnek, hogy elcsórsz valamit. Nézd, ki jön itt!

– Ez a Boldi! A Nyugatinál muzsikál mindig. Hé, Boldizsár!

Odaér a kis ember, nem néz rájuk, a csillagot nézi a fa tetején. Vagy az felette lebeg? Aztán a betlehemi istállót.

– Muzsikáltál? – kérdi egyikük. –

– El akartam adni a hegedűmet. De nem kell senkinek. A muzsika sem kell. Csak az

amerikai zene, az a zajos. Gyenge napom volt. Elmennek az ember mellett. Azután láttam a lobbanást. Nem tudtam, mi lehet? Azért jöttem ide – mondja.

– Én is – mondja Gáspár.

– Én is – mondja Menyhért.

– De nem tudom, miért is? – néz körül Gáspár.

– Hát, a csillag hívott – mondja Boldizsár. Azután kis csend után. – Tán, hogy azért, valaki legyen velük.

– Lehet – mondja Gáspár.

– Meg velünk is – mondja Menyhért. ♣

* Szalay Lajos Bibliája címmel Debrecenben nyitották meg a Kovács Gábor Művészeti Alapítvány és a Debreceni Református Hittudományi Egyetem közös, nagyszabású kiállításorozatát tavaly ősszel, a reformáció 500. évfordulójára emlékezve. A kiállítás anyaga, amelyről egy évvel ezelőtt a Lyukasóróban is beszámoltunk, szerepelt a közelmúltban, a sorozat végső állomásaként Budapesten, október 15-én a Várkert Bazárban nyílt kiállításon is. Ez utóbbit nemrégiben a Lyukasóra reformáció különszámában mutattuk be olvasóinknak.

TÓTH ÉVA AZ ÍRÁS ÁHÍTATA

Lassan hatvan éve, hogy összeismerkedtünk Ágh Pistával az Eötvös Loránd Tudományegyetem Alkotókörében, amely akkor Kéry László égisze alatt működött. Ő szólt nekem, indexem aláírása közben feltekintve, hogy járjak oda én is. Ágh István nevével már találkoztam, néhány versét is olvastam, máig is emlékszem nem egy meghökkenítő sorára: *zsúfoltak a vonatok / hordják egész hazámat; se paraszt, se polgár, se proletár; apám, te sárga kukoricaszár, vagy a Nyári Vásár expresszionista képzuhagya, A nap kezdete és A nap vége* leltárian aprólékos, egészen a feltámadásig feszülő rajza. Hamarosan ő mutatott be engem az Egyetemi Lapokban, s akkoriban mondta el életveszélyes titkát: megsebesült a Parlament előtti sortűzben. Több évtized után ennek a testébe és lelkébe szervült tapasztalatnak minden aspektusát megírta, mintha Petőfi túlélte volna Segesvárt (nem csak Makkai Ádám bravúros művében), s az öreg Arany János fájdalmas rezignációjával idézi fel ifjúkorát és a kárpótlásul kapott hosszú élet kegyelmét.

„Az Ágh kitűnő művész” – mondta Pilinszky, miután bemutattam neki Pistát a Nárciszban, az egyetemmel szemben. Nemzedékünkben nem egy ígéretes tehetség merült el, amikor kifogyott a fiatalság felhajtóereje, de Ágh István, szerencsére, paraszti szívóssággal alkotja újjá nemcsak azt, amit ő maga elvesztett, hanem közös veszteségeinket is. Első kötetének címe egy kérdés: *Szabad-e énekelni?*, a legújabb pedig *Elvarázsolt ének*, s valósággá szürkült napjainkig ér. A kezdetben bukolikusnak tetsző tájak után a legpusztult falvak, a szemetelő nomádok, a biológiai öregedésnél is elszomorítóbb *elszovjetosodott vénség*, a kiszuperált prolik ugyanúgy helyet kapnak verseiben, mint a szerelmek, a barátságok, a család, a testi szenvedés, a szülőföld, a szűkebb és tágabb, a történelmi haza, s az is, hogy *mibe őszül bele Európa*. Időnként Ady brutalitásáig megy az önmarcangolásban és önostorozásban:

*Tudtuk, hogy fejtől a gerincen át torzult ez a nép,
a nemzetnek nem mondható tömeg, a negyven év alatt
...s mintha gebinbe vették volna, s az utolsó cseppig
kifacsarták*

kocsmájukat, hazámat, aztán jöhettünk, győztesek.

A pesszimizmusra és a depresszióra utaló verscímek: *Gyászesemény, Rövidzáratok, Eljelentéktelenedés, Abszolút felejtés, Haláljárás, Útvesztő* a sivár jelent, az elsivárosodó jövőt vetítik elénk, az axiomatikus megfogalmazások sem túl vigasztalók: *Túl sokáig voltam kiszolgáltatott ahhoz, hogy szabad legyek; még az emlékezetünkre sincs szüksége a kornak.*

De vigasztaló a címben idézett ifjúkori versben az *írás áhítata*, amely máig is él benne, vigasztaló, hogy *van körülöttem világ, hogy még a legszomorúbb vers is boldogít, ha jó szívvel készül*, s a Berzsenyitől a kései Babitsig és Sinkáig terjedő áthallások után elmondhatja Zrínyivel: *tiszteletes órák lesz az utolsó.* ♦♦

ÁGH ISTVÁN

ÉDENTŐL KELETRE

A kiüzetés napján, meg a káini gyilkosság reggelén lehetett az Éden ilyen faggyal vert, magába forduló, kárba veszett a föld java, s tengődik, ami ép maradt, mert az égnek büntetnivalója van még valamiért, reszket magas szárán a vadzab, kókad lent az eperlevél, hullott, csóvás bogyoiból szó a meggyfa kárpitot, a szélütött diófa virága annyi kukacra feketült, ahány smaragd-rögöt a nyár a lombjában nélkülöz, a labdarózsa félrehúzódva rejtegette szégyenét, amíg észre nem vettem patyolatán a foltokat, ahogy a vér a pólya alatt megalvad az ujjakon, s a finom fehér anyagon már barna piszokként üt át.

A kert szelíd növényei, s az otthonos cinkék, rigók, nem foghatják föl mi történt, s miféle ok miatt kezdte a Teremtő a sorban rajtuk a büntetést, hogy velük sújtsa majd a kevély és mohó fajzatot, mint tette akkor is, mikor Káin Ábelra tört, aki vak dühéből arra riadt, hogy a másik test kifeszül a mellén keresztbe vetett roppant árnyék alatt, mert a pásztort szerette Isten, nem a földművelőt, rá sem tekintett arra, mit áldozatul hozott, mintha a tiltott fa gyümölcse mosolygott volna rá, jobbnak látta öccsére uszítva, maga ellen lázítani, hogy aztán mint a testvérgyilkost száműzze színe elől.

Mintha egy Édentől keletre eső gyümölcsös volna itt, mert a száműzött utódai nem felejtetik földjüket, almafát ültetnek, hogy majd a keresztezések fajtáiból korai édeset s fanyar téli almát szakítsanak, s ahogy a hónapok haladnak, az év tengelyén forduló idő szerint nyílik most ez a buja pünkösdi róza is, a körtéfarevelek tükréből rengeteg napocska süt, mert mégsem lehet annyi baj, amitől elapad a zöld, bár a hűségem lassan már szenvtelenre hűl, s jöttment látogató, sajnálkozom csak a látnivalón, szivárog mégis az emlékezet hajszálerein valami derű, elveszett földem felől erősít engem is valami biztató.

Szalay Lajos:
Jákob harca
az angyalal

ÁLL AZ IDŐ, CSUPÁN HŰ KARÓRÁM

Áll az idő, csupán hű karórám
araszolgat tovább a körútján,
csak a délelőtti hajójárat
alatt válik szét a panorama,
mintha régi filmből pergő képre
vetülne a legújabb felvétel,
ugyanazon helyszínen már dublőr
játssza el a hiányzó szereplőt,
hol az én szerepem változatlan,
s tán élve is egyedül maradtam.

Áll a nap, a szigligeti fürdő
most egyetlen biztos pont a földön,
amilyennek szülöm sírját érzem
az álltában forgó mindenségben,
egymásra sújt a víz és a nyáros,
tükrözésük fényében vibrálok,
megüdvözül testemben a lélek,
s ez a túl hamar jött örökélet
múltamat jelenné szelídíti,
semmi sem új, semmi sem a régi.

Közömbös, hogy mi fogad a strandon,
közönségét, ha nézem, se hallom,
borzadtam a pucér öregektől,
mintha én lennék a visszatetsző,
míg a meglett férfiakkal szemben
irigységem kevélyen viseltem,
s minden ragadozó léptű némbert
megbámultam, míg rájuk megértem,
és jól esett, amit elkövettem,
a sült keszeg szentgyörgyhegyi fröccsel.

A halászsas főntről nézve mit lát?
testünk kárpitjába szöjűk egymást?
mit nézhet a sirály közelebről
ennyi ruhátlan madárijesztőn?
ami rajtunk szelíd meztelenség,
az a napfénnel kötött szövetség,
mezítlábunk nyoma a pecsétje,
lepkék vitorláznak könnyű szélben,
játékhajók, ahogy a kilátás
öblét tarka vitorlások zárják.

Át kell jutnom majd a kék határon,
mint annak, kit most rejt el a távol,
s nem látja, csak érzi, milyen mélység
fölött húzza törött tükörképét,
hány tonna víz vonzása ellen küzd,
ahogy elrúg, kinyúl, nekilendül,
milyen titkot rejt az ismeretlen,
mikor már a part is egyre messzebb,
s egyre mélyebb árok fölött járva,
mintha ülne Kháron ladikjában.

Szalay
Lajos:
Káin
bűne

MEGENYHÜLT FÁJDALOM

Hónapok óta isiász gyötör, a kegyetlen fájdalom tüzes
idegszálaim vezetékén jut el csípőmtől sarkamig,
s mikor áramot indukálnak fáradt, tétova lépteim,
följajdulok, vagy csak nyögök, vagy összerезzenek,
máskor villan valami, s belém vág késhidegen,
álom közben is sodró, szeszélyes bűvópatak
viszi a sajgást, nyilallást, szúrást, a hasogatást,
s nem értem, ha rákezd, miért gondolom csillapodni,
miközben kancsal reménnyel nézegetek magam elé,
s nem merem elképzelni, hogy nem is lesz vége sosem.

Évgyűrűim nyakamra szorulnak, majdnem megfulladok,
ha kitörni kész sírásomat kell visszafojtanom,
apám ennyi idősen már az árnyékát kereste lefekvés előtt,
én még koromhoz képest is jóval fiatalabbnak látszom,
s meglepődnek, ha bottal látnak, akik még törődnek velem,
a családi jogart, mint támasztékot, kiérdemteltem végül,
barátkozom az orvosokkal, kényszerű kapcsolatunk
gyógyulással célba ér, vagy kínjaimtól megy tönkre,
Hippokratész gyermekei testrészeimen korrigálják egymás
tévedéseit, miközben rájuk tolom a betegségemet.

Kegyetlen attak ellen dacos kedvet gerjeszt a fájdalom,
hogy kibírjam, vagy inkább élvezzem még azon felül,
mint a szerelmi szenvedélyt, a vesztesen is győzteset,
melytől rögtön megváltoznak napjaim a dolgok között,
nem csúszkálók lázasan hideg évszakok sikosán,
látom a páratlan távlatú függönyös vakablakon át,
a hold a mennyei ásatásból a városon végiggurul,
mintha március lenne, ez a november, úgy bimbósodik,
ahogy e házi őrizetből látom fogyni a lombokat,
a nyári varjófészek zordan maradt szemöldökét.

Az a sok kéregszínű madár elült, míg a sárgarigócsapat
hozza a nappalt az égbolt szívárványából szárnyain,
majd fölsárgáll, világítván a kertben a tűnő nap helyett,
velük együtt süt őszöm aranya, a tovább függő nyírfalomb,
még nem tudom, amit tudhatok, ugyanaz-e ma is,
hogy aki így beszél magában, az mégis én vagyok,
csupán érzékszerveimet fordította el valami delejes erő
arrafelé, amitől lassan ideje lesz már elbúcsúznom,
mint vitorlázó galambtollnak a budapesti széltől,
még csak az Istent kellene hinnem, hogy üdvözült legyek.

AZ ÉRKEZÉS NAPJA

Kétlaki mivoltom másik
világa volt Felsőiskáz,
visszatérve is hiányzik,
miért nem itt éltem inkább,

az a csönd bír maradásra,
amin múltott távozásom,
bár az érkezés csodája
nem ismétlődhet meg máskor,

hevületem kihűl lassan
múló élményemmé válva,
anyagához hű illattal
ébred emlékeim tárgya,

levelek csillámló tükre
jelenlétem sokasítja,
szerelmeim ízet fürge
szellő csókja hozza vissza,

mit nem lehet földiézni,
mert a jelen idő foglya,
virágzását kéjben éli
át a szemérmetlen bodza,

már csak a lilium kellett,
hogy az összegyűlt virágpor
által elkábított kertet
égbe emelje a mámor,

betöltik a lenti lombok
a magasság fönti mélyét,
az ég és föld összehangolt
határtalan együttérzés,

ha a csöpp méh is az Isten
roppant művét gyakorolja,
mekkora teremítő ihlet
feszülhet egy hársfalombban?

belehatol a szívembe,
én meg zöldje közepébe,
amit holtomban lehetne,
hársfaillat lettem élve.

MIRE JUT MÉG IDŐ?

Mire jut még idő az én koromban,
hisz olyan közel rémlik már a vége,
felelősségre int az ész, ha józan,
ideje van a végrendelkezésnek!

figyelmeztet rá a dagadt bokám is,
vagy a hangyacsípéstől lángoló seb,
míg derekamból fájdalom sugárzik,
testemből gerjedt villanyáram üt meg,

nagyon félek, bár meg kéne köszönjem
életemet, mert szörnyű titkok várnak,
a múlthoz képest már olyan közelben,
mint nagypéntekhez a virágvasárnap,

a világosság úgy fogy el fölöttem,
mint Duna tükrén napfogyatkozáskor,
vagy ha kiegészett lámpámban a körte,
és nem fejezhettem be olvasmányom,

én, aki már egy sortüzet túléltem,
most is hiszem, hogy élethosszra szóló
elrendelés isteni kegyelmével
tisztességes órám lesz az utolsó,

eleget tettem a megbízatásnak,
mely titkos volt, s még én sem tudtam róla,
csak verset írtam, mesét komponáltam,
dicsértem a teremtetést meghatódva,

halmozódik forgács, dől lom és kacat,
agyonhasznált és alkalmatlan tárgyak,
az Üveghegyen túl is gyűlő salak
a vége a szorgos hasztalanságnak,

befejezni még egy rövid regényt sem
lehetséges szavatolt idő nélkül,
ezután minden kezdet töredékbe
torkoll, de tán e vers még kiegészül,

fejjel még bírom, bár hangom megkopott,
lehetnék kamaszszívű vén bolond is,
a maradék életbe bolondulok,
szenvedélyem szerelemre hasonlít,

meleg és selymes, csillámló révület,
a hangtalan, mégis hallható dallam,
mindig velem, bár örökké nélkülem,
a lélek ez talán, mert halhatatlan.

FÉSZEKRAKÓ

Ha egy madár csőrében száraz ággal
száll a földről, akkor vége a télnek,
fölszállítja az akác magasába,
tavaszt épít, ha elkezd a fészket,
amint az első gallyat odarakta,
rögtön kinyílt a hóvirág alatta,
szálanként hordja össze ezt a verset,
fészket rak bennem is, a vén akácon,
közben, ha az ablakon kitekintek,
érkezni és máris távozni látom,
egyik sor alá a másikat húzza,
amit évente írtam, kezdem újra,
bár ugyanaz, mégis megunhatatlan,
ha megjelent a jelenben a régi,
különös ünnepe a pillanatnak,
az öregnek ifjúságát ismétli,
mit minden esztendőben visszahódít,
ringat a böjti szelek kék rugóin,
amíg a szorgos madár végzi dologát,
ablakomból néha párosan látom,
a cingár ibolyákból sűrű zsongás
folytatódik, s a zöldbe torlott mámor
virágot ölt szívforma boltozatban,
s az a szívvel telt fészek azt dobogja,
ne engedjek a sötét szorongásnak,
hogy mit jelent, mikor a levélrésen
fekete lángok csapnak ki, a szárnyak,
nem gyászmadár fordul az eleséggel,
míg újabb sorral bővíti a verset,
írom tovább a befejezhetlent.

Szalay Lajos:
Utolsó ítélet

Petrás Mária: Mária az asszonyokkal

PETRÁS MÁRIA ÉS PETRÁS ALINA KIÁLLÍTÁSA AZ E-GALÉRIÁBAN

Petrás Alina és Petrás Mária

Petrás
Alina: Életfa 2.

Petrás Mária
Babba
Mária 2.

NÉVTELEN SZENTEK

Petrás Mária és Petrás Alina keramikus művészek adventi kiállítását 2017. november 8-án Józsa Judit művészettörténész nyitotta meg a fővárosi E-Galériában.

A névtelen szentek csángó honfitársaink – írja laudációjában Kovács Gergelyné kultúrtörténész –, akik bár kívül éltek és élnek Magyarország földrajzi határain, lélek- és értékörző életükkel egyre többször kerültek az őket megismerni kívánó tudósok érdeklődésének középpontjába. Mindazok, akik megismerték a moldvai csángók árvaságát, kiszolgáltatottságát és azt, hogy milyen hűségeselek anyanyelvükhöz és hagyományaikhoz, egész életükre megbecsülésükbe és szeretetükbe fogadták őket. *Petrás Mária* és *Alina* keramikusok, énekesek ennek a nehéz sorsú magyar népcsoportnak a szülöttei.

Petrás Mária Prima-Primissima- és Magyar Örökség-díjas énekes és keramikus Moldvában, Diószénben született. Nyolcan voltak testvérek. Hitvallása ma is példamutató.

Tudták, mi a világ rendje...

„Abban a világban, amelyben születtem, imádságos harangozással kezdődött a nap, s avval is ért véget. A családok gazdagságát nyolc-tíz-tizenkét

gyermek jelentette. Az ötévestől a legöregebbekig mindenkinek nélkülözhetetlen szerepe volt. Hétköznap azért dolgozott az ember erővel és szorgalommal, mert előtte állt egy-egy ünnep. Az ünnep előtt mindig nagy készülődések voltak. Az emberek kitisztították lelküket, életüket, házukat, istállóikat, ólaikat, kertjeiket és falujukat, megbocsátottak, megbékültek, misére mentek szép ünneplőruhában, s délután megjárták egymást. Az ünnepek nagy örömmel teltek, mindent meg tudtak maguknak teremteni úgy, hogy nem voltak senkinek a szolgálai. Tudták, hogy mi a rendje a világnak, mert a Nap, a Hold, a csillagok, az időjárás és a mélységes hitük útbaigazították őket. Akármit nem cselekedtek, akármit nem ejtettek ki a szájukon. Névtelen szentek között nőtem fel, akik a sereg gyermekükkel körülveve tudtak énekelve szőni, fonni, gyönyörűen hímezni és varázslatossá tenni azt a nehéz világot. Bőjtöl és imádsággal, Mária erejével elmesszítették a testi-lelki bajokat. Az ő képüket szeretném példaként a világ elé tární.”

Ritka szép órák lehettek tanúi mindazok, akik meghallgatták Máriát és Alinát, hisz anya és lánya egyszerre mutatkozott be az esten. Mária szívesen formázza a gyermek Jézust Szűz Máriával és az

angyalokat meg az Árpád-házi szenteket, míg Alina alkotásai között találhatunk életfát, valamint tulipán- és napmotívumokat.

Petrás Alina Brassóban született, 2000-ben költözött Pomázra, azóta édesanyja, Petrás Mária műhelyében tanul és alkot.

Édesanyám a mesterem

„Kisgyermekkorom óta olyan emberekkel voltam körülveve, akik szeretettel és alázattal teremtették meg a szép élethez valókat, s ehhez különleges érzékük volt. Dédnagyanyámtól tanultam meg fonni, nagymamámtól tanultam főzni, s többször segítettem a szövésnél, nagynénéimtől pedig el-
lestem a kötést és a varrást. Úgy nőtem fel, hogy édesanyám szinte minden munkájában részt vettem, segédkeztem. Az ő útmutatása és tanítása mozdította elő saját formanyelvem kialakítását. Édesanyám az én mesterem. Témáinkban és megközelítésünkben azonban különbözünk. Engem a kezdetektől a magyar motívumok, a jelképek világa foglalkoztat. Szeretem az életfa-, a tulipán- és a napmotívumot, mint jelképeket, s érdekel a magyar mondavilág (turulmadár, csodaszarvas, Emese álma). Hiszem azt, hogy őseink hagyatékát tovább kell vinni, mindennapjainkba beépíteni.”

A NEMZET MŰVÉSZE-DÍJ 2017-BEN

Három alkotót jutalmaztak 2017-ben a Nemzet Művésze kitüntetéssel. A Pesti Vigadóban november elején tartott ünnepélyes díjátadón Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes és Fekete György, a Magyar Művészeti Akadémia leköszönő elnöke adta át az országgyűlés által 2013-ban létrehozott kitüntetést. Kiss Anna költő, drámaíró különleges, népi folklorisztikus elemekkel átszőtt, nagy hatású költői világa, a líra és a dráma műfajában is kiemelkedő életművéért részesült az elismerésben. Csukás István író, költő sokműfajú életművéért, valamint az ifjúsági irodalom kiemelkedő és értékeremtő gyarapításáért kapta a kitüntetést. Dévényi Sándor

építész pedig a magyar, organikus építészeti értékeinek gyarapítása, városképformáló munkássága, valamint oktatói tevékenysége elismeréseként vehette át a díjat. A művészetek hatása rendkívüli az emberi életre – hangsúlyozta rövid reflexiójában Kiss Anna –, majd felidézte, hogy orvostanhallgatóként egy katarikus, zenei élmény, Bartók Béla első hegedűversenyének hatására döntött élete megváltoztatása és a költészet mellett.

A mesealakjaival nagy népszerűségnek örvendő Csukás István a díj átvétele után mondanójában kiemelte, hogy szerintük nincsen csodálatosabb a magyar gyermekirodalomnál, amely egyenrangú

társa a felnőtteknek szóló magyar irodalomnak. Dévényi Sándor ama meglátásának adott hangot, hogy életünk kilencven százalékát épített környezetben töltjük el, s ha ez a környezet egy tehetős, építészeti gondolat szüleménye, akkor az építész hozzájárult mindannyiunk boldogságához. A Nemzet Művésze elismerés a színházművészet, az irodalom, a zeneművészet, a képzőművészet, a filmművészet, az építőművészet, a táncművészet, az iparművészet, a fotóművészet, a népművészet és a cirkuszművészet területén jelentős értéket létrehozó, Kossuth-díjjal kitüntetett alkotók számára adományozható.

ALFÖLDY JENŐ

Egyéniség és egyetemesség Kiss Anna világában

Kiss Anna költői és drámaírói világa – amely földi léptékű realitásaival együtt is égbe emelő álomvilág – egy nagy lélek kifejeződése. Otthon van szinte bárhol a világban, ahol őszinte szavak hangzanak el, s őszintén érdeklődő szemek viszonzják a Körös-vidékről útra kelt jövevény tekintetét. Az emberiség költő és mesélő gyermeke ő, amellyel, hogy verskultúrája és nyelve jellegadóan magyar. A történelmi kénköszagra érzékeny, de tudja az ígét, ha az ördög helyet talál magának a hazánkba betörő hadaknak.

Magányosan alkot, eltűnik jó időre, de csak azért, hogy ismét felbukkanjon, nem a ricsajos tömegben, hanem ott, ahol lelki közösséget lelhet vagy teremthet. Például a gyermekek ládából rögtönzött bábszínházainak kartonfedezékében. Vagy a búcsúsok sátorponyvái közt megrendezett vásári komédiák és a külvárosi vagy a falusi könyvesházak közönsége előtt. Magam elé képzelhetem őt a távoli népek törzsi játékaival és beavatási szertartásaival kerekre taposott porondjain is. Idő előtti és időn túli univerzumot varázsol egy könyvoldalon. Egyetemessége önkifejezés is egyúttal, bizonyosságul annak, hogy embernek lenni előre-hátra véges kaland, öröm és mély bánat, Buddha megértő mosolyával megértett kín és küzdelem. Létünk véges, de a képzelet világában meghosszabbítható: az ő művészetével újra lázba hozott kollektív emlékezet évszázadokkal, akár évezredekkel megtoldhatja. Megnöveli a térben is: Kiss Annát követve akár a Kínai Nagy Falig vagy az eszkimók földjére is eljuthatunk. A kelet-magyarországi eredetű költő – hasonló tájról származó, „nyugatos” elődjével, Tóth Árpád-

dal szólva – az ősök ritmusát hozta magával az Uralnál, Baskíriánál is távolabb élő nyelvrokonaink, lelki rokonaink énekeiből.

A vers Kiss Annának több mint nemes szórakoztatás, fennkölt művelődés: létének megkettőzése vagy megsokszorozása a maga teremtette világban. Ez minden igazi költészetben így van, más utakat és „iskolákat” követőknél is. Ám a létkerék önála nem az örök visszatérés metaforája, mint a filozófusoknál, hanem az örök emberi állapotnak a megszakítatlan, időn kívüli körforgása. Nem fejlődésjelkép: inkább a teljes emberidő birtokba vétele, érdemes elődeink reinkarnációja, lettek légyen sámánok, földművelők, ostyasütő- vagy javasasszonyok, netán csillagászok. Hatalmas térségeket nyargal be költeményeiben a hortobágyi és a szibériai sztyepp vagy a Góbi pusztaság szele, akárcsak a fagyos észak-európai tengerpartokat melengető Golf-áramlat.

Verseinek leggyakoribb motívuma és varázsszava a világokat átfogó szél, a világ és a legrosszabb emlékeinket idéző, de Csaba égi reményt adó útját is jelző hadak. Vonzzák a mostoha körülmények között is fennmaradt ősi kultúrák. A régiek és a természeti népek, nomád eleink isteneinek kultikus tisztelete az emberi lényegét őrizte meg. Vele szembesül Kiss Anna költészete akkor is, ha saját kultúráján örökségéhez kapcsolódna sajátos stílusjegyekkel megáldott versei. A „tisztá forrás” mindenütt gyógyító és megőrző erejű, de hazánk kulturális forrásainak tisztán tartása választott feladat. Minthogy ez Kiss Annának egyaránt fontos a népköltészet és a műköltészet terepében, ő is jócskán rászolgált arra, hogy a „bartóki” jelzővel ékeskedjék. Bartóktól, Kodálytól, Erdélyi Zsuzsannától, Kallós Zoltántól és közelebbi kortársaitól, Nagy Lászlótól, Juhásztól, Csoóritól, Tornaitól, Ratkótól és Budától is megerősítő példákat szerezhetett az eredendő hajlamaiban meglevő tudásához.

Az érti meg legjobban a nemzetközit, akinek van saját nemzeti öröksége, amellyel sáfárkodhat önismeretét növelve. Szeméből határtalan kíváncsiság sugárzik a másféle iránt. Alig akad más költő, akire annyira illik az *unikális* és az *univerzális* szó, mint rá. Belső kényszerrel érez, hogy „rokonnézőben” útra keljen Julianus barát és Körösi Csoma Sándor nyomában. Ahogy haladt előre és visszább az időben, ahogy kulturális nagykövetként repült át világokat ismerős és ismeretlen arcvonásokért, úgy lett egyre inkább mértékadó, de megismételhetetlen ember és magyar.

Dévényi Sándor, Kiss Anna és Csukás István a díjkiosztó ünnepségen

SZAKONYI KÁROLY

Távmondat Csukás Istvánról

Meglett családapák, akik egykor gyermekként rajongtak Oriza Triznyákért, Mirr-murr kandúrért, a bolondos sárkányért, Süsüért, ronggyá olvasott könyveiket megőrizvén, s megőrizvén a videókra másolt meséket, immár fiaik, lányaik kezébe adják azokat, olvassátok, nézzétek, Csukás Pista bácsi írta, ezeket néztük ámulva esténként a televízión, ezeket a mulatságos történeteket, amelyeket ti most már DVD-ken is láthattok, meg az okos telefonjaitokon is, ott is megjelenik Pom-pom meg a Ho-ho-horgász és mind a seregnyi rajz- meg bábfigura, s majd adjátok tovább mindezt az unokáknak meg az unokák csemetéinek, hadd ismerjék meg az életnek mesebeli, de a mesékbe rejtett valóságos oldalát, hadd szeressék meg ők is a csetlő-botló és éppen ezért szeretetre méltó figurákat, a szüntelen derűt, mert ezekben a mesékben senki sem bánt senkit, senki sem gyűlölködik, senki sem riogat, az éjszaka is csillagos, az ősz is ragyogó színekkel van teli, a tél, ha didergető, mégis szikrázóan gyönyörű, s ha valaki megbotlik, hasra esik, vagy valakinek elragadja a szél a kalapját, hát, mulat rajta a többi, de rögtön kész is segíteni.

Humor, együttérzés, vagyis szeretet árad a Csukás-mesékből, ezért kedveli őket nagyja és apraja (a fordított sorrend a fentiekből érthető). Mert nagy költő fordul a gyermekekhez, aki ismeri a felület alatt rejtőző értékeket. Aki nem felejtette el a csodálkozást, a létezésért érzett örömet, s azt akarja, hogy más se felejtse el soha. Költészetének is ez a titka. Az aranyásók szorgalmával és bizalmával mossa ki a hétköznapiak medréből az apró, de értékes rögöket, ezekből ragyog fel a vers, a dallam, a ritmus, a kibontott gondolat és a közvetlenség fénylő lírája. Ahogy meséiben a fantázia korlátlan szabadságát, úgy verseiben az élet féktelen szerelmét, a romlás elől mentett szépséget csodáljuk.

Csukás István a Nemzet Művésze. A nemzet mesélője, a nemzet költője.

Dévényi, az organikus építészet mestere

Az Ybl Miklós-díjas építész Dévényi Sándor a pécsi organikusok körének meghatározó alakja, a Kós Károly Egyesülés alapító tagja. Anyai dédanyja és nagybátyja is a Zsolnay porcelángyár művészei voltak. 1980-tól műemlékvédelmi szakmérnök, s elsősorban Pécs történeti belvárosának rehabilitációjával foglalkozott. Dévényi a hetvenes évek közepén került kapcsolatba a Csete György által irányított *Pécs Csoport*tal. Városképi szempontból meghatározó műve az Aradi Vértanúk útjának kialakítása, ahol Kistelegdi Istvánnal a korábban tervezett híd helyett a Kálvária-domb alatti alagúttal tudták megoldani a forgalom zavartalanságát.

1989-ben a *Kós Károly Egyesülés* egyik alapítója *Makovecz Imre* mellett, akit mesterének tart. 1992-ben több munkáját is kiállítják a Veleencei Építészeti Biennálé magyar pavilonjában. 1997-ben választották a Magyar Művészeti Akadémia tagjává. (A Szerk.)

RÉFI ZSUZSANNA

A két Szenthelyi

egy muzikusdinasztiából

Szenthelyi Miklós hangversenyén

Szenthelyi Krisztián és Szenthelyi Miklós

Szenthelyi Miklós

Boldoggá teszi, vagy inkább aggodalommal tölti el a művészt, ha gyermeke az ő hivatását választja? Nehezebb vagy könnyebb vele muzikálni a színpadon? Miatta van-e ilyenkor jobban lámpaláza? Egy hegedűművész mennyire szól bele az operaénekesnek készülő fia képzésébe, pályája alakulásába? Minderről Szenthelyi Miklóssal és fiával, Szenthelyi Krisztiánnal beszélgettünk, és szót ejtettünk arról is, hogy milyen az élet egy olyan családban, ahol szinte mindenki muzikus, s miként telnek a karácsonyi koncertek és az újról hangversenyek között az ünnepek.

– Édesapja hegedűs, édesanyja csellós, a nagynénje pedig zongoraművész. Kezdetben mégsem a zene, hanem a tánc vonzotta.

Szenthelyi Krisztián: – Sokáig nem tudtam, hogy mivé lehetnék, abban azonban kiskoromtól biztos voltam, hogy mindenképpen művészettel szeretnék foglalkozni. S éppen a családnak köszönhetően azt is hamar felmértem, hogy engem nem vonz egyik vonós hangszer sem. Zongorázni kezdtem tízévesen, de hamar kiderült, hogy nincs meg ehhez a kellő elhivatottságom, viszont ennek az instrumentumnak köszönhetően a mindennapjaim része maradt a művészet. Érdekel a mozgás, a tánc, így egy ideig erre a hivatásra készültem. Tizenöt esztendősen jutottam arra a felismerésre, hogy énekelni szeretnék. Bevallom, hogy máig nem tudom, honnan jött az ötlet. Talán ez is a családi hagyománynak köszönhető, hiszen az édesanyám nagyszülei operaénekesek voltak, s akad a rokonságban operettprimadonna is. Neki kezdtem hát a tanulásnak Jani Gabriellánál.

– Mit szólt mindehhez a család?

Szenthelyi Miklós: – Azóta érzem rosszul magam, amióta élém állt azzal, hogy operaénekes lesz, De bármennyire tiltakozzék is az ember, a génekkel

nincs mit tenni. Félretéve a tréfát, persze, örültem, de a félelem is azonnal megjelent: vajon mi vár rá? A két másik fiammal ellentétben – a legkisebb, Kristóf matekórult gimnazista, míg a legidősebb, Dávid végzett közgazdász, s teljesen hidegen hagyja őket a zene – Krisztiánról tényleg hamar lehetett tudni: művész lesz. Az volt csak a kérdés, hogy pontosan mit választ, hiszen a spektrum elég széles. Ilyenkor egy szülő legfőbb gondja az, hogy kiderítse, mihez van a gyermekének valóban nem átlagos tehetsége.

– S az is kérdés: ki tud-e abban teljesedni, s boldoggá teszi-e választott hivatása?

Szenthelyi Miklós: – Így van. Hiszek abban, hogy mindenkinek van olyan talentuma, amely nem átlagos, s a kérdés az, hogy olyan közegben nevelődik-e, amelyben ez kiderülhet. Ha a gyermekünk a mi szakmánkat választja, az emberben azonnal megmozdul a féltés: lesz-e olyan szerencsés, hogy kitűnjön az átlagból? Jelen pillanatban az ad okot számomra az optimizmusra, hogy Krisztián teljes komolysággal, nagy elszántsággal foglalkozik az énekléssel. Pedagógiai pályám során már sokszor bebizonyosodott, hogy a tehetség igazi jele az, ha valaki a saját akaratából fog a dologhoz, s nem családi vagy tanári presszió hatására. Ha valaki a gyermekkori vágyaihoz kitartóan ragaszkodik, s azért keményen nap nap után dolgozik, azt én már a tehetség jelének tartom.

Szenthelyi Krisztián: – Az éneklés volt az első dolog, amelyben nem kellett noszogatni engem. Természetes volt számomra, hogy ha ezt szeretném csinálni, s ha eredményt akarok elérni, akkor fognom kell a kottát, s tanulni reggeltől estig. S ezt teszem, amióta az első énekórámat vettem. Bár be kell valljam, mindenki azt hiszi – s én is azt képzeltem –, hogy milyen

Szenthelyi Krisztián koncertjén

könnyű énekelni. Nem egyszerű azonban a hangszalagjainkat a megfelelő munkára fogni, s a testünket használni hangszerként.

– *Nem félt attól, hogy a szülei miatt különleges teljesítményt várnak el öntől is?*

Szenthelyi Krisztián: – Tapasztaltam is ezt. Néhányan olyan elvárásokat fogalmaztak meg velem kapcsolatban, amelyek nemhogy egy kezdő énekestől, de egy befutott művésztől is irreálisak.

Szenthelyi Miklós: – Erre már a legelején figyelmeztettük, hiszen ezen a pályán is akad bőven „jóindulat”. Valamit azonban sosem szabad elfelejteni. Az ember bárkit támogathat abban, hogy pódiumra kerüljön, ott azonban már nincsen segítség, ott már az illetőnek kell teljesítenie. A hangversenydobogón mindenki pörére vetkőzik, s kiderül, hogy mennyit ér a tudása és a tehetsége. Krisztiánnak többet kell teljesítenie, hogy lecsendesítse a féltékenység keltette hangokat. S mindezzel nem szabad foglalkoznia, hiszen akkor az irigyek elérik a céljukat. Neki most az a dolga, hogy tanuljon, csiszolja magát.

– *Hegedűművészi pályája mellett ön tanárként is sikeres. Egy régebbi interjúban arról beszélt: a tehetségről húszéves korig lehet beszélni, s az utána következő évtized dönti el, hogy valaki képes-e ezt a talentumot fejleszteni.*

Szenthelyi Miklós: – Igen, ám egy énekesnél más a helyzet, mint egy hangszeresnél, akinek húszéves korára szinte kész előadónak kellene lennie. Egy baritonnál fizikai okokból ez még elképzelhetetlen. De azért úgy vélem, hogy ha Krisztián már húszesztendősen is szépen helyt áll a koncerteken, akkor tényleg érdemes az énekléssel foglalkoznia. Akkor bízhatunk abban – és igen, ebben van némi apai elfogultság, de a nélkül is állítom –, hogy tartalmas pálya áll előtte.

– *Bariton? Azt hittem, tenor.*

Szenthelyi Krisztián: – Tenorként kezdtem, az elmúlt évben azonban annyit mélyült a hangom, hogy a bariton szerepek váltak kényelmesekké. Abban a szerencsében volt nemrég részem, hogy Marton Éva meghallgattott, s ő is azt tanácsolta, hogy ne erőlködjem se lefelé, se felfelé. Én sem szeretek szenvedni értelmetlenül. A mezza voce a legkellemesebb, azt kell fejlesztenem. Amikor elkezdtem énekelni, én is azonnal mindent akartam, próbálgattam magam, de rá kellett jönnöm, az erőlködés nem tesz jót, s énekesként semmit sem szabad siettetni. Fejlődni kell, de lassan, lépésről lépésre. És ennyi idősen, öt év énektanulás után nem várhatom el azt magamtól, amire egy harmincéves bariton képes. Görösös is voltam emiatt, Hormai József azonban, aki három esztendeje a mesterem, sokat segített, vele hamarabb lebontottuk a falakat, mint vártam, jó ütemben haladunk. Jelenleg a Szent István Konzervatóriumba járok, Barna Júliához, aki maga is Hormai-tanítvány volt. Most igyekszem azokat a jó, szakmai alapokat elsajátítani, amelyekre a jövőben építkezni lehet. Nemrég az *V. Gregor József Énekversenyen* második helyezést értem el, s *Kodály-díjat* is kaptam. Ezek mellett meghívtak énekelni Székesfehérvárra az idei Kodály-év zárókoncertjére. A következő évben pedig már a zeneakadémiai felvétellel teszek próbát. S építem a repertoáromat, amelyet az elmúlt években megsokszoroztam.

– *Három éve énekel, de már temérdek koncerten fellépett, s olyan művészekkel is szerepelhetett, mint Miklósa Erika, Kertesi Ingrid vagy Malek Andrea. Sok hangversenyen muzsikált az édesapjával is. Ilyenkor kiért drukkol jobban az ember?*

Szenthelyi Miklós: – Most már nem izgulok Krisztiánért, látom, hogy

mennyi munkát fektet az éneklésbe. Többször fellépett a Szenthelyi-napon is, amelyet a Budapest Kongresszusi Központban rendezünk, s ezen a maratoni hangversenysorozaton négy előadás is felhangzik. Úgy vélem, hogy ha valaki ennyi idősen ezerhatszáz fős publikum előtt helyt áll, akkor nem kell félni. Lennie kell benne annyi közlési vágynak, amely miatt szívesen szerepel.

– *Mennyire szól bele abba, hogy Krisztián mit és hogyan tanul? Ha közös koncertet adnak, akkor partnerként, vagy inkább a gyermekeként tekint rá?*

Szenthelyi Miklós: – Nagy kérdés mindig: a szülő hogyan viselkedjék a gyermekével, hogy valóban a hasznára legyen. Hogy ne vágja agyon a kritikával, de ne is szeresse túl. Úgy vélem, hogy az életre kell nevelnie, amely nem feltétlenül szeretetteljes. Próbálok arra vigyázni, hogy ne legyen feltűnő: ő az én fiam. Nagyon jó együtt zenélni, s természetesen már muzsikástársnak tekintem. De ugyanilyen fontosnak tartom, hogy élje a saját, szakmai életét. Neki most tanulnia, dolgoznia kell, s minden koncert remek szakmai visszajelzés is egyben. A következő öt évben dől el a szakmai sorsa. Az énektanulmányait pedig kiváló mester felügyeli, azzal nekem nincs mit foglalkoznom. Különben Krisztián a nővéremmel, Szenthelyi Judittal is gyakran koncertezik, ő pedig húsz esztendőn keresztül dolgozott a Zeneakadémia énektanszékén, kiválóan ismeri az irodalmat, s az együttes munka során sok hasznos dologra hívja fel a figyelmét. S azt is mindig elmondja, hogy mit csinál rosszul. Krisztiánnal időnként beszélgetünk szakmai dolgokról, s ilyenkor mindig hangsúlyozom, hogy legyen kellő érzékenysége, mert e nélkül nincs művészet, ugyanakkor rengeteg méltatlan helyzet is akad, amelyhez viszont rinocéroszbőr szükségeltetik.

Szenthelyi Krisztián: – Maximalista vagyok, s úgy vélem, hogy tudom, mikor követelek el hibát. Elvárom hát magamtól, hogy mindig a maximumot nyújtsam, hogy ne hagyjak magamban tartalékot. Tisztában vagyok azzal is, mekkora lehetőséget jelent, hogy koncertezhetem, hogy rendszeresen felléphetek a Magyar Virtuózok Kamarazenekarral.

– *A Kongresszusi Központban nemcsak a Szenthelyi-napon szerepelt, hanem már édesanyjával, Faludi Judittal is adott hangversenyt. Ő hogyan fogadta amikor bejelentette, hogy énekes lesz?*

Szenthelyi Krisztián: – Nem lepődött meg annyira, mint apa, inkább örült a hírnek. Már csak a nagypapám szülei miatt is. S vele szintén sokat beszélgetünk muzsikálásról és előadásról. Mindig meghallgatjuk egymás próbáját, véleményt cserélünk, édesanyámmal nagyon szoros köztünk a kapcsolat.

– *A naptárakra pillantva látom, hogy eléggé elfoglaltak az év utolsó heteiben mindannyian. A Magyar Virtuózok Kamarazenekarnak hetente van fellépése, s Krisztián is járja az országot.*

Szenthelyi Miklós: – Az adventi időszakban az együttesemmel a Mátyás-templomban adunk koncerteket, oda már szinte hazajárunk, több mint húsz éve muzsikálunk ott. Az általam alapított kamarazenekar jövőre már a harmincadik születésnapját ünnepelheti, s nemrég, örömkünkre, otthonra találtunk az egykori Fáklya Klubban. Erős gárda, egyesével lettek kiválogatva a fiatalok, s az évek során beleszoktak a kamarazenélésbe. Sokan közülük tizenöt-húsz éve muzsikálnak velünk. Az utóbbi időszakban az előadásaink egyik főszereplője lett Krisztián. A Mátyás-templom a maga jóindulatú akusztikájával együtt is hordoz olyan kihívásokat, amelyek egy ifjú énekesnek jó leckét jelentenek. A hangverseny mindig jó visszajelzést ad arról, hogy ki hol tart, és segít a fejlődésben, ráadásul rutint csak fellépéseken lehet szerezni.

– *Ennyi művésszel a családban rendeznek otthon is karácsonyi házimuzsikálást?*

Szenthelyi Krisztián: – Ünnepi hangversenyekből tényleg akad jócskán, hiszen nekem is vannak felkéréseim, így például Pándy Piroskával is fellépek az általa szervezett újévi hangversenyen, emellett pedig a Mátyás-templomban koncertezem. A próbák és a fellépések mellett így szinte mindannyian csak „beesünk” a karácsonyfa alá. Ezért muzsikálni nem fogunk, inkább feltesszük az egyik kedves, karácsonyi CD-nket, s örülünk, hogy együtt lehetünk. ♦

„LEGYEN A ZENE MINDENKIE!”

KODÁLY-EMLÉKÉV 2017

Ünnepi számunkban engedjünk most nagyobb teret a zenének! És nem csak annak okán, hogy Kodály Zoltán, a háromszoros Kossuth-díjas zeneszerző, népzene kutató akadémikus születésének 135. és halálának 50. évfordulójára emlékezve Kodály-emlékévet hirdetett meg hazánk kormánya. Hanem azért is, mert tudjuk jól, hogy a zene mennyivel szebbé és tartalmasabbá képes varázsolni ünnepünket, s ily módon az egész életünket. „Legyen a zene mindenkié!” – hangsúlyozta éppen Kodály Zoltán. Ennek érdekében az emlékév kapcsán, ahogyan Hoppál Péter kultúráért felelős államtitkár bejelentette, a kulturális kormányzat jelentős anyagi támogatással is ösztönzi Kodály szellemi hagyatékának őrzését, a magyar zenei oktatást megújító Kodály-programot és a mindenkihez szóló zenei események, koncertek létrejöttét, beleértve a mindezeket befogadó zenei intézmények rendben tartását. Engedjünk hát mi is, adjunk nagyobb teret a zenének! (A Szerk.)

Kodály Zoltán 1882. december 16-án született Kecskeméten zene kedvelő, vasutas családban. Szavai szerint első és legmélyebb zenei élménye az volt, amikor háromévesen meghallotta Mozart F-dúr hegedűszonátáját. Apját 1885-ben Galántára helyezték, itt szerette meg a népdalokat, s itt itatódott át a nép kultúrájával. Nagyszombaton gimnáziumi tanulmányai mellett hegedülni, gordonkázni és zongorázni tanult. A zeneirodalommal partitúrákból ismerkedett meg, a legnagyobb hatással Beethoven C-dúr miséje és Liszt Ferenc Esztergomi miséje volt rá. Eötvös-kollégistaként egy időben tanult a budapesti bölcsészkar magyar–német és a Zeneakadémia zeneszerzés szakán. 1905-ben kezdte el a népdalgyűjtést, barátságot kötött Bartók Bélával, közös kiadványuk *Magyar népdalok* címmel jelent meg. Első zenekari darabját, a *Nyári estét* 1906-ban mutatták be, s ebben az évben kötött házasságot Sándor Emmával.

Több külföldi tanulmányutat is tett, s Párizsban ismerkedett meg Debussy zenéjével. 1907-ben a Zeneakadémia tanárává nevezték ki. Bartókkal közös törekvéseik, amelyek a modern zene népszerűsítésére és a népdalgyűjtésre irányultak, rendre elakadtak a közönség közönye és a hivatalos körök ellenállása miatt. 1917 és 1919 között a *Nyugatban* megjelent cikkeiben a népzene jelentőségét hirdette, s lefektette a *Bartók-féle esztétika* alapjait. Az 1918-as, öszirózsás forradalom idején a Zeneakadémia igazgatójává nevezték ki, a Kommün alatt részt vett a zenei direktórium munkájában, ezért később fegyelmi eljárás indult ellene, évekig nem taníthatott, hallgatásra kényszerült.

Elszigeteltségéből 1923-ban az alig három hónap alatt, Budapest egyetemesének 50. évfordulójára írott *Psalmus Hungaricus* nemzetközi sikere emelte ki. Három évvel később világsikert aratott *Háry János* című daljátéka is, míg az 1932-ben bemutatott, népdalokra épülő *Székelyfonót* a milánói Scalában is színre vitték. Műveit Arturo Toscanini is vezényelte, akivel baráti kapcsolatot ápol, Kodály volt a *Maestro* lányának esküvői tanúja. Sorra születtek jelentős alkotásai: a *Marosszéki táncok* (1927–1930), a gyermekkori élményeket idéző *Galántai táncok* (1933), a Buda visszavételének 250. évfordulójára írott *Budavári Te Deum* (1936), a *Fölszállott a páva* (1939) és a *Concerto* (1940).

Kodály nevelői munkája is egyre szélesedett, kompozíciói mellett ének- és olvasógyakorlatokkal is segítette a magyar kórusmozgalmat. Zeneelméleti tevékenységének jelentős állomása volt *A magyar népzene* című monográfiája (1937). Rokonszenvezett a népi írók mozgalmával és a Márciusi Front tevékenységével, s tiltakozott a faji megkülönböztetésen alapuló törvények ellen. A második világháború alatt mentette az üldözötteket, végül neki is bujkálnia kellett, de közben befejezte a *Missa brevis*-ét. Ez volt az első darab, amelyet 1945 februárjában a német megszállás alól felszabaduló Pesten bemutattak, mert amikor az Operaház alsó ruhatárában felcsendült a zene, Budán még tartott a főváros ostroma.

Kodály lett a Zeneakadémia igazgatótanácsának elnöke, 1946 és 1949 között pedig a Magyar Tudományos Akadémia elnöke volt. 1946-ban első, amerikai hangversenykörútján saját műveit vezényelte. 1948-ban mutatták be *Czinka Panna* című daljátékát (a szöveg Balázs Béla műve), három évvel később a *Kállai kettőst*, ez utóbbi előadásával mutatkozott be a Magyar Állami Népi Együttes. 1951-től jelentek meg irányítása alatt a *Magyar Népzene Tára* kötetei. Utolsó nagy művei a *Mohács* (1965) és a *Laudes organi* (1966).

Első feleségének halála után, 1959-ben másodszor is megnősült, *Péczely Saroltát* vette feleségül. 1930-ban megkapta a *Corvin-koszorút*, 1948-ban a *Kossuth-díjat*, 1952-ben és 1957-ben a *Kossuth-nagydíjat*, számos egyetem avatta díszdoktorává, s 1965-ben átvethette a *Herder-díjat* is.

Életművének jelentős részét alkotja egyházzenei munkássága. Kórusművei a vokális zenének csak Palestrinához hasonlítható csúcspontjai. Bartókkal korszakalkotó munkát végzett a magyar népzene gyűjtésében, de az ő tevékenysége szinte kizárólag magyar nyelvterületekre irányult. Jelentős volt munkássága a néprajz, a zenetörténet, a zeneesztétika, a zenekritika, az irodalomtörténet, a nyelvészet és a nyelvművelés területén is. Szívéigye volt a tiszta kiejtés, nemcsak zenei, hanem nyelvművelő versenyeken is elnökölt. A magyar zene érdekében tudományszervezéssel és ismeretterjesztéssel is foglalkozott. Meggyőződése volt, hogy csak az emberi hang, a közös ének lehet a széles körű zenekultúra alapja. Felismerte az ifjúság zenei nevelésének fontosságát, s egész életén át ezért harcolt, ideértve az iskolai énekkortatást, a zenei írás-olvasás alapvető funkcióját a tantervben, valamint a kóruskultúra hazai elemekre építő ápolását. A *Kodály-módszer* manapság már világszerte ismert és követett példa a zenepedagógiában, 2016-ban az UNESCO felvette a *szellemi kulturális örökség* listájára. Kodály azt hirdette, hogy a zene lelki táplálék, semmi mással nem pótolható örömforrás, amelynek birtokában jobb, harmonikusabb, fegyelmezettebb és teljesebb emberek leszünk.

Kodály Zoltán 1967. március 6-án halt meg Budapesten. ♣

Az MTI anyagai alapján összeállította: Weltler Ildikó.

1

2

3

4

5

6

7

1. Bartók és Kodály a Zeneakadémia ifjú tanáraiként
2. A Budavári Te Deum bemutatója a Mátyás-templomban, 1936
3. Kodály: Hány János, Tavasz Noémi linómetszete
4. Hány János alakjának megalkotója, Garay János
5. Kodály körösfői íróasztala
6. A Székelyfonó a dombóvári diákok előadásában 1953-ban. A rokkánál Kodály későbbi, második felesége, a tizenhárom éves Péczely Sarolta
7. Kodály visszahallgatja a gyűjtött dalokat
8. Kodály fonográffal, Vígh Tamás domborműve
9. Jehudi Menuhin világhírű hegedűművész rajza Kodályról
10. Népdalgyűjtés, Zobordarázs, Nyitra megye. A felvétel éppen Bartók Bélát örökíti meg
11. Kodály az íróasztalánál, Edvi Illés Aladár festménye

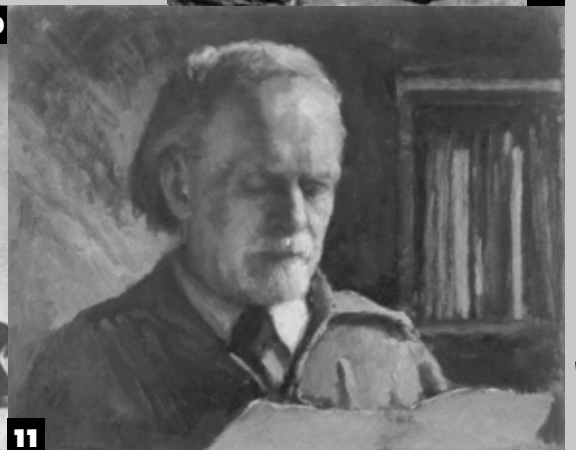
8

9

10

11

11

„száll a szürke sziklákra”

Kodály Zoltán és Weöres Sándor találkozása

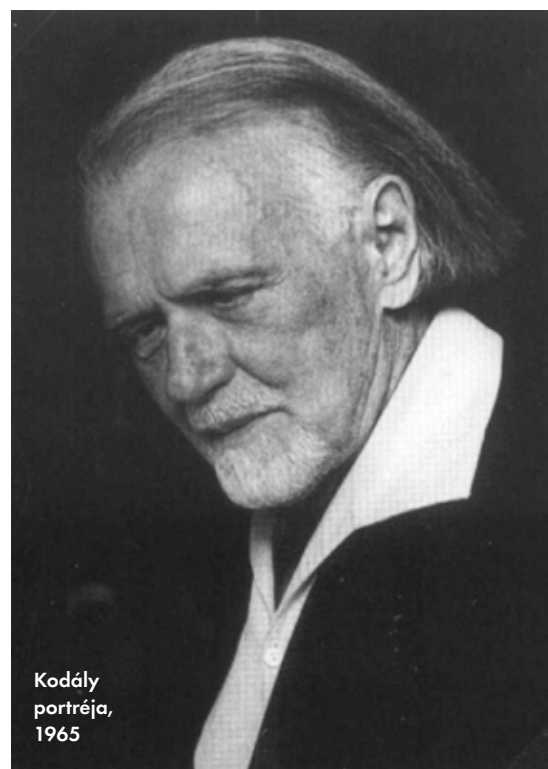
Kodály Zoltánt elsősorban mint zenepedagógust, illetve vokális zeneszerzőt tartják számon; szövegválasztásairól már hosszú tanulmányok jelentek meg. Nem csoda, hogy magyar szakos múltjával értőn nyúlt a magyar versekhez, sőt, az sem, hogy a megzenésítés során olyan prozódiaival, a szöveg kívánalmainak figyelembevételével közelített a költeményekhez, hogy könnyű azokat összeilleszteni a dallammal.

Talán különös, hogy az ismert és elismert művész figyelme negyvenhét évesen egy olyan költő felé fordult, aki akkor még igen fiatal volt, s a neve sem csengett annyira ismerősen, mint manapság. *Weöres Sándor Öregek* című versét 1929-ben közölte a *Pesti Hírlap* a tizenöt éves költő diáksapkás képével. Kodály Zoltánt már ekkor megérintette a vers, s 1933-ban – a költő által később jóváhagyott módosításokkal és rövidítéssel – vegyes karra megkomponálta. A mű 1934-ben az első kecskeméti *Hírös Hét* nevezetes Kodály-bemutatókkal ékes kórushangversenyén hangzott el először a *Kecskeméti Dalárda* előadásában, *Vásárhelyi Zoltán* vezényletével.

Mit láthatott meg akkor a fiatal költőben a zeneszerző? „A vers mindjárt megkapott, mert ritkán hallani ilyen őszinte érzést, és főleg fiatallembertől, az öregek iránti szánalmat” – nyilatkozta később Kodály a művéről. Ez a vélemény szintén különös, ha az ember jobban belegondol. Weöres Sándor később éppen verseinek a ritmikusságával, zeneiségével került a figyelem középpontjába: ritmusai annyira pontosak, hogy az ütemfajtákat tanítani lehet a szövegeivel. Virtuóz karakterdarabjai a mai napig a beszédgyakorlat-oktatás kedvelt tananyagai. Mégis, Kodályt az a rendkívül mély érzésvilág ragadta meg, amellyel egy nagyon fiatal ember látja maga előtt az időseket; nem a boldog öregkort mutatja meg, hanem a terheket cipelő aggokat, akik várják, mikor tehetik le az életük súlyát. Az ablakban álló fiatal, aki nézi az időseket, nem kegyetlen ítéletet mond felettük, inkább úgy látszik, hogy eljövendő önmagát, saját későbbi sorsát látja általuk. Kodály egy látszólag táncos lüktetést választott a vershez, ám hatnyolcadas ütemei sokkal súlyosabbak annál, mint amit a kiírás sugall. A szoprán szinte

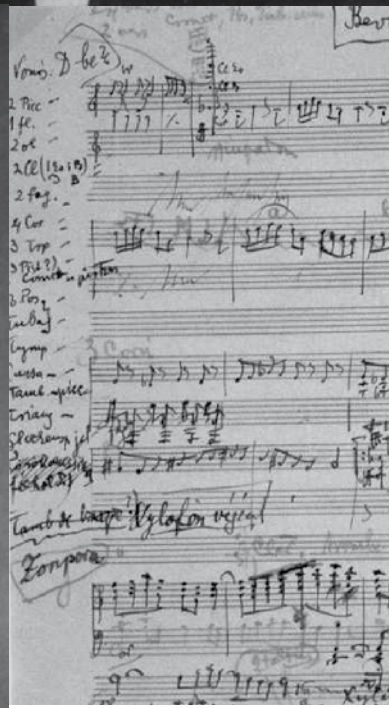
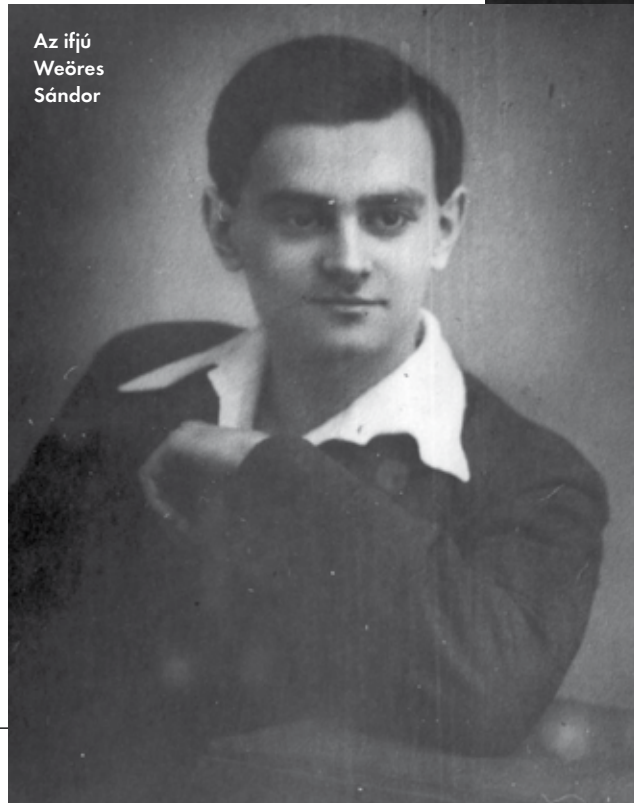
narrátorként mondja a verset, a többi szólam pedig hangulatfestő színekkel érzékelteti azt a lelkiállapotot, amelyben az elbeszélő éppen van. Az utcán bandukoló öregek koppanó botjait imitáló szerkezet rajzolja meg, s a tartalom a gondolatmenet előrehaladtával egyre sűrűbb: az életgyertyán lefolyik a viasz, úgy tetszik, egy idő után senkinek sincs már szüksége az emberre. Ezen a ponton, ahol reménytelenné válna a helyzet, a több szólamra osztott kórus meleg, megnyugtató, a kilátástalanságot feloldó, széles harmóniáiban szólal meg a várt enyhülés: „no, gyere, tedd le!” A záróakkord egy olyan sűrű, mégis fényes H-dúr akkord, amelyben megszűnik az idő, s eloszlik minden szenvedés.

Ez a darab egy nagyon ígéretes munkakapcsolat kezdete volt. Az ember azt gondolná, hogy biztosan Weöres is tanult zenét, de írásából ennek pont az ellenkezője derül ki. A költő antimuzikálisnak tartotta magát, akit „rossz hallása” miatt „soha nem lehetett zenére megtanítani”. Amikor Kodály 1938-ban további együttműködést kért tőle, akkor közös munkájukról egy levelében azt írta: „nyakig

Kodály
portréja,
1965

Az ifjú
Weöres
Sándor

benne vagyok a *Bicinia Hungarica* szövegtelen darabjainak megszövegesítésében; a variációk egész tömege hever körülöttem. Nincs senki zeneértő segítségem; zeneértés nélkül, ügyetlenül csetlek-botlok a hangjegyek között, de azért egyre jobban eligazodom.” Amikor azután *Veress Sándor* a Kodály- és Bartók-tanítvány zeneszerző-zongorista és népzene-kutató segítségére volt a cseremiszt népdalok megismerésében – amelyek az említett gyűjtemény negyedik füzetébe kerültek –, úgy érezte, hogy több sikerrel írhat szöveget a nyersfordítások alapján: „talán sikerült nagyjából eltalálnom a dalok ütemét és hangulatát” – írta Kodálynak. Ami neki győtrelem volt a zenei előképzettség híján, az a kívülről számra bámulatos kreativitásnak tetszett: egy elénekelt, bemutatott frázisra kapásból több szövegváltozatot volt képes rögtönözni, s ezeknek mindegyike tökéletesen illeszkedett a dallam ritmusához.

Később még egy nagyobb karmű került ki kettejük műhelyéből, a *Norvég leányok* (1940). A vers kiválasztásában Kodályt talán az is motiválhatta, hogy 1940-ben a náci csapatok lerohanták Norvégiát; együttérzését a témaválasztással tudta kifejezni. A tempó meghatározásánál sajátos utasítást találunk: könnyedén, lebegve. Valóban lebeg az egész mű, impresszionista hangulatát apró, hangfestő motívumok szerepeltetése erősíti. Esik az eső, s a víztől minden csillog, ragyog, ugyanakkor a színek szürkések, ködösek. A balholmi emberekre jellemző távolságtartást Weöres nagyon egyszerűen fogalmazza meg: mindig mosolyognak, de sohase nevetnek. Ez a sor, mintegy mottó a darab végén is visszatér, keretbe foglalja a művet. A darabban nincs a többi fölé rendelve egyetlen szólam sem, az

egész kórus egyenrangú, egyformán jelentős szerepben énekel; dominanciát csak az adott hely zenei kíváncsi jelenthetnek az egyes szólamok számára. Az impresszionista hatást Kodály olyan eszközökkel éri el, mint például a páros kötések alkalmazása; évszázadokon átívelő hagyomány ez, amely ringató, vagy – előadásmódtól, zenei helytől függően – akár sóhajtozó jelleget kölcsönöz a zenének. Weöres nem fukarkodik az alliterációkkal sem; a csúcsos csuklyák, vagy az esőnél írott „száll a szürke sziklára” kifejezés olyan belső ritmust nyer a betűrímeiktől, amely tovább árnyalja, lágyítja a mű hangulatát. Kodály szívesen játszik az „esik” szóval, a susogó hang és a koppanó befejezés közelsége virtuóz, ritmikai játékokra ad lehetőséget.

Mit jelentett Weöres számára a Kodállal való munka? Erről ő maga így vall: „[...] nagyon sok kis dallamra lehetett és kellett szöveget készítenem. Ezek részben Kodály saját dallamai voltak, főleg a 100 kis induló [Ötfokú zene, II.] című kottafüzet darabjai, részben pedig cseremiszt dallamok. [...] Ritmikai dolgokat nagyon sokat tanultam Kodálytól. [...] Megmutatható nyoma a sok ritmusvázlat, amelyet életemben készítettem. [...] Gyerekverseim, amelyek eredetileg többnyire ritmusvázlatnak készültek, mind, vagy majdnem mind Kodály-hatást mutatnak.” Vagyis Kodály nélkül valószínűleg Weöres Sándor sem lett volna azzá, aki így képes fordítani Dzsajadéva Pásztorénekét:

*Szekfüvirágleheletzuhatagos-örömillatu
délövi szélben,
fülemleszavú kusza méhzigesű lugas
susogó sűrűjében
Hari vigad a gyönyörű dalu kikeletben,
sirjon az elhagyatott, ime táncol
a vadörömi lánykaseregben.*

A fordításhoz egy anekdota is kötődik: egy verstani témájú, nemzetközi konferencia záróvacsoráján az asztal mellett az egyik magyar részvevő félhangosan elkezdte szavalni a Gíta Govinda idézett sorait. A közelben ülő indiai irodalomtudós kezében megállt a kanál, majd azt mondta: „Nem értek egyetlen szót sem, de amit hallok, az Dzsajadéva Pásztoréneke.” A ritmusa tehát tökéletes, a szavaktól függetlenül benne él az eredeti.

Kodály Zoltán születésének 135. és halálának 50. évfordulója kapcsán most életműve újból a reflektorfénybe került. Pedagógiai munkássága a mai napig kihat az iskolai ének-zeneoktatásra, sőt, a rendszer hibáit az alapgondolatokhoz, a gyökerekhez való visszanyúlással próbálják orvosolni. Mivel a zeneszerző egyrészt beállított-ságánál fogva szeretett énekhangra komponálni – ugyanakkor deklarált célja is volt, hogy az éneklés által építse a magyar kultúrát –, könnyű olyan művekre és gondolatokra találni, amelyek ebben segíthetnek. Vagy akár teljesen új távlatokat nyithatnak; új utakra terelhetik az embert, mint a fiatal Weöres Sándort. ♦

WEÖRES SÁNDOR

ÖREGEK

Kodály Zoltán mesternek

Oly árvák ők mind, az öregek.

Az ablakból néha elnézem őket, hogy vacogó szélben, gallyal hátukon mint cipekednek hazafelé – vagy tikkadt nyárban, a tornácra hogy üldögelnek a napsugárban – vagy téli estén, kályha mellett hogyan alusznak jóízűen – nyújtott tenyérrel a templom előtt úgy állnak búsan, csüggeteg, mint hervadt őszi levelek a sárga porban. És ha az utcán bottal bandukolnak, idegenül néz a napsugár is és oly furcsán mondja minden ember: „Jónapot, bácsi.”

A nyári Nap,
a téli hó,
őszi levél,
tavaszi friss virág
mind azt dalolja az ő fülükbe:
„Élet-katlanban régi étek,
élet-szekéren régi szalma,
élet-gyertyán lefolyt viasz:
téged megettek,
téged leszórtak,
te már elégtél:
mehetsz aludni...”

Olyanok ők,
mint ki utazni készül
és már csomagol.

És néha, hogyha agg kezük
játszik egy szőke gyerekfejen,
tán fáj, ha érzik,
hogy e két kézre,
dolgos kezekre,
áldó kezekre
senkinek sincsen szüksége többé.

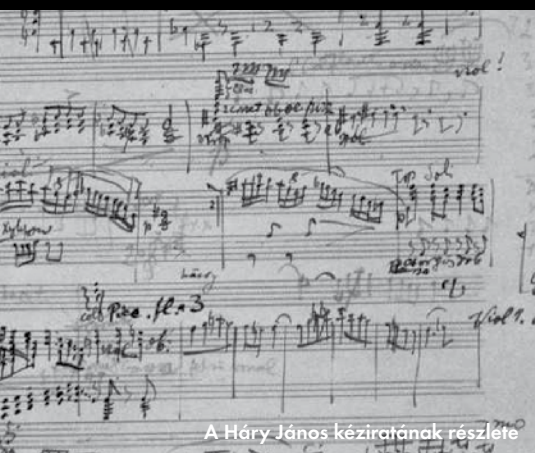
És rabok ők már,
egykedvű, álmos, leláncolt rabok:
hetven nehéz év a békó karjukon,
hetven év bűne, baja, bánata –
hetven nehéz évtől leláncolva várják
egy jóságos kéz,
rettenetes kéz,
ellentmondást nem tűrő kéz
parancsszavát:

„No, gyere, tedd le!”

LEXIKON:

A cikk tényanyagához felhasznált jegyzetek:

1. Ittész Mihály: Egy „antimuzikális” költő, avagy Weöres Sándor, a zeneszerzők szövegírója, <http://www.forrasfolyoirat.hu/0306/ittesz.html>.
2. Körber Tivadar: Kodály műveinek irodalmi forrásai, <http://www.forrasfolyoirat.hu/0712/korber.pdf>. Az anekdotát elmesélte: Szepes Erika irodalom-történész, klasszika-filológus, vallástörténész, kritikus, egyetemi tanár, szerkesztő.

A Hány János kéziratának részlete

OLÁH RÓBERT

„ANÉLKÜL SEM FELEJTENÉM KÖRÖST...”

Kodály Zoltán az Alföld szívében

(A szerző, Oláh Róbert geográfus, történész, az Arany János Közérdekű Muzéális Gyűjtemény munkatársaként ez év december elejére gyűjtötte egybe írásában az alábbi, nagykorösi Kodály-dokumentumokat.)

1938. szeptember 17-én a nagykorösi, zenei élet kiemelkedő eseményére került sor: városunkba látogatott a legnagyobb magyar zenepedagógus, Kodály Zoltán. A látogatás apropója az akkor kerekén százéves fennállását ünneplő helyi, tanítóképző intézet centenáriumi ünnepsége volt, ahol az országos hírü énekkarunkat ezen alkalomból maga Kodály vezényelte. Itt csendült fel a híres kórusmű: *Semmit ne bánkódjál, Krisztus szent serege*. Céлом, a Kodály-emlékév alkalmából ezen írásomban az összes, Nagykorösről fellelhető, a zeneszerző saját kezű írását tartalmazó dokumentáció bemutatásával, képet festeni városunk, valamint Kecskemét híres szülőtte kapcsolatáról és baráti levelezéséről, s Kodály itteni látogatásait hűen bemutatni.

A *Semmit ne bánkódjál, Krisztus szent serege* című kórusmű a Török Birodalom által szabdalat Magyar Királyság évszázadaiból eredeztethető. A XVI. századi megrázkódtatás, amely érintette Nagykoröst és térségét, az 1368-as, városalapító oklevélből ismeretes *Három város*-t, azaz Kecskemét, Nagykorös és Cegléd világát, egy új műfaj születését hozta magával. A versekből lett dalok központi témája a harcok leírása és a bibliai példákkal való buzdítás, amelyek zenetörténetünkbe históriás énekeként kerültek be. Ezen énekek számos gyűjteményben megtalálhatók, gondoljunk csak a Tinódi Cronica-ra vagy a Hofgreff György kolozsvári nyomdájából kikerült, a nevét viselő 1553-as gyűjteményre. A Székel Balázstól származó ének apokrif, bibliai történetet, a Tóbiás-legendát dolgozza fel, amely később összekapcsolódott Szkárosi Horvát András vigasztalóénekével. Szkárosiról igen keveset tudunk, egy bizonyos, hogy 1542 és 1549 között Tállyán szolgált lelkészként, élete meglehetősen gazdag volt a fordulatokban, hiszen katolikus papból lett reformátor, majd lelkész. Egy példátlanul kemény hangú ember képe rajzolódik elénk, ha bepillantunk a hitvalló énekeibe. Elkötelezett, szigorú bibliahűség volt jellemző Szkárosira, akinek feldolgozása az évszázadok során ugyan

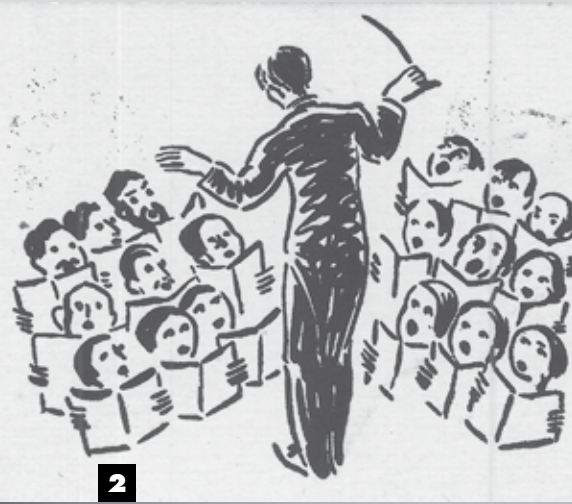
lerövidült, de a versfökbbe foglalt akrosztichon, azaz nevének latinosa változata megmaradt. Ezt a XVI. századi dallamváltozatot Kodály is ismerte, erre komponálta a kórusművét, amellyel megajándékozta a nagykorösieket. Műve a református templomban csendült fel, abban az évszázados múltú épületben, ahonnan Luther 1517-es fellépését követően a lakosság csupán négy év múlva már diákokat küld teológiát tanulni Luthertől. Hazatérésük után azután megalakul a nagykorösi, református egyház.

A nagykorösi énekkart 1933-tól 1947-ig Márton Barna karnagy vezette, aki lelkes híve volt Kodálynak és Bartóknak. Az országos elismerést mi sem bizonyítja jobban, mint Bartók kórusműveinek 1937. április 18-án rendezett kecskeméti ősbemutatója, ahol az *Elmúlt idők-ből* című mű középső tételénél maga Bartók Béla lépett a színpadra, s gratulált a karnagnak és kórusának. Erről a Kecskeméti Közlöny április 20-ai számában így fogalmaz a tudósító: *Döbbenetes hatású volt a „botot” szó kihangsúlyozása. Márton Barna, mint orgonista-kantor és mint zenetanár működött Nagykorösről, vezény-*

letével a tanítóképző kórusa fénykorát élte. Neves elődei, mint Szotyori Nagy József, Hegedűs Endre, Varga József és Oláh Károly további munkára ösztönözték a lángoló, eleven személyiséget. Becser Ernő visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy milyen nehéz volt akkoriban bekerülni az intézetbe: *Alapos felvételi szűrésen estek át, akik tanítói pályára akartak lépni. Szigorú halláspróba: hangok, hangközök éneklése zongora után, önálló dal és dallam éneklése volt.* A szigort az országos hírü, tanári kar is megkövetelte, amelynek tagja volt Csikai Pál, Danczkay Győző, Seri András, Daru Mihály, Tolcsvai Nagy Géza, Juhász Béla, Nánási Miklós, Dobai Pál és Sonkoly István. Nagykorös azóta is megőrizte a szigorú, tanítói híret, hiszen ha egy pályakezdő ifjú református hitben szeretne tanítónak válni, akkor csak városunkban tanulhat ilyen irányban, hiszen egész Magyarországon a Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Karának keretében csak Nagykorösről teheti ezt meg.

Márton Barna kórusműsorait Kodály látogatása előtt is számos alkalommal közvetítette az országos rádió. Hatalmas munka állott egy-egy ilyen felvételben, így joggal lehetett büszke a karnagy a tanítványaira, az akkor tréfásan tanítójelölteknek hívott, *nagykorösi prepáknak* nevezett kórusára. Ákom Lajos, a Zeneművészeti Főiskola tanára így nyilatkozott az 1938. március 25-én és 1939. március 31-én előadott Kodály 150. Genfi Zsoltáráról: *A nagykorösi képző énekkara ma a legjobb ilyen együttes az országban.* Ez olvasható a Nagykorösi Híradó 1939. április 4-ei számában. Az 1938. április 3-án rendezett *Éneklő Alföld* hangverseny lehetett az első alkalom, hogy találkozott a karnagy és kórusa a neves zenepedagógussal. Egy korabeli kórusnapló feljegyzése így számol be erről az eseményről: *Kiváló együttes élén kiváló karmester. Rendkívüli hatást elért produkciójukban nagyon sok a fület, képzeletet kápráztató szín, lendület. Énekeiből virtuóz bűvészkedést (Karádi nóták!) és ugyanakkor feszülő intenzitást tud kicsihozni.*

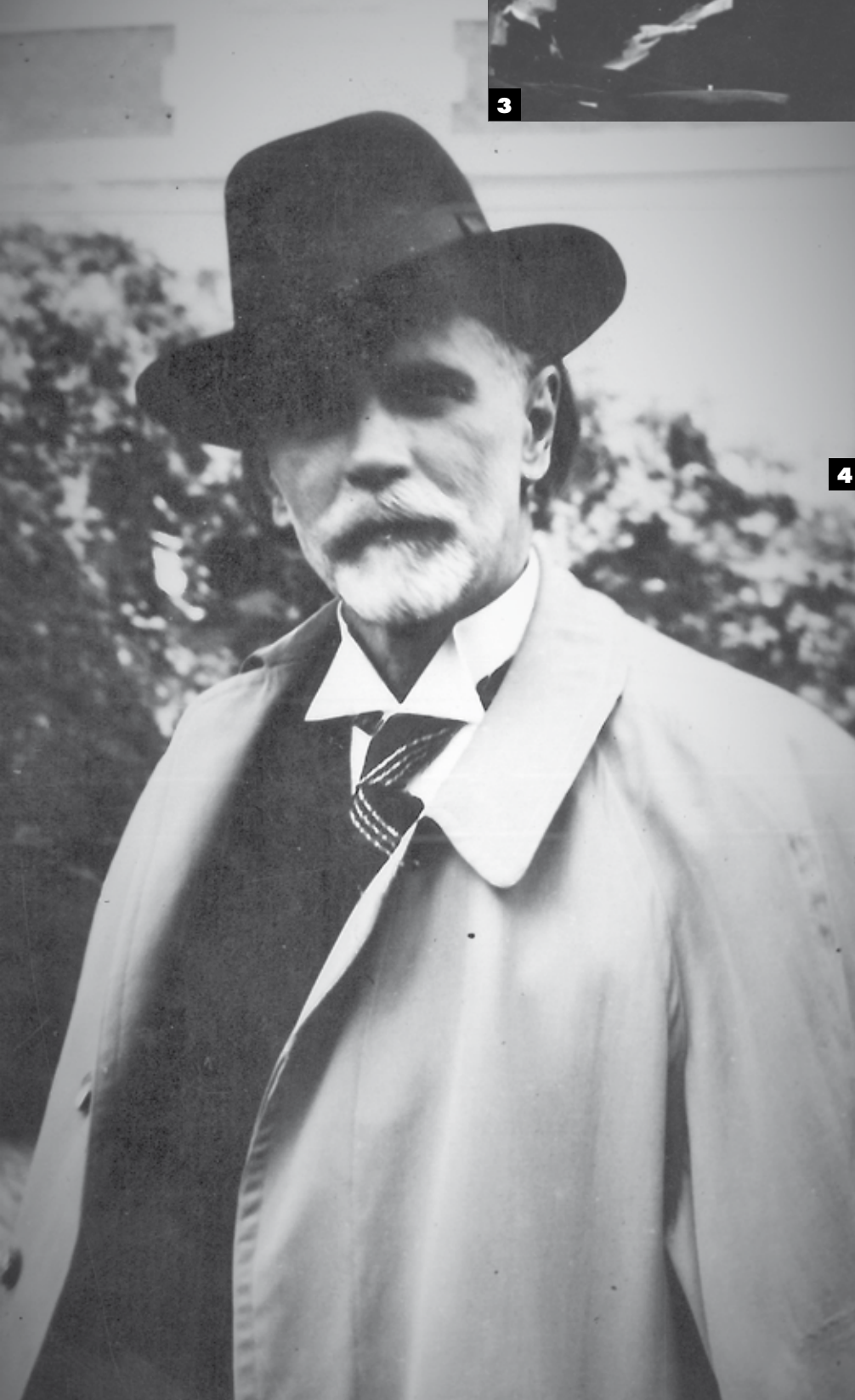
Márton egy újabb, Nagykorösről rendezett koncertjére vendégként hívta Kodály Zoltánt, így az 1938. május 29-én megrendezett *Éneklő*

2

3

1. Kodály a magyar zene apostolaként, fametszet
2. Kodály levelezőlapjának részlete, 1939. december 27.
3. Kodály vezényli a tanítóképző kórusát Nagykőrösön, 1939. október 30.
4. Kodály Strobl Alajos Arany-szobra előtt Nagykőrösön, 1938. május 29.
5. A kecskeméti énekkarok vonulása a kórushangversenyre Nagykőrösön, 1938. május 29.

4

5

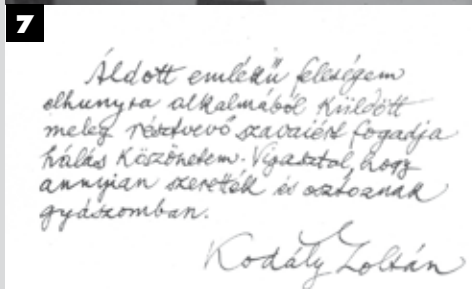

Ifjúság Hangverseny keretében a kórusunk újra találkozhatott a zeneszerzővel, ahol: *Fényesen sikerült a nagykőrösi éneklő ifjúság hangversenye – így adták hírül a tudósítások.* Ezen alkalomból Kemenes Illés tankerületi főigazgató az ünnepi beszédében eme szavakkal dicsérte a fiatalokat: *A külföld is azt szereti bennünk, ami magyar. Nekünk nem kell idegent majmolni, a magyar föld, a magyar ész és a magyar művészet felveszi a versenyt a világ minden nációjával.* A hangverseny zárószáma Kodály *A magyarokhoz* című kánonja volt, amelyet maga a zeneszerző vezényelt el. Kodály elismerően nyilatkozott a nagykőrösi tanítóképzőről, a *műzsák szállásának* nevezte azt. Később, 1938. május 31-én, Budapesten kelt levelében Márton Barnának így ír a tollat ragadó Kodály:

Kedves Tanár Úr! A kőrösi tapasztalatok várakozáson felül megörvendeztettek. Az elindulás megtörtént, ezen az uton haladni kell előre. Legsürgősebb volna helyi vegyeskar megszervezése. Legalább annyi női hanggal, amennyi a tkpző [tanítóképző] férfi karával egyensúlyban van. Nem lehetne ezt társadalmilag megpróbálni, ha már olyan nagy leányiskola nincs ott? A másik, amit figyelmébe ajánlanék, a szolmizálás. A polg. mester [polgármester, Dezső Kázmér utalva] urnak ajánlottam, hogy a városi tanítók részére tov.képző [továbbképző] tanfolyamot szervezzon, az Ön vezetésével. Ha ezeket megtanítaná a szolmizálásra, angol módszerrel, amint azt röviden leírom Bicinia [Bicinia Hungarica, Kodály műve, amely 180 kétszólamú darabot 4 füzetben tartalmaz a legkönnyebbtől közepes nehézségig] utasításában, sokkal hamarabb jutnának el a kottaolvasásig s hamarosan többre mennének. De a fiatal tanítókat is meg kellene rá nyerni. Bízom energiájában hogy ezt keresztül is tudja vinni, ha egyszer meggyőzőm hogy ez a helyesebb út. Egy Bic.át [Bicinia] egyidejűleg küldök. Ha még nem foglalkozott volna szolmizálással, itt a vakáció, hogy beleélve magát, ősszel teljes erővel megindítsa. Sok időt kímél és biztos intonációra vezet. Ujra megköszönve lelkes fáradságát további kitartást kívánva szép munkához kész híve Kodály Z.

A sorok között kitűnik Kodály nevelő és segítő szándéka, amely a kórus további sikereihez nagyban hozzájárult. Később Márton Barnának egy másik levelében fogadalmat tett Kodály: *Kedves Tanár Úr! Általános felmentést és elnézést kérek mulasztásomért. Betegségek, tennivalók csak mostanában világosították meg, mit tehetek. Ha élek, lesz olyanféle mű, mint a 150 G. Zs. [Genfi Zsoltár], de alapja a „Semmit ne bánkódjál” Székárosi féle dicséret lesz. Ugyancsak ha élek, elmegyek az ünnep arra a napjára, s ha mozgok, elvezényelem. Üdvözlettel Kodály Z.*

Kodályt a következő év jó egészségből találta, a zeneszerző nem tudhatta, hogy a Teremtő még csaknem három évtizednyi gazdag élettel és alkotással ajándékozza majd meg. Így újból ellátogatott a városunkba, a tanítóképző centenáriumi ünnepségére, ahol ígéretéhez híven

6. Kodály a feleségével, Emmával és a Márton-házaspárral, 1938. május 29.
7. Kodály köszönőlevele első felesége, Emma elvesztésekor
8. Kodály furulyázik, képeslap, 1943
9. Kodály Márton Barnával és Vásárhelyi Zoltánnal beszélget az Arany-szobornál
10. A Kodály születésnapjára rendezett nagykőrösi hangverseny, borító, 1941. december 16.
11. Márton Barna és Kodály Zoltán az Arany-szobor előtt

maga vezényelte el a nagykőrösi ösbemutatót, amelynek fénypontja a *Semmit ne bánkódjál, Krisztus szent serege* című kórusmű volt. Tóth Aladár így írt a Pesti Naplóban az eseményről: *Csodálatos muzsika ez, a legtisztább, legékesebb hang, mely barbár napjainkban megcsendülhet.* A barbár kifejezéssel Tóth a mintegy három hete tartó, majd csak később nevezett, második világhétre utalt.

Kodály egy másik alkalommal újra vezényelte a körösi kórust, mégpedig ezen évben, október 30-án, amelyet a rádió is közvetített, s lemezfelvételt is készítettek ezen alkalomból. Az évek múlásával újabb felvételek és sikerek követték egymást, Kodály Zoltán és Márton Barna barátsága elmélyült, amelyet az élénk, meghitt hangú levelezéseik bizonyítanak. Egy 1939. december 27-én postázott képeslapon így köszöni meg Kodály Márton Barnának a kórus és a személyes közreműködését egy felvételen, valamint a szép képeslapot, amelyet tőle kapott: *Köszönet a remek albumért minden közreműködőnek egyenként és összesen. Anélkül sem felejténém Köröst, de ez majd támogat, ha már gyengül az emlékezet. A jókívánságokat hálásan viszonzuk. A küldött képeslap külön is szép, ha kapható, szívesen vállalnék egy csomót belőle. Szíves köszöntéssel Kodály Z. A következő évben, 1940. december 23-án ezt írta Kodály Mártonnak: Köszönettel és köszöntéssel Kodály Z. Szeretnék az új Gimn. [Arany János Református Gimnáziumra utalva, ahol maga Arany János kilenc évig tanított] tanytervből 1-2 példányt kapni ha lehet. Ez jól mutatja, hogy Nagykörössel a zeneszerző milyen élénken állt levelezésben, sőt, a helyi iskolai ügyek is foglalkoztatták.*

A zeneszerző 59. születésnapja alkalmából küldött üdvözlőlevelet két év múlva egy terjedelmesebb követte, amelyben Márton így írt: *Méltóságos Uram! Kedves Professor Ur! Most, amikor „Jelenti magát Jézus”, s az „Angyalok és pásztorok” ünnepe közeleg, az „Esti dal” szárnyain küldjük a „Köszöntő”-t, kívánva azt, hogy „Semmit ne bánkódjál” azért, amiért „Forr a világ bús tengere”, hanem „Hass, alkoss, gyarapíts”, „Vízkereszt”-kor s „Gergelyjárás”-kor egyaránt. „Lengyel László”, „Molnár Anna” s a „Norvég lányok” ünnepi „Harangszó”-ra zengik „A 150. genfi zsoltárt”-t és a „Három gömöri népdal” a „Karádi nóták”-kal „Huszt”-on is felcsendül, mert „Zöld erdőben”, „Fölszállott a páva” s „Akik mindig elkésnek” azok „Este” az „Öregek”-kel együtt csodálják a „Mátra képek”-et „Jézus és a kufárok” társaságában. A 62.-ik „Uj esztendő”-t köszöntő üdvözlőnk „Vígás szerző” legyen és a „Cigány sirató” „Székely keserves” ne töprengjen azon, hogy „Kit kéne elvenni?”, hanem jöjjön olyan boldog idő, mikor a béke nem lesz „Csalfa sugár”, hanem a „Villó” is „Nyulacska” módjára játszik „Katalinká”-val, „A süket sógor” és az „Isten kovács” között „Versengés” lesz az „Ábécé nótá” és a „Táncnóta” elénekléséért s „A mulató gajd” „Bordal”-t és „Katonadal”-t énekelve várja a*

„Pünkösödöl” idejét, nézve, hogy „Turót eszik a cigány”. No, de „Cu föl lovam” „A csikó”-val „Egyetem, begyem”-be s vigyed e sorokat bővített másod-lépéseket kerülve tiszta quint, quart és oktáv ugrásokban „A magyar népzene” írójához, a „Psalmus Hungaricus” szerzőjéhez, a „Hári János” örök, nagy magyar álmódójához, oda a „Székely fonó” közelébe! Születése napján reá gondoltunk, kérjük: érezze meg a szeretetünket! Kodály Zoltán 61.-ik születésnapjára küldi ezt nem a „Horatius-kar”, hanem a Nagykörösi Református Tanítóképző-intézet és Liceum „KODÁLY ZOLTÁN ÉNEKKARA” nevében Márton Barna karnagy.” Kodály a meleg hangú és igen stílusos levelet és annak tartalmát örömmel fogadta, megengedte, hogy az énekkel felvegye a nevét, még életében.

Később, 1943. május 5-én így írt Mártonnak Kodály nagy ijedelmében: *Megijedtünk, ilyet nem vártunk MB-től [Márton Barna]! No de csak jobban van már? Ilyen epizódon túljut hamarosan. Kívánjuk és óhajtjuk. Már éppen küldeni akartam a Gázi kéziratot. Gyorsasága és buzgalma az anyakönyvtárban meghatott és hallván hogy ott már vannak ilyen kéziratok és becsülik, úgy vélem ott lesz legjobb helyen. Csak szeretném ha kinyomtatnák. Talán az A. J. Társaság [Arany János Társaság, amely a költő nagykörösi éveit (1851–1860) hivatott kutatni, valamint a helyi Arany-kultuszt ápolja] Évkönyvében? De előbb keljen fel MB [Márton Barna]! Várjuk a jóhíreket mielőbb! KZ. Ezt követően, május 24-én keltezett levelezőlapon Kodály első felesége, Emma írt Márton Barnának, s még mielőtt feladták volna postára, Kodály ezeket írta a képeslap kolozsvári Mátyás király-szobrot ábrázoló képe fölé: *Mielőbbi teljes gyógyulást: Kodály Z.**

1937 és 1947 között tizennyolc levél bizonyítja, hogy nem csupán kollégák voltak, hanem barátok is a körösi karnaggal. A rendelkezésünkre álló források alapján láthatjuk, hogy amint Kodály maga írt képeslapot Mártonéknak, úgy a lap képes oldala valamilyen, a zeneművészettel összefüggő alkotási folyamatot vagy fényképet ábrázolt, míg felesége, Emma írásakor inkább egy-egy utazás vagy üdülés során vásárolt lapot küldtek Nagykörösrre. Ezek az apróságok Kodálynak és feleségének lelki világát és érdeklődését jól mutatják.

A városi elismerést jól tükrözi, hogy a tanítóképző egykori, neves rajz- és szépirástanára, Tolcsvai Nagy Géza egy fametszetben ábrázolta Kodályt, mint a magyar zene apostolát. Kodály – képzelhetjük mennyire pirulva, de – a rá jellemző eleganciával és tapintattal elhárította a szokatlan dicséretet, 1941. december 19-én, Budapesten kelt levelében így fogalmazott: *Kedves Barna! Köszönet a gazdag küldeményért, képek-műsorok jókívánságok jó talajra hullottak. Csak arra kérem a rajzolóművészt, az apostol szót vegye ki, hagyjuk azt a 2000 éve kinevezetteknek. Az „É. Tiszán” [Énekeljünk Tiszán, Kodály műve a kétszólamú ének alapvető gyakorlatairól] megfigyeléseinek folytatását kérem, majd úgy félév múlva össze-*

gezzük, mit lehet vele elérni. Szeretném ha kisebb iskolákban is próbálkoznának vele. Ha csak ennyiben is javíthatunk a magyar élet hamisságán már sokat érne. Üdv. és jó munkát Kodály Z.

1942-ből két levelezőlap is fennmaradt a múzeum gyűjteményében, amelyek közül az egyik augusztus 12-én kelt Budapesten. Ez a képeslap a Szent Gellért-szobrot és a dunai látképet ábrázolja, s hátoldalán ez olvasható a zeneszerzőtől: *Azért tán jut idő a dalosünnepi benyomásokat papírra vetni, mielőtt elhomályosulnak. KZ. A lap címezése jól mutatja, hogy ekkor Márton Barna huszár önkéntesként vonult be a Kecskeméti Kiképző Századhoz, így Kodály sorai mellett a zeneszerző felesége, Emma féltő és bátorító sorai is olvashatók, aki így ír Barnának: Eddig is bátor katona volt. Új minőségében is az marad... Ugyanezen év decemberében az alábbiak olvashatók Kodálytól, amelyeket Mártonnak írt: *Már jobban vagyok, csúnyán elakadt a tervezett koncert, jan. végére. Jan. -17én ha igaz, Szegeden leszek a Tedeummal. Ha a táplálékgyűjtés magasztos munkája megengedi, addigra talán lesz egy első benyomása a Bic. TK-ről. [Bicinia Tankönyv] Sziv. üdv. Kodály Z.**

1947. október 23-án hirtelen betegségben elhunyt Márton Barna. Hatalmas veszteség volt ez nemcsak a nagykörösi társadalomnak és a magyar zenei életnek, hanem Kodálynak is. De a levelezés 1947-et követően sem szűnt meg, innentől döntően a képes- és levelezőlapok voltak a jellemzők Kodály és Márton Barna özvegye között. A zenepedagógus feleségének halálakor sem feledkezett meg megköszönni a részvétnyilvánítást Nagykörös polgárainak, így Márton Barna özvegye nyomdai úton sokszorosított köszönőlevelet kap Kodálytól. Később, a nagy zeneszerző halálát követően sem szűnt meg a kapcsolat, hiszen a két zeneszerető férfiú özvegye továbbvitte az évtizedes barátságot, így sűrűn váltottak egymással levelet, s ez jól mutatja, hogy milyen mély kapcsolatot ápolt egykoron Kodály Nagykörössel. Az utolsó értesítés, amely városunkba érkezett, szintén szomorú eseményt tartalmazott, Péczely Sarolta, Kodály második felesége gyászátviratot küldött özvegy Mártonnéknak, amelyből a város lakossága is hamar megtudhatta: *Kodály Zoltán életének 85. évében 1967. március 6-án, reggel 6 órakor rövid szenvedés után visszaadta nemes, nagy lelkét Teremtőjének.*

Márton Barna gondolatvilágát neves, nagykörösi kiválóságok vitték tovább, hiszen az egykori, nagyszerű karnagyot idézve: *Élni kell a zenét... A zenében kell élni... Egész életünket hassa át a muzsika, a zene!*

Nagykörös számos alkalommal emlékezett meg Kodály látogatásáról emlékülések, jubileumi hangversenyek és kiállítások során. Kodály ars poeticáját tovább kell vinnünk, Nagykörös is ezt teszi: *Legyen a zene mindenkié! ♦♦*

Változatok székely asszonysorsra

Anna

A székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum kiállítása a Nemzeti Múzeumban

címmel, Lévai Anikó gondolataival nyitották meg november 29-én ezt a több szempontból is rendhagyónak számító kiállítást a MNM-ban., amelyen részt vett *Miklós Zoltán* kurátor, a székelyudvarhelyi múzeum igazgatója is. A kiállítás főszereplője nem valós személy, alakját a képzelet szülte megannyi megtörtént eset alapján. Anna személyében egyszerű székely lányt ismerhetünk meg, akinek fiatalon sorsfordító döntést kell hoznia: megtartja-e egy szerelmes este nem kívánt gyümölcsét, vagy sem? Akár igent mondunk Annával, akár nem, mindkét esetben megnézhetjük, hogyan alakult az élete a 20. század viharai közepette. A két fiktív történeten keresztül a kisember szemszögéből láthatjuk az elmúlt évszázadot. Mindkét fiktív történet a történetírásnak és a néprajztudománynak azt a hagyományát követi, amely

a kisember történetét a nagy történelem lenyomataként értelmezi. Annát láthatjuk megesett lányként, anyaként, gazdasszonyként, kulákként és gyári munkásként, de megismerhetjük cselédként, a holokauszt alatt, sőt, az állampárt híveként és magányos nyugdíjasként is.

A kiállítás másik újdonsága, hogy Anna történetei nem betűkön, olvasmányokon keresztül jutnak el a látogatókhoz, hanem *Bocskor Biborka* (a Magashegyi Underground énekesnője) hangján, egyes szám első személyben, mobiltelefonos applikáción keresztül hallgathatók meg.

A székelyudvarhelyi *Haáz Rezső Múzeum* sikeres tárlata a marosvásárhelyi állomás után érkezett Budapestre, ahol kiegészülve 2017. április végéig fogadja a közönséget.

LÉVAI ANIKÓ

„mindenkinek járna,
hogy elmondja az életét”

„A sorsot nem lehet elrendezni. Egyszerre csak jön valami, hirtelen, egy nap, amikor nem is várod, és fölborul minden.” Wass Albert pontosan azt a pillanatot fogalmazza meg, amely pillanat a mai tárlat főhősének sorsát *elrendezi*, ahonnan a ma megnyíló tárlat története elindul. Anna, a kitalált székely asszony egy falusi mulatságon teherbe esik, s ez megpecsételi az életét. Bárhogynak dönt: megtartja, vagy elveteti gyermekét, döntése kihat egész életére.

Egy asszonysors végigkövetésére jöttünk ma össze. Illetve nem is egy, hanem egyszerre két asszonysorsot kísérhetünk végig a *székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum* időszak kiállításán.

Egy Székelyudvarhelyen és Marosvásárhelyen már bemutatott, de a Nemzeti Múzeum termeire újragondolt, rendhagyó, formabontó kiállítást nyithatunk meg ma itt önökkel. Egy olyan kiállítást, amely a vizualitást ötvözi a történetmeséléssel, s amely lehetőséget ad nekünk arra, hogy egy asszony két lehetséges sorsát járjuk végig a termeken keresztül. Két életút, de az azonos helyszín és a történelem eseményei miatt sok ponton azonos utak.

A ma nyíló kiállítás is azt mutatja, hogy Erdélyre érdemes odafigyelnünk. Az erdélyi művészet újításaival, progresszív megoldásaival friss szelet hoz a magyar művészeti életbe: a mi nyelvünkön, a mi gondolkodásmódunkkal, a mi szemléletünkkel és a mi magyarságunkkal. *Olyan érték ez, amelyet ki kell használnunk, amelyből tanulunk és építkeznünk kell.*

Asszonysors férfiszemmel – akár ez is lehetne a kiállítás címe. Hiszen az *Anna, Változatok székely asszonysorsra* című kiállítás öt fiatalember másfél évig tartó előkészülete után valósult meg. Öt fiatalember, akik egy asszony, Anna bőrébe bújva a XX. század székely történelmét mesélik el. Öt fiatalember, akik nem harcokon, nem a férfiak világában jellemző harcossággal, hanem egy érzékeny, sokszor a történelem viharain csak sodródó nő sorsán keresztül segítenek történelmünket, sorsunkat feldolgozni.

Ha végigjárjuk a tárlatot, s végighallgatjuk Bocskor Biborka csodálatos hangján Anna monológiát, akkor rájöhetünk, *hogymindannyian egy kicsit Annák vagyunk*. Az Anna sorsát bemutató kiállítást végigjárva mindannyian találhatunk párhuzamot a főhős sorsa és saját életünk között. Lehetnek ismerősök a mozzanatok, a tárgyak, az élethelyzetek, a helyszínek és a döntések – akár közvetlenül, akár egy-egy családtagunk sorsán keresztül. A XX. század történeteiben mindannyian érintettek vagyunk, mindannyian a bőrünkön érezzük a történelem hatásait. De mindig könnyebb mások sorsán keresztül végignézni mindezt, mert segít az emlékezésben, segít a feldolgozásban, segít abban, hogy tudjuk: egy „családból” származunk, a magyarok családjából. Szabó T. Annát idézve mindenkinek járna, hogy elmondja az életét. S ha megtalálod a történetet mozgó pontot, akkor az már irodalom. A mai kiállítás mozgó pontot adott. Járjuk hát végig együtt Anna életét, éljük át együtt ennek a székel asszonynak mindkét életsorsát, sok magyar asszony valódi sorsát, egy asszonysors irodalmát!

Köszönöm, hogy meghallgattak.

Enteriörképek a kiállításról
Fotó: Rosta József

MIKLÓS ZOLTÁN

Közös erőből

(Részlet a kiállítás kurátorának szavaiból)

Különös élmény és megtiszteltetés számomra ez a mai alkalom, hiszen a székel fővárosból hosszú út vezet a nemzet fővárosába. S ezalatt nem a földrajzi távolságot értem, hanem azt az eszmei többletet, amelyet a Székelföldről érkező nemzettárs érezhet Budapesten, illetve azt a szakmaiságot, amelyet muzeológusként megtapasztalhattam itt.

Anélkül, hogy házigazdáinknak kedveskednénk, bemutatónkat egy vallo-mással kezdeném: a Nemzeti Múzeumnak szerepe volt a ma nyíló kiállítás életre hívásában. A Magyar Nemzeti Múzeum kezdeményezésére egy olyan Székelföldet bemutató kiállításnak kellett volna elkészülnie, amelyen a székelföldi múzeumok egyetlen egységes koncepció keretében mutatták volna be gyűjteményeiket. Ez a kezdeményezés azonban megrekedt az elvi megállapodások és tervezések szintjén... Mégis, a sikertelensége ellenére ezt a kezdeményezést tekinthetjük annak a szükséges kezdeti impulzusnak, amely lehetővé tette, hogy az Anna-kiállítás létrejöjjön. A különböző székelföldi múzeumokban dolgozó, a fiatalabb generációhoz tartozó néprajzkutatók csoportja ugyanis ezen a terven felbuzdulva, ezt továbbgondolva kezdte el a kiállítás tervének részletes kidolgozását.

Szülessen közös erőből kiállítás – mondogattuk egymásnak évek óta néhányan mi, a kolozsvári, néprajzi iskola tanítványai, akik immár tíz éve foglalkozunk muzeológiával különböző székelföldi múzeumokban. Találkozásaink, tanácskozásaink, levelezéseink és végül a Haáz Rezső Múzeum anyagi erőfeszítései vezettek arra, hogy megszülessen a téma, a koncepció és a forgatókönyv. Hosszú vajúdas után megszületett *Anna története*. S ezzel első alkalommal nyitunk meg székelföldi kiállítást a Nemzeti Múzeumban. ☛

DÖBRENTAI KORNÉL AZ ÁCS FIA

Az asztalosműhelyt jobban szerette, néki nem sarjaskadt, néhai erdők múzeuma volt; mintha mindig dús lombmoraj pezsegett volna ott a levegőt, surrogtatta volna madársuhanás szüntelen, s orrában a frissen nyüzött cédrustörzsek illata nem a pillanat elillanó fűszere volt, de bizsergető esszencia, zsigereken túli, létezést balzsamozó –

A napsugarak szalmázta zugban szabadon rajonghatott, figyelte, a forgácsot tajtékzó gyalu hersenve miként harap a fába, majd könnyeden mint szánkázik ki az időből, szeplőnyi égi feketelyukon, s lényével úgy tetézte meg, akárha ő maga lenne a sikolyos szerszám kiröppenőben a mester dologra-idomított kezéből, melybe már minden könyörgés belekérgesült. S aztán az enyv mámort sápasztó szaga a brutális valóság porba-marasztaló pályvajaként -: kilesve a műhelyből, látta földreszállni apját, kit meggörnyesztett valami szörnyű tudás, mint hegymászófokost fogta a szekercét, mögötte fönt már tetőtérre megéledt a lécekkal bebordázott magosság, foga közül kiköpte a maradék kéken burjánzó szöveget, s mire az a homokba ért, megrozsdásodott.

S ijedt ámulással bámulta anyját, aki az aranyizzású udvaron állt, ében hajkoronája fölött a mennybolt súlyos derűje lebegett, s talányos mosollyal ajkán egy hirtelenében fölragadott gyöngytyúknak nyeste le szárnyát, kit szállani megkísértett messzi felleg, s ahogy nyisszantott, fölszisszent valaki láthatatlan a fiú válla mögött, iszonyatos csönd kerekedett, megszégyenítőbb, mint étkezések előtt az elbliccelt ima némasága, melyben már Isten sem neszez.

Guggol egy mézsfehéren tündöklő kő tövében, hangyavonulás sötét töviskoszorúként körbefolyja a baljós termékenységű origót, melyből koordináta-rendszernek kinő a kereszt, elmélyülten nézi a fiú s közben ácskapoccsal játszik, de fölérez, ahogy egy oszlop káinbottá komiszodott árnyéka rázuhan, összerándul s a csorba vashegy a tenyerébe szalad.

Éjszaka sajgó lüktetések ütemére születik meg az álom: a forgács-alomról egy fehér egér előoson, a koponya labirintusát becikázza, szájában ezüstpénz, amit a fiú a vak koldustól egyszer csínytevőn ellopott, homlokára sómagvú gyöngyöket sajtol az álomi emlék, szövik már ama kendőt a párkák, Mária döbbenet látja: a seb átlángol a gyöngögyolcon, az a seb irdatlan éjszakában mécsvilág.

HEGYI FERENC

Betlehem

A lobogó tűz fénypázmákat vetett körbe az istállónak kialakított barlangban, megvilágítva a tágas, belső teret, amelyben hátul, a homályban csupán egy öszvér mozgolódott a falból kiálló vaskarikához szíjazva. A kövekből kialakított tűztértől jó lépésnyi távolságban állt a jászol, benne egy aprócska, bebugyolált csomag – végre csendben –, mellette az odagördített farönkökön üldögélt kitámasztott derékka az elcsigázott anya.

József a bejáratnál kissé odébb ült le. A szalma zizegett a feneke alatt, amikor előre hajolva, felhúzott térdére támaszkodott könyökkel nézte a nőt és a gyermekét. A rég várt, pillanatnyi nyugalomban rátört a fáradtság. Micsoda nap volt ez a mai meg az előzők! Ez az egész összeírás örület! Odahagyni a kényelmes otthont, Názáretből Betlehembe menni sokakkal, a mindennap várandós asszonyával.

Nagyot fújt maga elé. Amitől félt, bekövetkezett. Rosszabb körülmények között, mint amire egyáltalán gondolhatott, de túl vannak rajta. Sikertől segítséget szereznie a szüléshez, mindent megoldottak – bár egy istállóban –, s életben van a kis jövevény meg az édesanyja. A lobbanó láng pillanatra megvilágította Mária elcsigázottan is szép arcát, amely úgy rabul ejtette annak idején.

Lehunyta szemét, így élesebben látta maga előtt azt a tüneményes, fiatal leányt, akinek látványától – sokat próbált, meglelt férfiként, messze túl saját zsenge ifjúságán – összeszorult a torka. Majd kétszer annyi időt töltött a földön már, mint Mária, amikor eljegyezte. Az az ártatlan, tiszta tekintet, amely akkor reá szegeződött. Felnyögött. Ugyanez a nő lett volna, mint aki félrevonva őt – amikor meglátogatta szüleinél, s finom, mézes fügével kedveskedett neki –, s azzal állt elő, hogy áldott állapotban van?

A tűz nagyot pattant, felállt és odament a jászolhoz. Gyengéden átölelte Máriát. – Gyere, feküdj le, már megcsináltam kényelmesre fekhelyed, csak kicsit letaglózott a fáradtság! – mondta, magával vonva a friss szénaágyhoz az asszonyt. Jól betakargatta, azután odaült helyére a jászol mellé.

A gyermeket szintén alaposan bebugyolálták, alig látszott ki a sok ruha közül. Feléje hajolt, nézte, nézte. Fiú – a bábaasszony szerint. Az ő elsőszülött fia. Az övé? Szája elgömbült. Akkor, annál a bejelentésnél azt hitte, hogy megnyílik alatta a föld. Ez az ártatlanság, ez a csermely tisztaságú lélek, az ő jegyese másállapotban? Akkor bizony majdnem megütöttem anyádat, úgy elvakított a düh – susogta a csecsemőnek, kicsit elmosolyodva, mert az aprókat ásitott.

Visszahúzódott a rönkre, de annak a napnak a történései a vibráló lángnyelvekre bámulva sorra idéződtek fel benne. Igen, azon a délutánon úrrá lett feltörő haragján, de szólni a bejelentés után csak sokára, Mária eleredő könnyei hatására tudott. – Kitél? – kérdezte meg kötelességszerűen. Hiszen mit számít az. Mindenképp vége a boldogságának, jegyességének. Mária csak zokogott tovább. Bár érdektelennek tartotta, hogy kivel esett bűnbe, a válasz elmaradása felbőszítette, kilökte a minden mindegy hangulatból. – Csak tudod, hogy kivel hemperegtél? – robbant ki belőle durván, s ennek emléktétől az arca most összerándult.

A sírás megszakadt, Mária felkapta fejét, s egyenest a szemébe nézett. – Tudd meg, hogy senkivel sem hemperegtem, nem közösültem! – József megsimította homlokát a rönkön ülve, mint akkor, amidőn először hallotta ezt a nőtől, akit jegyesének tartott, s gyanakodva tekintett utána abba a gyönyörű szempárba: bolondját meri járni vele ez a fruska? Gyengédségét gyengéségnek véli? Megrázta a vállánál fogva Máriát, s indulattól elfulladó hangon kérdezte tőle: akkor hazudtál a terhességről? Erre újabb, hisztérikus zokogás. – Igazat mondtam – jött a válasz patakzó könnyek közepette. – Tudom, hogy hihetetlennek hangzik, de az angyal szerint, aki megjelent nekem, a Szentlélek szállt rám, s a Magasságos ereje borított be árnyékával.

Petrás Mária: Szent Család (részlet)

József felnyögött a múltidézés ezen pontján, mert újra a szédülésnek, a téboly előszelének az egyvelege kavargott benne, mint amikor e jelenetet valóságosan megélte, s azt gyanította, hogy jegyese beleőrült szégyenébe. Mit tenne most? – kérdezte magát. Tanácstalanul megvonta a vállát. Akkor sarkon fordult és elrohant. – Higgyél nekem! – kiáltották a háta mögül. Igen, erős hit kell ehhez – sóhajtott. A kicsi mocorogni kezdett a jászolban. Isten Fia vagy? – mosolygott rá önkéntelenül, ismét följe hajolva. Anyád már alszik, aludj még kicsit te is! – beszélgetett hangtalanul a kiséddel.

A lángok lohadni látszottak, eliramodott néhány fahasábert. Ehhez ért ő, a fához – gondolta –, s a tűzbe hajigálta azokat. Fűni, faragni, ácsként megmunkálni. Igyekszik tisztességesen dolgozni és élni – egyenesedett fel –, mégis a földi és az égi hatalmak számára csak játékszer. Szaladj népszámlálás miatt származási helyedre, légy apja zokszó nélkül általad közlő meg nem ismert asszonyod gyermekének! – keseredett neki hirtelen.

A barlang bejáratához ballagott, s nagyokat szippantott a friss levegőből. Végigsimított arcán. Azok a napok elmélyítették ráncait. Tudta, bármennyire vérgigé van sértve, Máriát a legnagyobb csendben, botrány nélkül bocsátja útjára – csak azt a ködösítést emésztette meg nehezen. Annyit sem érdemel, hogy tisztességesen megmondják neki, ki kapart bele előtte a mézes bődönbe? Ez emésztette reggel, délben és este. Bizonyára éjjel is – dőlt neki a barlang bejáratának –, hiszen álmodt látott. Fényes angyalt, aki arra biztatta, hogy vegye feleségül Máriát, hiszen akit a szíve alatt hord, az a Szentlélektől van, s fiú születik majd tőle, nevezessék Jézusnak, aki megszabadítja a népet bűneitől!

Erős álmom volt, minden szóra emlékezett nappal is. A friss szellő sem

fújta ki fejéből munkába menet. Hiába dolgozott, hiába elegyedett beszélgetésbe ismerőseivel, csak álma, csak Mária azzal összhangzó szavai jártak körtáncot elméjében. Tudta, hogy ilyen ügyben hiába fordulna bárkihez tanácsért, azzal csupán a szégyenét kürtölné világgá. Estelente hangosan fohászzkodott Izrael Istenéhez, segítsen neki jó döntést hozni.

Még most, utólag sincs fogalma, hogy mi miatt döntött amellett, hogy – józan eszét félretéve – Máriát házába fogadja, jegyesből asszonyává tegye a világ szemében. Mert különben úgy éltek egymás mellett, miként a testvérek. Talán, mert szerelmes belé, annyira szeretett volna hinni asszonya ártatlanságában, talán ehhez kötődő hiúságból – nem földi férfi miatt szorult háttérbe – fogadta el a csodás magyarázatot? Amelyben lelke mélyén máig kételkedik, meredt bele röstelkedve a sötétségbe. Megfordult, s ő, az erős férfi, számos munkás irányítója, hosszasan nézve a jászlat, az álmában pihegő Máriát, s az ellentétes érzelmektől gyötörve könnyeivel küszködött.

Szíve legmélyéről szakadt fel belőle a sóhajtas. S mintha lehelete erős szél lenne, az újonnan tűzre vetett fahasábköböl hirtelen magasra csaptak a lángok, szikraeső röpködött. Jaj, nehogy a gyermekre essenek! Ugrott volna, de a látványtól nem bírt mozdulni. A barlang levegőjének áramlásától, vagy ki tudja mitől, mintha a jászol felett is lángnyelvek kavarnának, hatalmas árnyjátékot varázsolva a falakra, a kisédd ruhája pedig úgy ragyogott, mintha belőle áradna a tűz.

A háta mögött többen hangosan álmélkodtak. Megpördült. A barlang bejáratánál csapatszerű pásztor állt – mikor érkezhettek? –, akik lenyűgözve a látottaktól, éppen térdre ereszkedtek. Felszabadultan kitört belőle a zokogás, és követte példájukat. ♦♦

KERTEK 2018

címmel és Orosz István rajzaival jelentette meg a Gödöllői Új Művészet Közalapítvány azt a különleges naptárt, amelyet 2017. október közepén mutattak be a Pesti Vigadóban, a Magyar Művészeti Akadémia által rendezett művészeti szimpóziumon. Hogyan született meg a szokványosnak nem mondható naptár ötlete?

Katona Szabó Erzsébet textilművész, a Gödöllői Iparművészeti Műhely vezetője tizenkét év óta, a kertjükben rendezett minden nyári kiállításukra plakátot kért Orosz Istvántól. Éppen tizenhárom mű készült el így, tizenkettő a hónapokhoz, míg a tizenharmadik a naptár címoldalára.

OROSZ ISTVÁN

KERTEK ÉS LABIRINTUSOK

*És jön a Kert, akár az álom,
és növekedni kezd az éjben,
lélegzik, párák, szétliázok,
mint rák a testnek erdejében.
Megfejtethetlen rétegekben
nő útvesztője: titkos ábra,
épül, pusztul, fölépül újra
hold-ütött mohos arca mása
a boldog Botanikának...*

A kert örök nosztalgia. Megidézése a vágyott világnak, s újraélése a Paradicsomnak. Az Édenkertre a teremtésben feltételezett, szerkesztett rendet is rávetíti a képzelet, ezért azután a természeti őserő mellett megjelennek a szabályok is. A kertre a geometria hálói vetülnek, s kirajzolódik a labirintus. Mítoszok, vallások és rituálék kísérelője, a legősibb rajzolatok egyike. Amenny-

nyire logikus a rend iránti vágyakozás, épp annyira emberi a szabadság óhaj-tása, amely gyakorta éppen a rend ellenében, a rendet jelképező geometrikus, szimbolikus és allegorikus ábrázolatok kontrasztjaként jut kifejezésre. Az útvesztő enigmatikus pontja a keresztút, s az útkereszteződésben megjelenő választási kényszer: ez a szabadságra vágyó és a szabadságra íteltetett ember áldott és átkozott emblémája. Az eltévedés lehetősége, a tudat, hogy

bármikor hibásan dönthetünk, ez teszi egyszerre széppé és kétségbeesítővé a labirintusban való bolyongást. Belépni a labirintus kapuján annyit tesz, hogy kilépni az időből, kiszakadni a világból, vállalni a magányosságot, s átengedni magunkat a sors ismeretlen erőinek. Szigorának vagy kegyének. De a labirintusban való tévelygés kulturális lecke és intellektuális kaland is. Aki vállalja, úgy érezheti, hogy együtt gombolyíthatja Ariadné fonálát Dantével, Kafkával, Umberto Ecóval, a katedrálisépítő szabadkőművesekkel és Piranésivel, Richard Longgal vagy éppen Ország Lilivel.

A legszebb kertélmények Itáliához kötnek, Tivoliban a d'Este-kert, Orsini herceg kertje Bomarzóban, vagy a Pitti palotáé Firenzében: a Boboli. Nem nehéz észrevenni, hogy ezek a kertek az időben is léteznek, a fák terebélyessé nőnek, a falakra repkény fut, a szökő-

kutak vizét belepi a békanyál és a szobrokat a moha. Hiába látom őket fiatalnak képzeletem képernyőjére vetítve, az esendő, öreg kertek romantikája megejtőbb. Az avart rugdalva Csokonaival dúdoló: „E helybe andalogni jó, e hely poétának való.” Meg a magamfajta rajzolóknak.

A szépséges, barokk kertek összerosognak gyermekkorom kertjeivel: a futballdobogású Sétatérrel Kecskeméten, a szarvasbogár-szárny-surrogású tölgyessel Szepezden és, persze, a Hargita utcai kerttel, ahol a bodzalombból szivárogtak elő a legsűrűbb, legbárszorosabb éjszakák. Tudom, nem könnyű elhitetni, hogy ott vannak a rajzaimban ezek a kertek, pedig akár meg is esküdnék rá. Külön-külön vannak ott, s egyszerre mindnyájan. A kertek, vagy legalábbis a kertektől megtanult eltévedések, magányosságok. A láthatatlanságuk hitelesíti őket. És a titkok, amelyek rám bízattak. A Boldog Botanika arca. A régi vers, amelyet az imént segítségül hívtam, fájdalmasan igaz: valódi a kút, az angyal, s talán én is valódi vagyok benne:

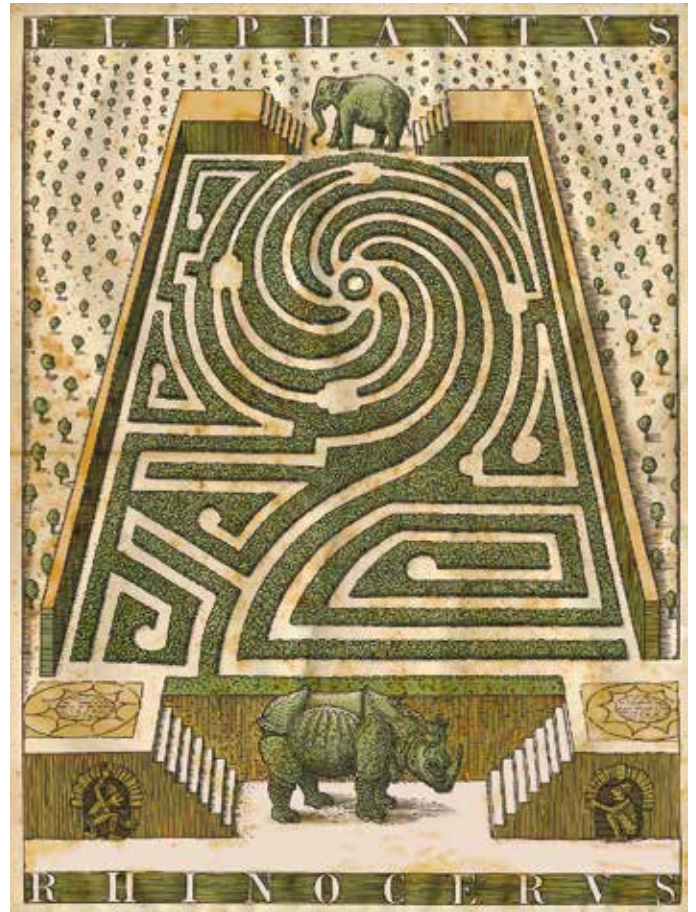
*Valahol ott kell lennie
e labirintus köldökében,
rejtelmesen és feketén,
oly feketén, akár az ében,
a mélységes, nagyodvú kútnak.
Egy angyal minden éjjel ássa,
hallatszik benn, surrog, sziszeg
csillagok fénye zuhanása.
Ott él egy teknősbéka lent,
nő ezer éve elfeledten,
mit beleejtett a fiú,
ki egykor talán én lehettem. ♦♦*

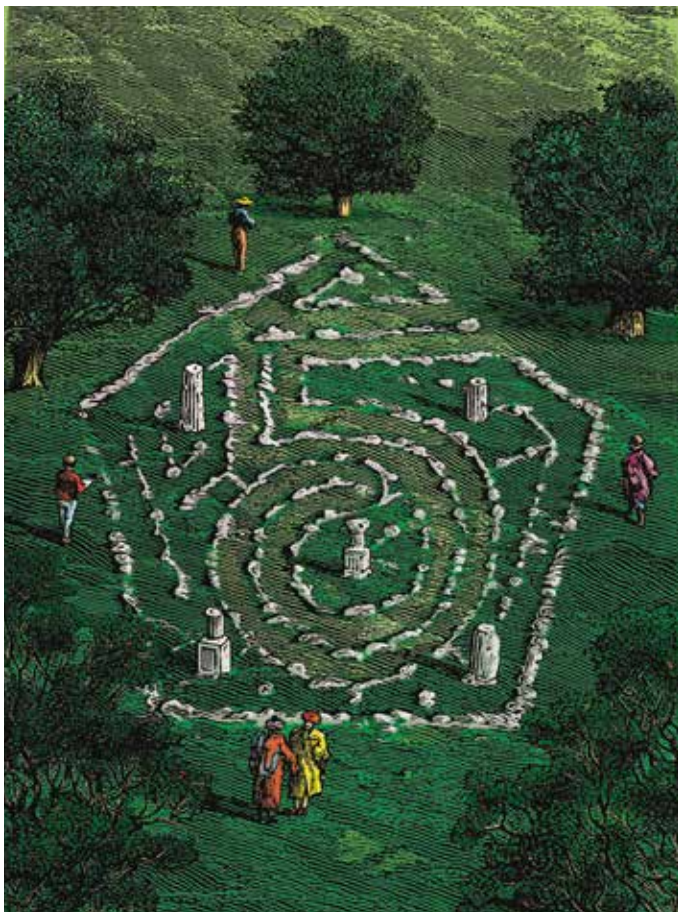
JANUÁR

FEBRUÁR

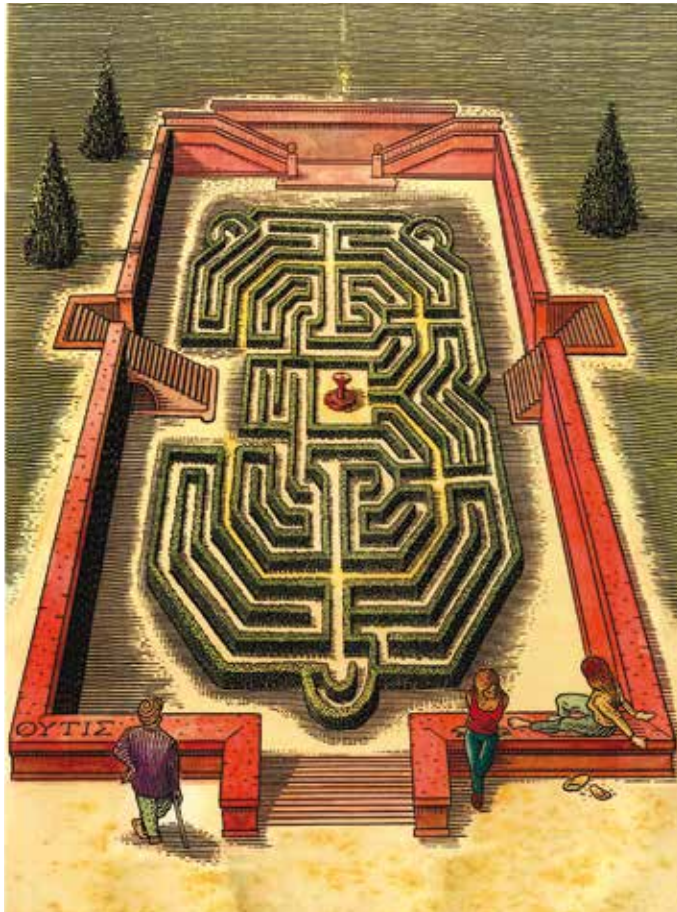
MÁJUS

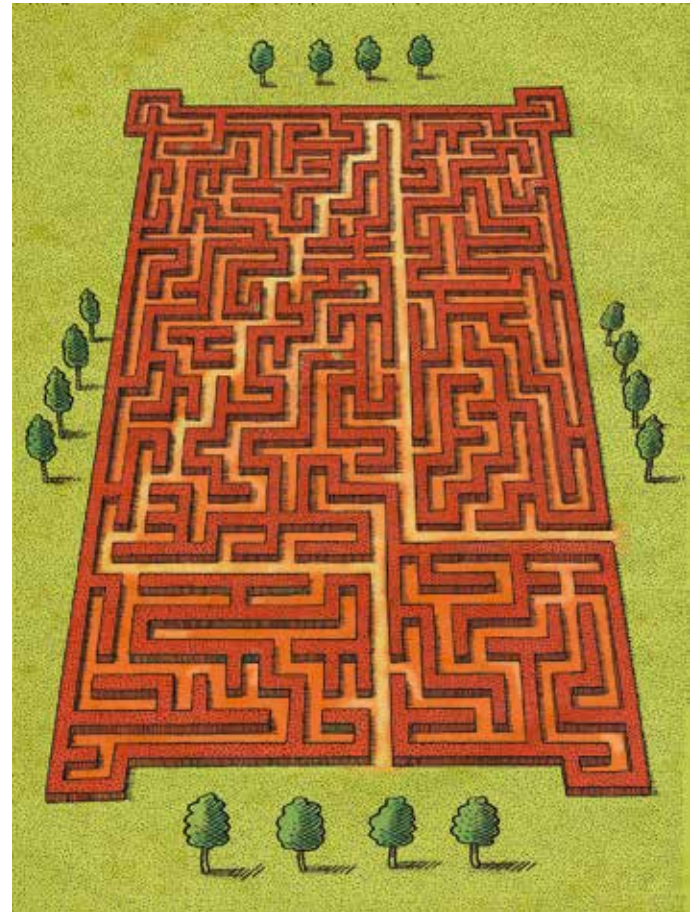
JÚNIUS

MÁRCIUS

ÁPRILIS

JÚLIUS

AUGUSZTUS

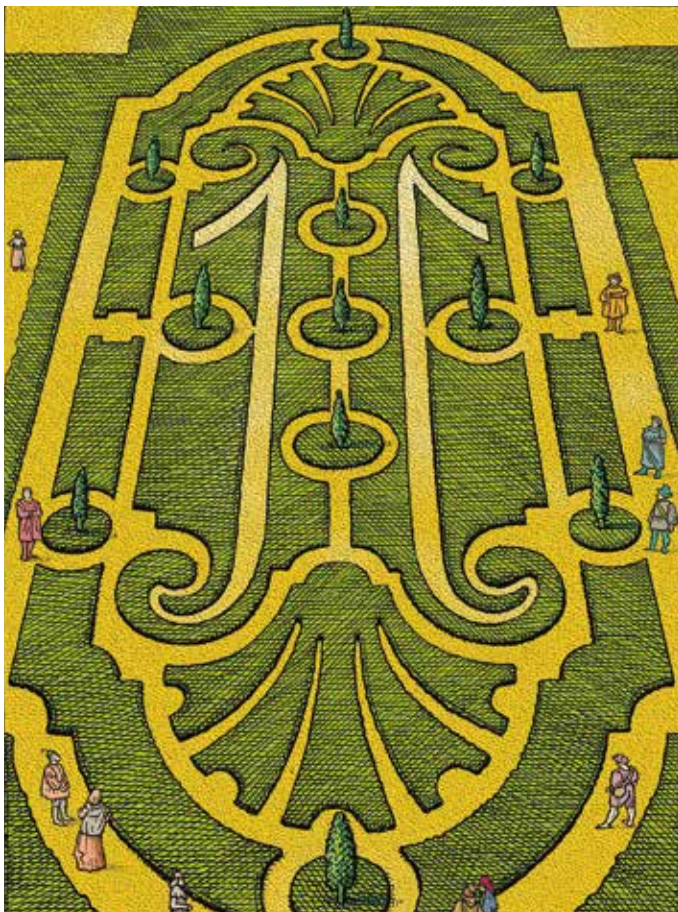
SZEPTEMBER

OKTÓBER

NOVEMBER

DECEMBER

OLVASSUK ÚJRA! SZAKONYI KÁROLY

Író a magasban

Ottlik Géza, Budapest, 1912 – 1990

Megragadó férfiarc néz rám a fotóról, mélyen ülő szempár, erős, dús szemöldök, kissé vaskos orr, két, éles árok a vékony, széles vonalú, összezárt, konok száj körül, előreugró, konokságra utaló áll, lazán kétfelé omló, őszes-fekete haj, kreolos arc. Ottlik Géza. Van egy kamaszkori képe az alreál korból, homlokba húzott katonasapka, szomorkás, de elszánt tekintet. 1923-ban írták be szülei a kőszegi katonaiskolába, a *cőgerájba*, majd 1926-tól 1929-ig a budai főreálba járt, s ott érettségizett. Katonai pályára szánták, ahogy a családi hagyomány megkívánta, hiszen magas rangú tisztek, tábornokok és császári kamarások voltak felmenői között. De Ottlik nem kért a katonáskodásból. Érettségi után matematika–fizika szakra jelentkezett a budapesti egyetemen, kiváló képességét a természettudományok iránt a nagy hírű professzor, Fejér Lipót is felismerte. A logikai gondolkodás vezette a bridzs megszeretésére is, ezzel a kártyajátékkal egy életre elkötelezte magát. Nemcsak kitűnő versenyzője lett, hanem már egészen fiatalon megélhetést is biztosított számára. A Budapesti Hírlapban 1936-ban indított bridzsrovatot szerkesztette, mint ifjúsági válogatottnak nemzetközileg is számon tartották, s különösen az 1979-ben angolul megjelent bridzskönyve, amely máig a legjobbnak ítélt szakirodalom, hozott számára nagy elismerést.

De mi nem a bridzsbajnokra akarunk most emlékezni. Ahogy a nyolcvanas években irodalmi szenzáció volt Marquez *Száz év magánya*, úgy ért bennünket 1959-ben Ottlik Géza regényének híre, az *Iskola a határon*. Olvastuk mohón, tudnunk kellett róla, minden eddigi élményünkől különbözött egyediségével és eredetiségével a kőszegi katonai alreálban játszódó történet, mert megérettük benne a *drill* általános érvényű kritikáját, amely pontosan kitűnt az iskola és a kor érdekesítő, remekül megrajzolt figurákkal teli históriájából. Intellektuális körökben nem volt ismeretlen Ottlik neve, sem mint újságírónak, sem mint kezdő novellistának. 1931-ben a *Napkelet* közölte első írását, de a *Nyugaton* megjelent *Drugeth-legenda* című elbeszéléssel tűnt fel igazán. Babits tehetségesnek ítélte, s közölte. A harmincas-nyolcvanas években lapoknál dolgozott. Tartózkodó természetű volt, de úri ízlése is távol tartotta a napi politikától, noha volt véleménye, amelyet magánügynek tekintett volna. Negyven-

háromban azért a cikkeiben éles hangon szólt a szélsőjobbaldali veszélyekről. Nem hívták be a háború alatt, csak légoltalmi szolgálatot teljesített, így azután módját találta, hogy segítsen az üldözötteken, Vas Istvánt is ő bújtatta budai otthonában a nyilas uralom idején. A háború végén bekapcsolódott az irodalmi életbe, ő és barátai, mint a Nyugat harmadik generáció tagjai, kísérletet tettek a folyóirat feltámasztására, de nem jártak sikerrel. A Magyar Rádiónál kapott dramaturgi állást, két esztendőn át a Pen Klub titkára is volt. Katonaiskolai élményeiből, amelyek egész életében, irodalmi témáiban elkísérték, *Továbbélők* címmel regényt írt. 1948-ban kiadták volna, ám elégedetlen volt vele, átdolgozásra visszavonta a kiadótól, de azután csak tíz év múlva kerülhetett az olvasók elé a nagy sikert hozó *Iskola a határon*.

Ottlik nem írt sokat, 1957-ben a *Hajnali háztetők* című kisregénye, majd a *Minden megvan*, a *Próza* és egy különös hangvételű és szerkezetű, régtől dédelgetett témájú hangjáték, a *Valencia-rejtély*, néhány novella (a legtöbb a negyvenes évekből való) meg a *Buda*, a másik *regény*, amely voltaképpen az *Iskola a határon* folytatása, s posztumusz jelent meg Lengyel Péter gondozásában. Ottlik magát regényírónak tartotta (értekezett is a regényírásról), s igaza volt, elbeszélései is közelebb állnak a regénytechnikához, mint a novellához. Lényegében a *próza*, amely egyik könyvének a címe is, nála a regényt jelenti. Azt mondta, ifjan írt verseket is. Erre – a líraiságra – utaló jegyeket nem rejtjenek munkái. Életművéhez tartoznak kiváló fordításai is.

A fordításra kényszerűségből került sor, az elhallgattatás éveiben. Akárcsak írótsái, az *Új Holdasok*, ő is 1950 után került a fordítás gálya-padjára. Ottliknak egy angol regényt nyomtak a kezébe, bár tiltakozott, hogy nem jártas a nyelvben, rábeszélést, és szótárazva, napi tíz-tizenkét óra alatt négy-öt oldallal előre haladva mégiscsak belejött a munkába. Dickens, Evelyn Waught, Hemingway, O'Neill és mások műveit, a rádió hangjátékokat fordított remekül, olyan veretesen, mint amilyen írásainak a nyelve is. Ottlik érdekesítő elbeszélő, szikár, de nem színtelen, sallangmentes, de választékos és sodró erejű, minden munkája letehetetlen olvasmány. Témája behatárolt, arra az élményvilágra hagyatkozik, amelyet katonaiskolás korában, az egyetemen meg újságíróskodása vagy utazásai során szerzett. Az ott megismert alakokról tudja a legtöbbet, róluk mesél, különböző elbeszélésekben bukkannak

fel, de különben is, az Ottlik-irodalom figurái ugyanazon sokszínű társaság köreiből kerülnek ki. Vajon mondható-e egy életműre, hogy kevés, ha tömény, ha komprimáltságában tökéletes? Ottlik nem lép túl a megélteken, nem lép ismeretlen tájakra, de ahol otthon van, azt velejéig ismeri és feltárja. Van bizonyos önéletrajzi színezete az ouvre-nek, de nem ez benne az érték. Az érték az, amit az író tud: általánossá tenni az egyedit. A nem írás bizonyos tiszteletet is kiváltott az Ottlik-rajongók táborában, a hosszú idejű hallgatások állandó várakozást csiholtak ki az irodalom köreiből. Ez a visszafogottság kívülről is jelentett, ez a mítosz egyik alappillére. Ottlik etalon lett, s éppen abban az időben, amikor választút elé kerültek az írók a forradalom után. Behódolni, vagy megőrizni a becsületet. Azután később, amikor a rendszerváltozás után az erkölcsi ítélezések ideje következett, a fiatal generáció szemében Ottlik lett a tisztán maradt író, aki még barátai – Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Örkény, Vas István és Mándy Iván – körén belül is a legteljesebben mentes volt a szocializmusnak mondott éra hétköznapijaitól.

Így került szinte elérhetetlen magasságba. ♦♦

Az itt közölt novellája 1943-ban jelent meg a Magyar Csillagban. Megtalálható a *Minden megvan* című kötetben. (Magvető)

A hosszú alreáliskolai esztendőink alatt a fölöttünk végző, vagy alánk kerülő, vagy velünk haladó több mint ötszáz társunk közül csak egyetlenegy akadt, aki „rossz fiú” volt. Emlékszem a nevére is. Apagynak hívták. Mi akkor már negyedévesek voltunk, fásult, öreg katonák; réges-régen idegzetünkbe szívódott minden vezényszó, minden helyi szokás, az épület mindenféle szaga, megtanultunk gazdaságosan bánni mozgólatainkkal. Apagyi újonc volt, „bundás”, az új elsőévesekkel vonult be, s megátalkodott engedetlensége hamarosan kaján érdeklődést keltett az egész intézetben.

Már az első napok egyikén figyelmeztetett valaki:

– Te, van itt egy bundás, az Urbán asztalánál ül, majd nézd meg magadnak!

Más évfolyambeliekkel csak az étteremben vagy a gyakorlótéren találkoztunk; úgyhogy ebéd előtt, mielőtt a napos tiszt megérkezett volna, lesétáltam az étterem végébe, ahol az elsőévesek asztalai voltak. Apagynak már híre terjedhetett, mert rajtam kívül egy csomó negyedéves tolongott Urbán asztala körül. Időbe telt, amíg tájékozódni tudtam. Egy pirosposzsgás, kerek képű, kis elsőévest bámult mindenki, aki csak abban különbözött a többi tízéves gyerektől, hogy derűsen vigyorgott, s hogy hiába szólították, sem vigyázzba nem állt, sem nem teljesített semmiféle parancsot vagy vezényszót, csak szótlanul vonogatta a vállát, s igyekezett elfordulni.

– Apagyi! Apagyi! – szölongatták. – Hozzám! Vigyázz! Feküdj! Apagyi!

Apagyi azonban füle botját se mozgatta; vigyorgott rendületlenül, noha már unhatta a nyaggatást. Mi azonban nem győztünk betelni a mulatsággal. Roppant érdekes, nevetető dolog volt ez. Torunkat csiklandozta a nevetés, ragyogó arccal néztünk össze.

– Ilyen még nem volt! Óriási!

– Hagyjátok! – mondta Halász Péter, előre-tolakodva. Apagyihoz lépett, s baráti hangon kezdett neki magyarázni. – Figyelj rám, majd én elmondom neked! Csak ezt tanuld meg! Ha megszólítanak, vigyázzba állsz, így! Érted? Egyszerű ez, kisöreg. – Türelmes jóindulattal beszélt hozzá, s váratlanul csakugyan elért annyit, hogy Apagyi megszólaljon.

– Cc! Aaa! – mondta fitymálva.

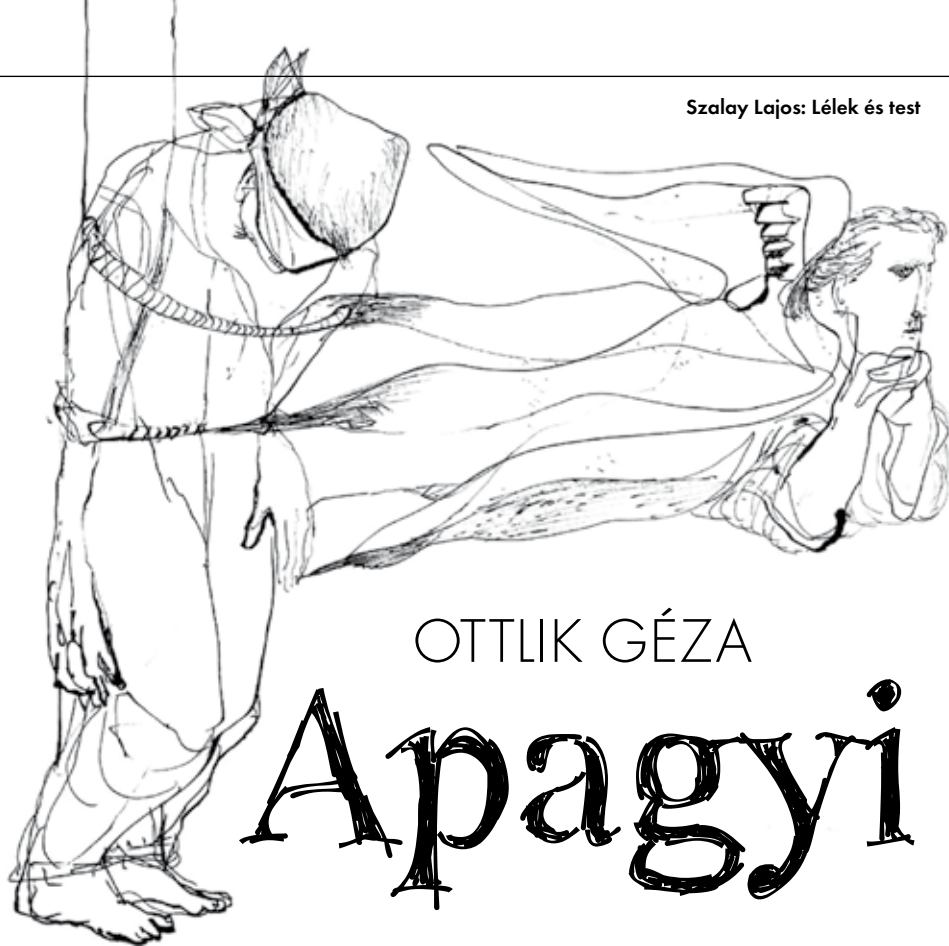
Elnyújtott indulatszó vagy indulathang volt az egész, mégis megtört Apagyi némasága.

– Tudod – folytatta Halász Péter –, amit egy tiszt úr vagy egy negyedéves parancsol, azt meg kell csinálnod, kisöreg.

– Hát! Hogyne! – mondta Apagyi felnevetve.

– Nem teszel bolonddá!

Körülötte mindenki őt figyelte, csend volt, s ebben a csendben rendkívül furcsán, szinte valószínűtlenül rebhent fel a kimondott mondata, zárt a betűivel, paraszti tájszólásával; mert Apagyi a leggarázdább népszínműkiejtéssel beszélt, amint egyszerre kiderült: „Haaat! Honne!” – így hangzott valahogyan.

OTTLIK GÉZA

Apagyi

Halász Péter nem nevetett, hanem iparkodott szelíden tovább magyarázni a gyerekeknek, most már a nyomaték kedvéért megfogván az egyik fülét; ezt azonban, talán némi rosszindulattal, olyan erőlesen csinálta, hogy Apagyi felkiáltott, s hevesen igyekezett kitépni magát a negyedéves kezéből. Halász nem engedte el, csak szájon vágta. Apagyi még jobban kezdett bömbölni, s anélkül, hogy észrevettük volna, honnét szedte elő, egyszerre kezébe került egy nyitott bicska. Most lépett be a napos tiszt, s vigyázzt vezényelt.

Sikerült visszacsúsznom az asztalomhoz, s már csak messziről láttam, amint ima után a tiszt odalépett Apagyihoz. A többiek is eltűntek már mellőle. A tiszt valamit kezdett beszélni a fiúhoz, s hirtelen elharapta a mondatát, s rámeredt. Apagyi ugyanis szétvetett lábakkal állt előtte, s nyugodtan fordította a fejét jobbra-balra, mintha keresne valakit. A tiszt segélykérő pillantást vetett hátra; a tiszthelyettes nyomban hozzálépett, s halkán jelentett neki valamit, azután a kérdésére megint valamit. Egy percig szótlanul nézték Apagyt.

– Menjen a helyére! – mondta végül a tiszt, s hátat fordított neki. Sétálni kezdtek az étterem felső vége felé. Apagyi tanácstalanul álldogált közepén, magára hagyva, mert leültünk; aztán lassan megfordult, s beült a helyére.

Egy teljes hetet töltött az intézetben, a bevonulás napjától számítva. Láttam, hogy megy ő is a szakaszával ide-oda, lompos járásával, nem igyekezve lépést tartani; láttam, hogy elmondja a többiekkel az imát az étteremben, de anélkül, hogy vigyázzba állna; egy reggel pedig azt láttam, hogy a büntető „guggolóállásból” egy idő múlva felemelkedik, kiválik a sorból, és saját elhatározásából félreáll, nyilván megelégtelve a lábizmaiban tüzelő fájdalmat. Egy hét sok idő.

Csak a bicskájának köszönhetette, hogy ilyen sokáig tudta tartani magát.

Kevesebbel is kiválthatta az ember a társai elviselhetetlen üldözését, mint Apagyi. A legkisebb élheteretlenségre, maflaságra vagy másféleségre lecsapott a többiek kíméletlen dühe. Az elsőévesek között volt néhány ismétlő, bukott, tavalyi növendék. Az ő kezdeményezésükre Apagyt a többi nyolcvan társa is akkor verte-rúgta, amikor tehetett. Piszkálták, ingerelték, belekötöttek, de minden ürügy nélkül is el-elgáncsolták, kiütötték kezéből a fogmosó poharát, nyakába csurgattak néhány kanál levest, vagy ha a tiszthelyettes nem volt a hálóteremben, rárohantak és bepréselték az éjjeliszekrénybe, felrakták a kályha tetejére. Apagyi hamarosan rájött, hogy magamagának kell védekeznie; hogy a felügyelőket és a tiszteket egyáltalán nem érdeklik a növendékek egymás közötti ügyei; panaszokat, vádakokat nem tűrt meg a katonai szellem, aki árulkodott, azt szigorúan megbüntették, anélkül, hogy tudomást vettek volna feljelentéséről. Egyébként is, Apagyi kezdettől fogva ellenségesen állt szemben a felnőtt előjáróival. Előszedte hát a bicskáját, s védekezni kezdett. Ekkor már annyira ideges volt, hogy nem bírta azt sem, ha megérintik.

A nyitott bicska lehűtötte a fiúk nagy támadókedvét. Két-három napig Apagyi kiment a divatból, békén hagyták. Nem nyúltak hozzá, csak gúnyosan vigyorogtak, ha valamelyik tiszthelyettes foglalkozott vele, igyekezvén megtörni végre csökönyös értetlenségét, s áthatolni nyilvánvaló tompaelműjűségén. Ezekben a nyugalmi napjaiban Apagynak is visszatért kerek, piros képére a derűs mosolygás. Mosolyogva álldogált az ezredes előtt is, aki az intézet parancsnoka volt, s egy délután, míg a nagy gyakorlótérnek nevezett

réten a szokásos újonckiképzés folyt, maga elé vezettette a fiút. Mondott neki néhány biztató szót, aztán megkérdezte:

– Szüleidnek se engedelmeskedtél odahaza?

Apagyit vállat vont:

– Idesanyám meghótt – mondta.

– Hát az édesapádnak? Szót fogadtál?

– Annak igen – mondta a fiú vigyorogva.

– No, látod. Hát, majd nekünk is szót fogadsz te, meglátod.

– Maguknak nem! – kiáltott fel Apagyit jókedvűen.

Egyszerűen magázta a tisztet ahelyett, hogy úgy beszélt volna: „Ezredes úr, alázatosan jelentem.” Pokolian mulatságos volt ezt hallani, kivált nekünk, negyedéveseknek. Az ezredessel szemben azonban mégis neki lett igaza.

Hogy mi történt pontosan, azt nem tudtuk meg, ámbár könnyű volt számunkra elképzelni. Apagyit végül is nem védte meg a bicskája. Ottléte hetedik estjén, alig valamivel a takarodó előtt, izgatottan szólt be Bognár tiszthelyettesért a mi hálótermünkbe a felügyelőtársa. Bognár kiment, s mi jó néhányan utána lopózkodtunk a folyosóra. Az elsőévesek hálóterméből zavaros zaj hallatszott, majd dermedt csend lett, azután megint kiáltások, ládbogogás, zűrzavar. Meglapultunk az ajtómélyedésekben és a két, fölfelé vezető lépcsőszárnyban. Néhány perc telt el, azután kinyílt az ajtó, s kénytelenek voltunk még hátrább húzódni. Csak annyit láttam, hogy a két altiszt jön kifelé, hátrálva, s a nyomukban három fiú cipel valamit. A folyosón félhomály volt, a lépcsőkön sötétség; a második század irodájával szemben égett egy körte. Lélegzetünket visszafojtva lapultunk a széles kökorlát mögött ingben, alsónadrágban. Ahogy a lámpakörte alá értek, megismertem, mit cipelnek. Apagyit volt. Egy köpenybe volt burkolva; elhaladt a fény alatt két, meztelen lába feje, azután a lelógó ülepe; ketten fogták a két hóna alatt; feje félrebillent a vállán, szeme csukva volt, s a homlokán és az arcán feketén csillant meg a csepergő, vastag vér. Halász Péter, aki mellettem térdelt, később azt állította, hogy féltényrnyi helyen ki volt tépve a haja, azaz hiányzott a bőr a fejről; én azonban ezt nem láttam.

– Gondolod, hogy meghalt?

– Biztosan.

– Hát, persze. Láttam.

– Frászt!

– Kampec.

Szelíd, kora őszi éjszaka volt. Tisztán hallatszott a távoli vonatfüttyülés, amint végigszáll a nagy parkon; az árnyékszék ablakából kémleltük a sötétséget odalent, hasztalanul. Véleményeink azonban túlzásoknak bizonyultak. Apagyit nem verték agyon az elsőévesek; csak nekimentek, s a nagy handabandában megsebeztek, talán véletlenül, a saját bicskájával. Harmadnap látták egymáson bekötözött fejjel eltávozni. Egy fekete posztórúhás, bajszos öregemberrel lépegetett kézen fogva kifelé a főallén, civil ruhában, ahogyan mondták. ♡

Kassák Lajos helyett

Alföldy Jenő

Replikázás a Számozott versekkel

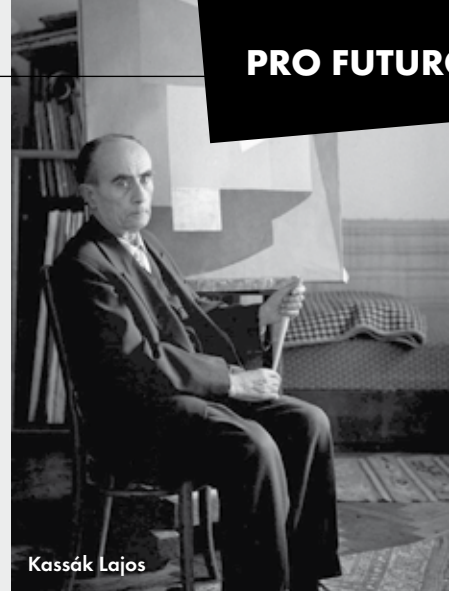
(Kassák Lajos szövege: álló betűvel;

Alföldy Jenő szövege: dőlttel)

Könyvem első nekiszaladás az új Kassák felé mesterünk ezzel kezdte a Számozott verseket épp ideje hogy mi is kitaláljuk a MA Kassák Lajosát a MA Máját a citromfejű Istenes Nénit ha a költők megfagyózott hullái nem szolgálnának ki bennünket annyira fönttartás nélkül rég megdöglöttünk volna mit vártál a rotációs palacsintaszabály készült sült galambra tágító olvasóktól ha ők megszólalnak a majom szégyenlősen vízbe ugrik hozsanna hát nekik elvégre a költők juttatták őket a törzsfelődés MAi csúcsára a Kilimandzsárón halljuk az esztétikát kukorékoló jaguárokat a hajnalban de nekünk nem kell már semmitől se tartanunk szeretett tűzoltóink föl sorakoztak a tohuvabohu folyó partján helyzetgyakorlatnak sem rossz ötlet a körletben de mit szólna hozzá MA Komlós Aladár aki ettől kezdve tohuvabohunak nevezte az avantgárd verset és képarcitektúrát megeteted magad az ágyúgyáros gépeivel este pedig fémjelzett szónokok beoitanak igazság fullánkjaival vén kísérleti nyúl én az ember egyszerűségével közeledem feléd MA sincs másképpen a mángorlók is rakéta-ágyúkkal tapétázzák a svédasztalokat köpd ki magadból a langyos területeket az elszabadult lendületekre apellálok alig van valaki aki le merné nyelni a logikát hogy is tehetné az emberekből kivesszett a logika lábaik közül csak a szív az ész hiányzik a családok fehér asztalai körül fölágaskodnak a pelyhedző kamaszok táncoltok a Zerkovitzok és Strauszok limonádéba áztatott kottáira

MANapság a Balaton túlsó partjáról is átdübörögnek a gépdobok és a dzsesszgitárok HOLNAP talán már senkit se fog érdekelni hogy a kisvárosi szatócs kutyákat tolt be a májas hurkába néhányan átlépték a morális kásahegyeket

a kutyamájás hurka hagyján a kásahegyeket és olykor a szentjánoskenyeret is hamisítják gyalázatosan ránk szakadtak a kulisszák már az sem biztos, hogy $2 \times 2 = 4$ de nem feledkezünk meg a parlamentnek csúfolt emberistállókrol sem valami elátkozott ros-

Kassák Lajos

tán csöppenként minden keresztülhull 1920 december harmincegyét élünk ki gondolta hogy 2020 Szilveszter hajnalán müezzinek áriáznak Rómában Hunyady János emlékére

Úr ír

úr ír íme Kassák mágikus abradakabrát idéz a Betűország virágos kertjéből Móra Ferentől vagy ki tudja tán őt plagizálta a kincskereső

hangok és vonalak vannak amelyeket soha nem fogunk megfejteni induljunk el hogy idejében találkozzunk a mesterlegénnyel aki boldog szamarán épp most érkezett le a hegyekből

kérdezni szeretnék valamit a virágnak agyara van-e vagy árnyéka a felhőnek zöld kecskeszakálla vagy aranyból koronája – ötvenöt éve töröm a fejemet s mindig az agyart meg a zöld kecskeszakállat választom akár csak a Názáreti amikor számárállkapcsot ragad a meglékelt csónakok emberkufárai ellen óránként 365-ször fordulok meg saját tengelyem körül s néha fölrepülök ó kiszela méla bávatag

hát ezt meg Karinthy vette tőled a Szimplonban egy szimpláért vagy talán te is fölcsaptál humoristának holott komolyabb voltál mint egy perforált vakbélgyulladás a világ szegényeinek nem kenyértelenségük miatt átkozott a sorsuk hanem mert a gazdagokéhoz hasonló nagy gyomorral áldotta meg őket az Isten sírunk az ember embertelenségén s a megváltók fölették java kenyerünket az elsüllyedt fészerekben – aki nagyot mond kicsit cselekszik s hogy teremthessünk szívünk fölé föl kell szerelni a patikamérleget a pattanásos arcú vén kamaszok nevében kérlek árulj el még valamit a számozott verseidről a közjük spékelt képarcitektúráidról és az absztrakcióról

A művészi igazságot az ideáltípusnak és a megvalósult tárgyítípusnak eszményien pontos egybeesése hozza létre

UFFF UFFF igen – kiált a néma indián és szaracén haverjával vörös-feketére festékszórózza be a hirdetésekkel teleragasztott fehér bőrű totemoszlopot. ♡

„Bartók Béla földi helytartója”

Nemcsak a barátai, hanem a kritikusai is gyakorta emlegették így Kocsis Zoltánt. A róla készült utolsó filmet, amely a Magyar Művészeti Akadémia filmműhelyében készült, ez év november elején, halálának első évfordulóján vetítették le ismét az m5-ös tévécsatornán. Surányi András rendező és Somlai Dávid operatőr filmjével, ahogyan maguk az alkotók is jelzik, az „egyszeri és megismételhetetlen zenei zsenire” emlékeztek Kocsis Zoltán kollégái és tisztelői. A KOCISIS – Intim megvilágításban című film írott változatából közlünk most nagyobb részleteket.

KOCISIS INTIM MEGVILÁGÍTÁSBAN

Kocsis Zoltán: – Még a háború előttről, családi örökségként maradt ránk egy zongora... És hát teljesen természetes, ha egy gyermek, mondjuk, hallás tekintetében az átlag fölé emelkedik, az előbb-utóbb odamászik, s elkezd pötyögni a zongorán. Rosszabb esetben azt, amit a rádióban hallott, jobb esetben saját invencióból akármit, ami viszont a szellem szabadságát jelenti. Nálam talán mind a kettő volt, mert rengeteget hülyéskedtem is, ezek voltak a saját invenciójú dolgok, de amit rádióban hallottam, azt is igyekeztem leutánozni. És – hatvan év távlatából már nem tudom pontosan, de – mintha a magyar Himnusz lett volna az első olyan dallam, amelyet teljes egészében sikerült visszaadnom. Emlékszem, hogy először a szüleim, azután a szomszédok is felfigyeltek erre, majd elhívták *Viski János* zeneszerzőt, aki teljesen szakszerűen megvizsgált, megvizsgálta a hallást, az egyéb irányultságaimat, kifaggatta a szüleimet a családi háttérrel, s amikor megtudta, hogy mindkét ágon tulajdonképpen sok generációra visszamenőleg értelmiségiek voltak az őseim, szemmel láthatóan megnyugodott. Amikor nyolc és fél éves koromban egy reumatikus láz miatt kórházba kerültem, akkor ő bizony bejött a kórházba látogatni, ami nekem nagyon jólesett. Akkorra már felfigyeltek rám más körökben is, eljutottam például *Kodály Zoltán*hoz, aki talán még *Viski János*nál is alaposabban vizsgálta meg a képességeimet. Emlékszem, hogy az első feladat talán az e-moll Bach háromszólamú invenció volt, amelynek két, szélső szólamát játszani kellett, a középső szólamot pedig énekelni, természetesen szolmizálva, de mindezt transzponálva... Mindenesetre nagyon jó helyen kezdtem el tanulni, a legjobbnak, a legalkalmasabbnak

tűnő tanároktól, így gyakorlatilag teljes képzést kapva léphettem már a konziba, a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolába.

Kurtág Márta: – Nincs másik ember, aki tudna arról a korszakról beszélni, amikor a Gyuri bácsi (*Kurtág György*) találkozott a tizennégy éves Zolival. Ő akkor *Kadosa* tanársegédje volt, s mint ilyen, amikor Zoli a Zeneakadémiára került, akkor a tanára lett. És megkapta, mint leckét, hogy foglalkozzon egy kis zsenivel.

Kocsis Zoltán: – A képességek realiztikus felmérése és az a vágy, hogy az ember olyat csináljon, ami csak tőle származhat, együttesen adja meg a lehetőséget a valóban időtálló produkciókra. Azt gondolom, hogy én kicsit más vagyok, s ezt az elhivatottságot gyakorlatilag megéreztem már kicsi koromban, mondjuk hat-hét éves koromban, amikor, úgy mond, professzionálisan kezdtem el foglalkozni a zenével. Természetesen ez nem tudatosult bennem, de ha arra gondolok, hogy folytonosan a zenéhez tértem vissza, nem is a kötelezettség szintjén, hanem inkább a játszva tanulás szintjén, nos, volt ebben valami isteni felelőtlenség.

Ránki Dezső: – Egy osztályba jártunk, sokat beszélgettünk, s gyakran egy padban is ültünk, azután később, olyan tizenéves korunkban zongoráztunk is együtt négykezeseket. Amikor a konziba kerültünk majdnem egy időben, bár nem egy osztályba jártunk, de ott is rendszeresen bejött a mi osztályunkba, s játszottunk, zongoráztunk többekkel együtt baráti társaságban.

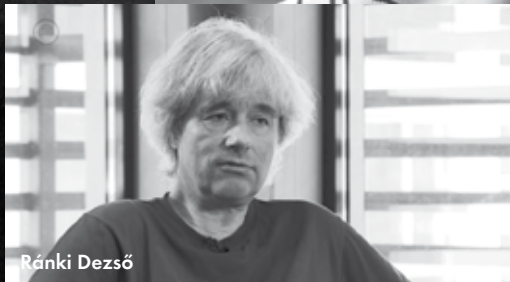
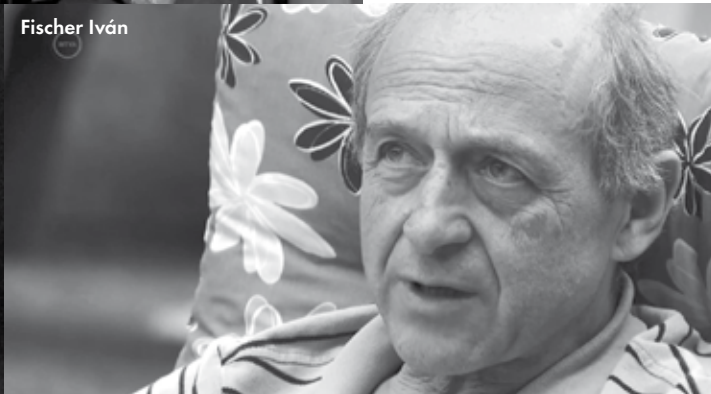
Fischer Iván: – Úgy emlékszem, hogy én Kocsis Zolival először a lépcsőházban találkoztam. Bementem a Nagymező utcai, új iskolába, mint újonc,

Kocsis Zoltán

Kurtág György

Fischer Iván

Ránki Dezső

Bartók Béla

diákok körében, s ahol csak összefutottunk, zenei táborokban nyáron, vagy valamiféle kamaraprodukciónban, annak, hogy Kocsis ott van, mindig óriási jelentősége volt. Ebben az időszakban nem nagyon ismertem őt személyesen, egy évvel alattam járt, megvoltak a saját barátai, nekem is megvoltak a barátaim, de erre a hallatlan tiszteletre emlékszem.

Kurtág György: – Valójában egy nagyon önmagába forduló valaki volt. Nagyszerűen zongorázott, de mindig fal volt közte és az emberek között. Még koncerteken is, növendékkoncerteken is. Verseny közben vált azzá, aki ő. És ez csodálatos élmény volt.

Fischer Iván: – Mi, gyermekek azt gondoltuk, hogy a Zoli többet tud a zenéről, mint a tanárok. Eljár ugyan az egyik tanár kamaraórájára, vagy a másik tanár zeneelmélet-órájára, de olyan anekdoták röpködtek, hogy Zoli megmondta a tanárnak, mi is a helyes megoldás. Ezeket, persze, óriási örömmel mesélgettük egymásnak.

Kurtág György: – Nagyon jól lehetett vele dolgozni, s ezenkívül szinte hétről hétre olyan mennyiségű kompozíciót is hozott, amennyi én-nálam évegek tartott, amíg megírtam.

Keller András: – Zoli? Hogyan is mondjam, hát, hírvivője volt a zenének. Tőle hallottam először a Beethoven-szimfóniákat, de nemcsak azokat, hanem minden szimfonikus zenét, beült egy terembe, s mindennapos volt, hogy játszott. Ő nem volt képes anélkül lenni, hogy

ne legyen közönsége, s őtőle szívtuk magunkba a zenét. A legkevesebb, amit mondhatok, hogy egy életre meghatározó volt mindez.

Ránki Dezső: – Neki kisgyermekkorától a zene volt a legfontosabb mindenben. Az, hogy nagyon erős és jól működő koncentrációs képességgel rendelkezett, talán a zenében volt legjellemzőbb rá. Nagy akarattal leküzdött mindenféle fizikai akadályt, s kialakította magában azt a képességet, hogy bármit jól le tudjon játszani, s a megfelelő pillanatban képes volt mindig az abszolút biztos koncentrációra, s megcsinálta azt, amit akart. Tehát van, aki felkészül, s nagyon jól megy neki, ám csődöt mond. Ő nem! Amire szükség volt, azt abban a pillanatban mindig a teljes intenzitással meg tudta csinálni. És ez már kisgyermekkorától jellemző volt rá.

Kocsis Zoltán: – Emlegetik a **Bartók Béla** fizikai megjelenése és zenéje közötti ellentmondást, s azt, hogy alkatilag hasonlítani kell a szerzőhöz, akinek a művét játsszuk. Edwin Fischer mondja Beethoven-elemzéseiben, hogy Beethoven alapvetően jobban játszanak a piknikus alkatú előadók, merthogy Beethoven is olyan volt. Én ebben kevésbé hiszek, megmondom őszintén. Mert akkor hogyan tudnék egyformán vonzódni Mozarthoz, Bachhoz, Rachmaninovhoz, Beethovenhez vagy Debussyhez, ha Bartók zenéjére tettem fel az életem. Szóval ezt én másképp látom. Bartók kis termetű volt, Rachmaninov csaknem két méter magas, s mégis szerettem, valahogy olyan módon, ahogy a magyar nép tudta Ferenc Jósikát és Kossuth Lajost egyformán szeretni. Én nem érzek olyan rettenetesen nagy ellentmondást ebben a kérdésben. Hiszen nem én mentem ezekhez a szerzőkhöz, hanem ők jöttek hozzám. Soha nem próbáltam egy szerzőt a nyakánál fogva megragadni, hanem mindig szelíden közelítettem. Nekem Bartókot, a bartóki alapállást, a bartóki habitust, a bartóki világot folyton-folyvást dekódolnom kell. Ha egy szóval akarnám összefoglalni, hogy ki Bartók Béla, valaki olyasvalakinek, aki nyitott, de mégsem ismeri Bartók Bélát jól, vagy egyáltalán nem is hallott róla, de zeneileg megvan a képessége ahhoz, hogy felfogja Bartók jelentőségét, annak azt mondanám, hogy egy rendkívül jellemes emberről van szó, akinek a jelleme és az ebből fakadó kérlelhetetlensége átsugárzik a művekbe is. Másodsorban emelném ki az őszinteségét, amely nagyban összefügg a jellemmel, s azt gondolom, hogy

s ott állt egy fiú a lépcsőházban, s azt mondta: „Adj egy témát, improvizálok rá egy ötszólamú fűgát!” Ez ragadt meg bennem, bár nem tudom, hogyan kellett volna ott a lépcsőházban témát adnom neki, s ő hogyan improvizált volna, milyen hangszereken, de ez volt az első mondat, amelyet hallottam tőle.

Kocsis Zoltán: – Tanárom, **Kadosa Pál** Bartók belső köréhez tartozva pontosan fel tudta mérni, hogy egyes tanítványai milyen képességekkel, milyen irányultságú affinitással rendelkeznek, s mindenkihez a saját egyéniségének megfelelően tudott nyúlani.

Fischer Iván: – Kocsis Zoltán a diákok között különleges fenoménnek számított. Az egész iskola tudott arról, hogy itt van közöttünk egy különleges lény, egy valódi, zenei zseni. Hallatlan nimbusza volt a középiskolás

egyetlen hangjegy nincs, még a korai, útkereső epizódoknál sem, amelyet ne a legteljesebb őszinteséggel írt volna le. Az emberség, amelyben benne van a gyengeség is, tehát az ember egyszerre erős és gyenge, jó és rossz, a fény és az árnyék egyszerre van jelen Bartóknál, s ez valahol reprezentatív formát ölt a műveiben, mert hiszen az ideális és a torz felé való fordulás és ennek tökélyre fejlesztése nem eredeztethető pusztán a liszti örökségből. Már Lisztet is foglalkoztatták ezek a problémák, már Goethét is foglalkoztatták ezek a problémák, hiszen a Faustban ez tökéletesen le van írva, de igazság szerint ha Goethehez visszamegyünk, akkor is csak az újkorban maradunk. Ezek a problémák, tehát hogy Isten és ördög jelenléte a gondolat megfogalmazhatóságának kialakulása óta foglalkoztatják az emberiséget, s ilyen módon a bartóki jellem sem olyan törhetetlen, mint amilyennek kezdetben látjuk. Nem vagyunk tökéletesek, bennünk van az ideális és bennünk van a torz is. Bennünk van Isten és az ördög is. Bennünk, emberekben.

Fischer Iván: – Az, hogy a zene mit jelent az embernek, szerintem sokat változik a korról. Emlékszem arra az időszakra, amikor mindent determinált az az érzés, hogy jól akarom csinálni. Tehát, hogy minden igyekezetemmel megpróbálom azt a darabot jól előadni. És hogy ezt mihez mértük, milyen referenciakörhöz, milyen mértékhez? Fiatalabb korban valami olyasmit jelent, hogy az ember elképzel valakit, s megpróbál megfelelni neki, annak, hogy tetszene-e neki. Ezek inkább rejtett, félíg tudatos apafigurák az emberben. Na, most ez a fajta megfelelni vágyás az idővel csökken.

Kocsis Zoltán: – Gyakorlás nélkül nem megy. Ezt életvitelszerűen csinálja az ember. Visszatérve a bartóki élményre, remélem, hogy nem látszik nagy szentségtörésnek, ha azt mondom, hogy én a mikrokozmoszt a gyermekeknek nem nagyon kedveltem, kifejezetten nyűgnek tekintettem, kötelező penzumnak, amelyen át kell rágnom magam, hogy azután számomra kedvesebb zenékhez jussak, például Chopin műveihez. De! Egyszer csak meghallgattam, talán a rádióban hallottam Bartók *Hegedűversenyét*. A nagy hegedűversenyről van szó, amelyet abban az időben II. Hegedűversenyként aposztrofáltak, amely azonnal megfogott. Ekkor éreztem meg igazán mi az, hogy bartóki nyelvezet.

Kovács Géza: – Bartók univerzális, s amit Kocsis Zoltán Bartókról tud és Bartók-interpretátorként, filológusként tesz, az is univerzális. Ugyanakkor nem lehet letagadni azt, hogy Bartók is, Kocsis is Magyarországon született, élt, alkotott, s azoktól a szorongásoktól sem voltak mentesek, amelyek speciálisan csak a mieink.

Kocsis Zoltán: – Nekem Bartók valamennyi művét el kell játszanom. Valamennyi zongorára írott művét, illetőleg zongoraszólamát. Erre vagyok predesztinálva. Ez a felismerés már tizennégy-tizenöt éves koromra megfogalmazható tézisekben is kialakult bennem. Eljátszadotam a gondolattal, hogy tegyük fel, tényleg van élet a Földön kívül, s a földönkívüliek meglátogatnak minket, s tegyük fel, úgy vannak megalkotva, hogy képesek az auditív érzékelésre. Vajon milyen zenét mutogatnék nekik? Ezt a kérdést különben egyszer *Cziffra Györgynek* is feltettem, s Cziffra úgy válaszolt, hogy semmi esetre sem a Beethoven IX. szimfóniát, hanem inkább nagyon primitív népdalokat vagy gyermekdalokat, hogy megérzezzék azt, hogy a mi zenénk ősi. Tehát azt, hogy alakult ki mondjuk a ritmusokból és a hangmagasságok egyidejű megjelenítéséből az, amit ma meglehetősen fejlett zenekultúrának nevezünk. Amelyben sok minden benne van, hogy a mindennapi életünk gesztusait hogyan tudja egy zenemű ábrázolni. Hogyan tart tükröt például ezek elé a megnyilvánulások elé egy Mozart, vagy milyen szavakon túli és emberen túli, kurrens lélekábrázolásra vezet el például minket Debussy Pelleasa. És ennek a megérzése, ennek a feldolgozása, ennek a kiközvetítése milyen hallatlanul bonyolult, s ennek az ugyancsak hihetetlenül bonyolult szerkezetnek, amelyet emberi tudatnak hívunk, milyen sokrétű használata révén jut el az ember oda, hogy bizonyos zene által ábrázolt jelenségeket vissza tud adni úgy, hogy az élményszinten a közönség számára is érzékelhető.

Az ifjú
Kocsis
Zoltán

Keller András

Eötvös Péter

Fischer Iván: – Tizenöt év kihagyás után kerültem újra kapcsolatba vele, amikor megszületett bennem a gondolat, hogy a Budapesti Fesztiválzenekart megalakítsuk, s ehhez kerestem társakat. És jött néhány év, amikor nagyon szoros kapcsolatba kerültünk, nemcsak zenei, hanem emberi szoros barátságba is. Rengeteg időt töltöttem el Zolival londoni, szállodai szobákban, vendéglőkben és kocsmákban, itt nálunk, a kis, csobánkai házban, vagy önála, a Nárcisz utcában, végtelen beszélgetések voltak, amikor is egyértelműen kiderült számomra, hogy ritka agy. Olyan hihetetlen képességei vannak, amelyek nemcsak a zenéről szólnak, hanem a zenén kívüli csodálatos képességekről is.

Kovács Géza: – Az ő kortárs zene iránti elkötelezettsége sok új elemet hozott az együttesek és ezen belül a magyar zenei élet vérkeringésébe. Többek között a hetvenes években járva a Rottenbiller utcában, ahol *Simon Albert* vezetésével a fiatal *Jeney Zoltán*, a fiatal *Eötvös Péter* és a fiatal *Kocsis Zoltán* törték a jeget...

Eötvös Péter: – Az utóbbi években nagyon ritkán találkoztunk Zolival, de kölcsönös érdeklődéssel figyeltük egymás munkáját. Emlékszem pár zongoraestjére. Nekem az ő előadásában legszebb Debussyt, Schubertet és Bartókot hallani. Egészen fantasztikus. Közvetlen kapcsolatunk a nyolcvanas években volt, a nyolcvanas évek legvégén. Amikor Kurtág nekünk írta a *Quasi una fantasia* című művét zongoraszólóval és nagy együttesrel, s rá volt írva, hogy *Kocsis Zoltánnak és Eötvös Péternek ajánlva* a partitúrára, amelyet azután Zolival közösen adtunk elő különböző, európai koncerttermekben. Sajnálom, hogy ezekről sosem készült olyan felvétel, amelyen együtt játszottunk volna. Az egyetlen, közös felvételünket a Hungaroton készítette. 1988-ban a Stravinsky *Les nocest* vettük fel, s ebben zongorázott Zoli, s én vezényeltem ezt a felvételt. Ami Zoliban nekem legfontosabb, legszimpatikusabb kezdettől fogva, az a pontossága és az energiája, s mint később kiderült, a

sokoldalúsága. Fiatal korunkban, úgy mondanám, hogy kortársak voltunk, de az utóbbi években a zenei érdeklődésünk különböző irányba vezetett, úgy látom, hogy Zolit a XX. század zenéjében inkább a század eleje foglalkoztatja, engem pedig inkább a folyamat, a folytatás, az élő kortárs szerzők.

Kovács Géza: – 1996-

ban váratlanul megjelent az irodámban Kocsis Zoltán – akkoriban még egy épületben volt a Fesztiválzenekar és az Állami Hangversenyzenekar – azzal, hogy csináljuk meg együtt Schönberg *Gurre-Lieder* című, gyönyörű szép, késő romantikus oratóriumát, hiszen nekünk van kórusunk, itt a zenekar, ő majd hozza rá a pénzt, próbáljuk meg! 1997 augusztusában felhívtam Zolit, s ha úgy tetszik, ezüsttálcán felkínáltam neki a zenekart, természetesen előtte a zenekar vezető művészeivel napokon át tárgyaltunk, s ennek eredményeként történt meg ez a telefonhívás. És úgy gondolom, hogy ilyenkor a karmesterek nagy része gondolkodás nélkül vágja rá az igent, hiszen ezüsttálcán kap egy első osztályú zenekart. Ő vontatottan csak annyit mondott, hogy jó, majd meggondolom, este visszahívlak. Este visszahívtam, s akkor is bizonyos feltételekhez kötve, de igent mondott. Sejtteni lehetett, hogy ezzel egy új korszak kezdődik el nemcsak a zenekar életében, hanem a magyar, zenei élet is más lesz mostantól. Isten nyugosztalja, nagyszerű Kroó György azt írta egyik utolsó kritikájában, hogy Kocsis Zoltán ott áll az Állami Hangversenyzenekar előtt, nem tudjuk, hogy ez azt jelenti-e csak, hogy Kocsis Zoltán egy újabb játékszert kapott, vagy pedig újabb fejezet kezdődik el. Egy dolog bizonyos, ha ő kiáll a zenekar elé, akkor az ő fejében tökéletes és pontos kép van arról, hogy mit szeretne hallani, s azt a jövő dönti el, hogy ez meg is szólal-e. Úgyhogy én két évtized után sem merném azt mondani, hogy pontosan tudom, hogy ki Kocsis Zoltán...

Ránki Dezső: – Mostanában úgy szoktunk együtt zenélni, hogy ő vezénnyel, s én zongoraversenyt játszom, s ez számos zongoraverseny esetében kivételes élmény volt számomra. Mert ő olyan mélységben ismeri ezeket a műveket, s olyan módon hallja, ahogy más karmester nem szokta. És a gyermekkoromba visszanyúló otthonosságérzetet ad nekem.

Kocsis Zoltán: – Azt gondolom, hogy Bartók eljutott odáig a nagy ateizmusából, hogy Isten mégiscsak létezik, mégpedig azért, mert egyrészt szükség van rá, ez egy nagyon fontos komponense az ő istenhitének, másrészt pedig azért, mert ha az ember tud valamit a világegyetemről, márpedig azt hiszem, hogy Bartók művészetének szárba szökkenése idején azért már elég sokat tudtunk a kozmoszról, akkor lehetetlenség, hogy ne gondoljon arra, hogy ezt a sok mindent, amit világegyetemnek hívunk, ezt mégiscsak mozgatja valaki. Mégpedig szabályosan, mert azért meglehetősen rideg, de mégiscsak szabályokba foglalható ez a mozgás, s ezt valakinek mégiscsak felügyelnie kell. Tulajdonképpen nagyon igaza van a zsidók által létrehozott monoteizmusnak, nagyon sok igazság van abban, hogy Istent,

ha létezik, fel se tudjuk fogni, tehát igyekszünk anyagszerűnek beállítani, de voltaképpen nem tudjuk igazán, hogy mi az. És nem tudjuk, hogy hol van, hogy hol van jelen, s azt hiszem, hogy a bartóki istenhit ezen a ponton meg is áll, mert hiszen ezt lehetetlenség tovább gondolni. És azt gondolom, hogy ha megismertük töviről hegyre a világegyetemet – amire nem sok esélyt látok –, sokkal inkább látom annak esélyét, hogy az emberi faj előbb-utóbb ki fog halni, még mielőtt mindent megtudhatna. Még akkor sem igazán tudnánk felfogni azt, hogy ezt voltaképpen mi mozgatja, mi hozta létre, hogyan lesz vége az egésznek és egyáltalán mikor. Elegendő-e évmilliárdokban mérni a világegyetemet, vagy hogy adott esetben tényleg az idő fogalmát megváltoztathatjuk-e, vagy beléphet-e a tér valamilyen módon az idő fogalmába. De ennél sem akarok leragadni, mert hova jövők én ahhoz, hogy erről egyáltalán beszéljek, de azt hiszem, hogy ez a fajta monoteizmus, amelyben tilos Isten nevét kiejteni, tilos egyáltalán beszélni róla, tilos néven nevezni, tilos ábrázolni, hogy micsoda igazsága van ennek a fajta monoteizmusnak, s azt hiszem, hogy a bartóki istenhit mögött ez állhat. Nagyon sok esetben a gyermek mondja ki bennem az igazságot. És a gyermek ébreszt rá, az a gyermek, akit nem tudok elfelejteni, s nem tudok távol kerülni tőle, a gyermek ébreszt rá a helyes útra, nagyon gyakran van ez, bizony. Erről most sok minden eszembe jut. Vannak nagyon szerencsés emberek, akik egész életükben gyermekek tudnak maradni, ilyen volt Bartók Béla például, ha ez nem is látszott kívülről. Kívülről kis akatásként cipelő, ősz hajú professzornak nézett ki, de alapjában véve gyermek maradt a szó legnemesebb értelmében. És ugyan Pilinszky János azt mondja, hogy Bartók csupán a tisztaságig jutott, míg József Attila az ártatlanságig emelkedett, tehát Pilinszky az ártatlanságot magasabb erkölcsi faktornak tartja, mint a tisztaságot... Én azt hiszem, hogy ez az ártatlanság Bartókra is jellemző volt. Kár, hogy rám már nem.

Kurtág Márta: – Mi tényleg úgy gondoljuk, hogy találkoztunk egy zse-nivel. Olyasformán, hogy *kicsi nekem ez a ház, kirúgom az oldalát*. Tehát a zongorairodalom nem volt elég neki. Sokkal nagyobb dimenzióban jár ő. De úgy vélem, hogy van egy tragikus nagyság is a személyiségében.

Kocsis Zoltán: – Pontosan annyi idős vagyok, mint Bartók, amikor meghalt. Tehát az ember gondol a halálra, s az a mellékgondolatom támad, hogy micsoda fantasztikus zenék születtek már halálélményekből. Most hirtelen az egész zeneirodalmat végig pergetem magamban, s egy művet sem tudnék kiemelni, mert pontosan annyira szeretem a *Máté Passió* nyitókórusát, mint mondjuk a *Cantata Profana* vadászati jelenetét, vagy pontosan annyira szeretem *Az istenek alkonya* végét, mint mondjuk Liszt *Temetését*. Szóval, nem tudnék műveket kiemelni, s nem is akarnék. A zene, mint egy és oszthatatlan, nyújtja nekem a vigaszt, amikor a kelleténél pesszimistább gondolataim támadnak, de a zene húz vissza olyan elhatározásoktól is, amelyeknek az eredményét később sajnálnám. Például beszélünk már a Magyar Rádió 1970-es Beethoven Zongoraversenyéről. Én annak az első fordulója után vissza akartam lépni. Ezt is elmondtam már párszor. Egyszerűen azért, mert annyival jobbnak hallottam a versenyzőtársaimat, gondolok például *Prunyi Ilonára* vagy *Jandó Jencire*, egyszerűen jobban játszottak és kész. És ezt ma is így gondolom. Már meg is volt az elhatározás, de akkor egyszer csak a Debussy *Játékok* című balettje a kezembe került, ennek a kottája, a *Jeux*. És egy délutánt töltöttem a darab áttanulmányozásával, ismételten felidéztem magamban azokat az élményeket, amelyeket még fel sem tudtam dolgozni, amelyek a darab nyomán támadtak bennem. Amikor felütöttem a partitúrát, láttam, hogy micsoda fantasztikus munka van ebben, hogy milyen aprólékosan van kidolgozva a hangszerelés, de még a forma alakítása is, láttam, hogy a szerző, akinek ekkor már diagnosztizálták azt a betegségét, amely végül is sírba tette, hogy a szerző micsoda elánnal, munkakedvvel írta meg ezt a darabot. És nemcsak ezt a darabot, hanem később az *Etűdöket*, a három szonátát is, pedig akkor már nagyon súlyos beteg volt.

Elég az, hogy elszégyelltem magam. Hogy jövők én ahhoz, hogy bizonyos rossz érzések, vagy bizonyos megfutamodási szándék miatt lemondjak egy ilyen versenyen. ♦♦

Olvassuk újra*

A köszívűt!

„Jó az Isten! – Zöld füvet ad a harc áztatta földnek, fehér bárányt a zöld fünek, ártatlan, szelíd anygalkát játszótársul a báránynak – feledés írájt a mély sebnak – jobb idők reményét a szegény magyar nemzetnek.” Ezzel zárul a „harcias hazafiasság” példájának tartott regény. Az irodalmi műveket, persze, mindenki saját világába fogadja be, olvasatuk éppolyan változó, ahogy értékelésük sem rendíthetetlen. Kétségtelen, hogy Jókai 1849 után – „Írjunk mythológiát” felkiáltással – meg akarta örökíteni mindazt, ami a szabadságharcban „nagyszerű” volt. Az általa szerkesztett hírlapokban valóban biztatta a honvédeket Budavár ostromára, s *A tengerszemű hölgy*ben magának tulajdonította a szabadságjogok március 15-ei nyilatkozatát.¹ Nyáry Pálra, Pest vármegye egykori alispánjára emlékezve azt vallotta, hogy amikor 1848. március 15-én először találkoztak, ő (Jókai) a forradalmi ifjúság (egyik) vezéréként így beszélt: „ha kell, meg tudok halni a hazáért, de a hazáért gyilkolni nem tudok...”² Később egy ismeretlenhez írott levelében ezt emelte ki tanulságként: „egy nemzetet pusztán hősi erénye, véraldozó honszerelme meg nem tart, meg nem örökít.”³ Mire megöregedett, az Osztrák–Magyar Monarchia belső ellentétei ismét kiéleződtek. Sok politikusz az ő regényeibe illő szélsőséges indulatokkal és tőle teljesen idegen, önérdékű jelszavakkal ugrott egymásnak. A hazai közvélemény pedig ugyanúgy, ahogy az egész akkori Európáé, saját nemzeti nagyságának, a „Gloire”-nak és a „Grandeur”-nak lázában égett. Ezért rohantak fiai egymás ellenében az első világháború poklában.

A köszívű ember fiai (1869) Jókai halálától napjainkig a magyar irodalmi kánon állócsillagának látszott, újabban ezt egyre többen kérdőjelezzik meg. Talán azért is, mert egyik lehetséges olvasata szerint a Baradlay testvérek a magyar szabadságért vívott – dicső – küzdelmek valóságoszerűtlenül tökéletes – eposzi – hősei. Életük csúcspontja – a francia forradalom legendái közül vett – párbajuk, amelynek az a tétje, hogy kettőjük közül ki tüzi ki elsőnek a magyar, győzelmi zászlót Budavár bástyájára. A kicsit figyelmeőbb olvasó azonban többször találkozik Jókai kétségeivel, amelyekből ironiája táplálkozik. S itt nemcsak Ödön kicsinyes sértődöttsége vehető figyelembe, hanem az a sokkal jelentősebb kérdés is: szükség volt-e erre a hősi tette (és a szimbolikus jelentésű magyar

főváros elfoglalására)? Ahogy a regény írásakor sokan felvetették: nem éppen itt tékozlta-e el a hiú és szűk látókörű magyar hadvezetés az időt és a szabadságharc megnyerésére rendelkezésre álló erőket?⁴ Ugyanakkor a sokkal makacsabb, másik oldalon a leghalványabb megbékélési – kiegyezési – szándék sem mutatkozik sem a történeti forrásokban, sem a regényben. Hajlamosak vagyunk igazat adni Baradlayénak: fiai nem győzhettek a csatatereken, de nem volt más lehetőségük, mint a küzdelem felvállalása. (Aki ismeri ötvenhat lelkiállapotát, az biztosan elfogadja ezt az érvet.) Ugyanakkor tudnunk kell, amit tudunk is, hogy a sajtóban gúnyiratokat, győzelmi tudósításokat és hősieket megörökítő Jókai, Debrecenben a békepárthoz tartozott, azaz ellenezte Kossuth és hívei trónfosztó nyilatkozatát.

Szabély Mihály kitűnő könyve⁵ nyomatékka hívja fel a figyelmünket, hogy a Jókai-regények – köztük ez is (akárcsak Thackeray, Dickens és más akkori, nagy írók művei) – folytatásokban jelentek meg, s az írónak az előfizető várakozását is figyelembe kellett vennie. Márpedig a kiegyezés körüli években igen kevesen vágytak arra, hogy a Buda ostromában részt vevők példáját kövessék, s ha csodálatukat nem is tagadták meg a Nagy Hősöktől, Jókaival értették egyet, hogy a jobb idők reménye a béke lehetőségeiben rejlik.

Jókai XXI. századi olvasójának nehézséget okoz a regények nyelve. Nem azért, mert – ahogy mondani szokás – „régies”, „elavult”. Az ilyenek minősíthető szavak, fordulatok még a felületes olvasót se nagyon zavarhatják, akinek pedig némi érzéke van a magyar nyelvhez, élvezettel fogadja be ritka használatukat. A történet megalkotója azonban a posztmodernnekhez hasonló tudatossággal épít be leírásaiba és párbeszédeibe vendégszövegeket – idegen nyelveken. A keletkezés idejének átlagos – többnyelvű – olvasója jól értette a latin és a német idézeteket, legfeljebb az angolok és a franciák okoztak neki nehézséget. Az idegen nyelvek ismerete a műveltség elemei része volt, s nélkülözhetetlen a magasabb társadalmi elismertséghez.⁶ Látszólag egyszerű e betéteket magyarra fordítani, valójában ezeknek minden esetben kiválthatatlan jellemző erejük van. Magyar változatuk nem tölti be ugyanazt az esztétikai szerepet, mint az eredeti. Azt, hogy az átírási feladat végleg megoldhatatlan, Tallérossy

Zebulonnak köszönhetjük. Az ő személyiségét – gyávaságánál, tétováságánál, a hatalomhoz tartozási törekvésénél – jobban jellemzi az a „tört”, magyar nyelv, amelyet használ, s amelyen kívül másként nem szólal meg a regényben. Az elbeszélő azt állítja, hogy beszél szlovákul és németül, ért latinul is, ezzel azonban egyetlen példában sem találkozunk. Így magyar beszéde árulja el, hogy a csak részben birtokolt nyelven szükségszerűen zavaros (és ellentmondásos) minden gondolata. Ezáltal válik ő is a regény szellemét meghatározó paródiaelemek egyikévé. Műveletlensége határozza meg világlátását és minden tettét. Pályafutásának csúcsa, hogy akaratlanul (anélkül, hogy észrevenné) válik „muszkavezetővé”, a végzetes orosz beavatkozás hatékony elősegítőjévé. És ez a hazaárulás az, amelytől az ő „pohara” is kicsordul, de „jó emberre” lenni csak csalással és lopással tud. A szabadságharc időszakáról szóló történetben a dolgok menetét magartartása és tettei nem befolyásolják, noha mindkét féltől jelentős tisztségeket kap. (Szorult helyzetében egyetlen menedéke a még inkább önzésbe zárkozó Mindenváró Ádám, aki azután végleg alkalmatlan a magyar dicsőség és hősi önfeláldozás képviselőjére.)

Jókai véleménye szerint a bécsi „gyarmatosítás” végrehajtói, az „adminisztrátorok”⁷ (a megyei önkormányzat fölül kinevezett főispánhelyettesek) nem lehettek volna működőképesek az üres szellemű Tallérossy Zebulonok nélkül. S a „gyarmatosításnál” álljunk meg egy pillanatra! E fogalmat Berzeviczy Gergely óta sokan használják, de a történetírás egyre több érvvel hangsúlyozza a Habsburg Birodalomhoz tartozás előnyös voltát. Jókai valószínűleg még a 12 pont megfogalmazásakor sem gondolt Bécs elleni, fegyveres harcra. Sőt, akkor sem, amikor – a legendák szerint – a Nemzeti Színházban Laborfalvy Róza a pesti forradalom ifjú hősnéke mellé tüzte saját karkardját, s ezzel egy végzetes (minden kívülálló által ellenezett) házasságba torkolló szerelem elindítója lett. Jól értsük, a regényben egyetlen szó sincs a március 15-ei eseményekről! Szereplői közül senki nem jelenik meg a történetben. Annál többet olvashatunk az azt megelőző (március 13-án kezdődő), majd (három szakaszban) egészen október végéig fel-fellángoló bécsi forradalomról. Ne csodálkozzunk ezen! Jókai beállításában a

A kőszívű ember fiai,
történelmi musical,
Monostori Erőd –
Komárom, Duna-parton

A kőszívű ember fiai Seregi Zoltán
rendezésében, a Békéscsabai Jókai Színházban

forradalmi dicsőség helyett már-már annak a paródiáját, de legalábbis ironikus gúnnyal ábrázolt, visszariasztó képeit láthatjuk. Mondhatjuk, hogy a hatvanas években a szabadságharc fényes eseményeit szabad volt megidézni, de a forradalom rémét nem. Ezt a hatalom szolgálatában álló cenzúránál határozottabban írták elő a lapot vásárló olvasók. Jókai *A kőszívű* előtt sem sokat, azután pedig végleg semmit se írt az erőszakos, forradalmi megoldások és azok végrehajtói javára.⁸ Az eszmék békés győzelmében hitt, abban a felvilágosodás kori feltételezésben, hogy a jó tudatos hívei meg tudják győzni igazukról a tanulatlan, nyomorúságos, de szellemi erővel felemelhető („bűdös”) népet.

Rideghváry – és a regényben meg nem nevezett megbízói – képviselik azt a „semmi ne változzon” álláspontot, amelyet Jókai korában minden olvasó jól ismert,⁹ s amelyet a XX. században sokszor fekete-fehér tételekké egyszerűsítettek. Az olvasónak nehézséget okozhat, hogy a tudományos kutatások összetettebb álláspontja még 2017-ben is csak szűk körben ismert. Itt talán elég annyi, hogy a bécsi politika megvalósításához kellett a sehová nem tartozó, nemzeti tudat nélküli, bizonytalan megélhetésű, semmihez nem értő Tallérossy, akik idegenségük ellenére tökéletesen illeszkedtek a rendszerbe.¹⁰ Jobban még Boksa Gergőnél is, aki ugyancsak a hatalomfenntartók zsoldjából él, de lényegesen több öntudattal, s

önmagát egyértelműen magyarnak vallva. Nem kerülhető meg, hogy a „ne változzon semmi” programját a haldokló Baradlay Kazimir a paródiaként olvasható első fejezetben már kimondja. Az az önmagával eltelt ember ő, aki mielőtt a lélek kiszállna belőle, mindent a *saját akarata* szerint rögzítene. Számtalan, kötelező érvényűnek szánt parancsa között úgy hagyatkozik feleségéről, mint a többi, birtokában levő tárgyról. Noha szóba hozza a csókok régen elfojtott vágyát, de képtelen arra, hogy emberekre emberi lényként gondoljon.¹¹ Ugyanakkor tudja, hogy az élet megy tovább, de azt akarja, hogy úgy menjen, ahogy ő (egyszemélyes magánzsarnokként) meghatározza: Rideghváry személyében saját életét – beleértve húsz éve (!) nem gyakorolt férfvágyainak kielégítését – hosszabbítaná meg. Hozzá kényszerítené özvegyét. Fiai sorsáról úgy rendelkezik, mint egy birkanyájról vagy tehéncsordáról. Éles szeme észreveszi az egyetlen akadályt, a tőle tökéletesen idegen, de a kor gondolkodásában a mainál sokkal nagyobb jelentőségű *szerelmet*: legidősebb fia vonzalmát a szegény paplányhoz. Aki apjától ráadásul a Lánghy nevet örökli. És ez a lánghy az egyetlen, amely valóban izzik, mert a református pap öntudatos magyar, ahogy ezt botrányos gyászbeszédében – a szokott, református tónusú gyászbeszéd paródiájában – megfogalmazza. Ha Rideghváry „mesebeli rém”, Baradlay sem lehet más, mint egy rémtörténet szereplője. Illő

hozzá annak a „kuruc” papnak a beszéde, aki később értelmetlenül dobja oda életét a parasztfelkelés balul végződött – dicstelen – szervezési kísérletében. Jókai gondosan vigyáz rá, hogy a gyászbeszédet az irónia határozza meg, az életáldozat pátoszát pedig a hiábavalóság oltsa ki. Művészete éppen abban teljesedik ki, hogy ennek ellenére ismerteti el olvasójával a lelkész nemzeti öntudatának létjogát és történeti meghatározó erejét.¹²

Baradlay Richárd és Ödön aligha véletlenül kapták ezeket a Magyarországon elfogadott, németből vett keresztnévket. Apjuk szeretne beleolvadni a birodalmi arisztokráciába, ami történelmileg megkísértett olyan nagy családokat is, mint az Esterházyak, Pálffyok, Széchenyiek és sokan mások. E folyamat 1790 körül kettévált: a házassági, kulturális és társadalmi kapcsolatok tovább erősödtek, de politikailag egyre többen lettek a sajátos, magyar érdekek szószólói. Ezt a Jókai-regényekben számtalan példa szemlélteti: leghatásosabban az *Egy magyar nábobban* és a *Kárpáthy Zoltánban*. A Baradlay család álláspontjának megváltozásában az anya játssza a döntő szerepet.¹³ Szimbolikus utalás ez az anyanyelv, az anyaföld és az anyanemzet megtartó erejére, amelynek érdekessége, hogy a fiúk közül Richárd mindennapi életében elsősorban németül beszél, s ehhez német feleséget is választ. Személyében a történet nem a Nagy Nemzeti Hős megdicsőülését,

hanem a könnyelmű és vitéz katona szorgalmas (és számító) polgárrá válásának a folyamatát mutatja be. Ödön magyarságát a feleségül vett református paplány biztosítja, de ő sem lesz önfeláldozó hős. Ott kellene lennie az Aradon kivégzettek – de legalább a bebörtönzöttek – között. Ő azonban – felhasználva a semmire nem tartott Tallérossytól kapott angol útlevelet, s az alig ismert orosz szolga segítségét – megszökik. Birtokán rejtőzik,¹⁴ feljeleníti ugyan magát, de végül – okosan és célszerűen – elfogadja öccse áldozatát,¹⁵ s életben marad, hogy fenntartsa a Baradlay családot, s tegyen a magyar nemzet jövőjéért. S ez a „maradj életben” Jókai egyik fontos üzenete. Ezt tette – sok más mellett – Arany János is, akinek balladáiban vallanak arról, hogy milyen nehéz volt elviselni Ferenc József uralkodásának első évtizedeit.¹⁶

A regény középpontjában álló szabadságharc „zenitje” Buda ostroma, amikor – mint valódi hőseposzban – „Attila kardja megüti hegyével az égen a korona csillagképletét”. Nem mondhatjuk, hogy ebben a Baradlay testvérek akarata ellenére vesznek részt, de azt sem, hogy keresik ezt a hősi szerepet. Az ostrom leírásában Ödönt alig látjuk. Bátorságának, áldozatkészségének „csodás” példái nem itt, hanem az oroszországi utazás viszontagságaiban mutatkoznak meg. Ezekben látjuk férfiúi erőit. Miután az „igaz” szerelem hatása alatt kilép a pétervári tétlenség léhűtő, esztelenül tékozló életformájából, a józan ész útjára lép. Budán nem tesz mást, mint elfogadja azt a szerepet, amely osztályrészül jut. Nem ebből, hanem az életet értéktelennek tekintő, korábbi szemléletről következik a párbajra vezető, kicsinyes sértődöttsége, amely folytatásos regénybe illő meglepetés, s tökéletesen idegen mindattól, ami a megfontolt kormánybiztos viselkedését (később is) jellemzi. Richárd a Kárpátokon át Magyarországra, a magyar szabadságharcba vezető, kalandos úton bizonyítja, hogy bátor, találgony és jó vezető. A Palviczcal vívott párbajban tanúságát adja, hogy katonának sem rosszabb az osztráknál, de nem is jobb, csak szerencsésebb. A csataterén nem kerül a győztesek közé, majd a bukás után Bécsben mutatja meg, hogyan tudja

polgárként kiteljesíteni az életét. Az ostrom során – menyasszonyára gondolva – számot vet azzal, hogy meg kell halnia, s ezt csak a csoda akadályozhatja meg: az olasz katona, miután lelőtte a bécsi forradalmárt, váratlanul leteszi a fegyvert. Közben azonban „sok bajtársuk holttestén kellett átlépniök, (...) sok jajkiáltás hangzott a légből, amint a (várfalról) lelőtt vitéz a magasból aláhullott. Sokszoros halál vette körül a hőseket”, hangsúlyozza az író elég kedvölő módon. S azután a Lánchíd felrobbantásának megakadályozásánál Richárd életben marad, de a „boltozat alatt ott feküdt egy fekete tömeg. Valaha emberalak, most egy darab szén, kezek nélkül, fej nélkül, ismeretlenül.” Ilyen iszonyatos a háború, s ez lehetne Richard osztályrésze is.

Zavarba ejtő, hogy Baradlayné származását Jókai teljes titokba burkolja. Férje „Marie-nak” szólítja, ami egyfelől jellemző alkalmazkodási szándékára, másfelől utalás lehet az asszony leánykorára is. (Máshol Mária.) A regény gerincét alkotó kalandorozatban olyan otthonosan mozog a bécsi kofák világában, amire magyar asszony – már csak nyelvi okból sem – lehet képes. (Ilyen „képtelenség”, persze, Jókai világában nem ritka.) Mégis ő az, aki a regényben a negyvennyolcas, felelős kormányalakításba torkolló törekvések legelszántabb, legállhatatosabb és legtudatosabb képviselője. Szajbély Mihály magyarázata szerint Baradlay Kazimir „köszíve” infarktust jelent, amely a túlélését követő húsz évben teljes nyugalmat kívánt, ezért – a három fiú világra segítése után – tartózkodott a nemi élettel, s az asszonyt – egyebek között – hosszú kielégítlensége fordította szembe vele. Csak találgathatjuk, hogy mit gondolt erről Jókai, de ez a szexuális motívum nem illett a kor szellemébe. (Alfonsine és Palvicz gyermekáldásra vezető „kalandjának” részleteit sem írta meg.) Az a gyanúm, hogy az a házi önkényuralom, amelyet részletesen kibontva olvashatunk, egymagában is elviselhetetlen volt, s elegendő okult szolgált arra, hogy az özvegy – és legidősebb fia – az első adandó alkalommal fellázadjon ellene. (És elég riasztó ahhoz, hogy a politikai önkényuralmat is félelmetessé tegye.) Nem tudjuk, hogy Marie-t fiatalon vonzotta-e Kazimir úr férfiassága, vagy miután a

Tordy Géza és Sulyok Mária a Várkonyi-filmből

fiúk megszületésével teljesítette kötelességét, a további nemi életéről megkönnyebbülten mondott le, de ilyesmire utalás sincs a regényben. Ahogy arra sem, hogy miért tűrte férje zsarnokságát egészen a haláláig. Az viszont biztos, hogy a megjelenésében és a viselkedésében hangsúlyozottan ellenszenves, a halott férj merev és diktatórikus szellemét képviselő Rideghváry nem kelthette fel a negyvenes éveiben járó szépasszony elfojtott vágyait.¹⁷ Azzal, hogy férje halálakor azonnal hazahívja legidősebb fiát, Ödönt, e motívum érdektelenné is válik. A regény a szabadságharc létrejöttének okaival sem foglalkozik, megtörténte és elkerülhetetlenek láttatott bukása szörnyű tényként jelenik meg. Katasztrófába torkollik az igazságról, a jobb világról és az egyenlőségről álmódó, bécsi idealisták küzdelme is. Az önkényuralom megváltoztathatóságát csak és kizárólag az *anya* magántörténete igazolja, majd az életükkel fizetőkön kívül ő hozza – kedves „kisfia” elvesztésével – a legnagyobb áldozatot. Két másik fia a túléléssel utal a nemzeti lét jövőbe mutató távlatára.

Eposzi nagyságban, sikeres hősiességben és a félelmeken úrrá levő bátorságban nem a férfiak tűnnek legjobban ki, hanem egy osztrák lány, Liedenwall Edit. A Baradlay-birtok úrnője – akárhol született – Magyarországhoz tartozik, vagyonának és fiainak sorsa – jövője – a nemzeti történelem része, amelynek politikai működését felnőtt életében meg kellett tanulnia, s amellyel magától értődően azonosul is. Editnek ehhez – amíg Richard bele nem csíp a fenekébe – semmi köze. Szebben fogalmazva, amíg egymásba nem szeretnek, aligha gondol a magyarokra. Azután sem sokat. Nagy adag (talán Sue hatását tükröző¹⁸) romantika van abban, ahogy viselkedik. De sikerül megtévesztenie a regény legrafináltabb

LÁBJEGYZETEK

¹ Jókai Mór: A tengerszemű hölgy, kritikai kiadás, 1970, 189–190.

² Jókai Mór: *Emlékeim*. Budapest, 1875, 141. l.

³ Jókai Mór: *A köszívű ember fiai*. I-II. k. Bp. 1964. Kritikai kiadás jegyzetei: I. k. 331 és 343.

⁴ Hermann Róbert újabb kutatásai olyan kicsinyességükben is súlyos ellentéteket tártak fel a hadvezetés felső-közép rétegében, amelyekről Jókai és kortársai nyilván tudtak, amelyeket a történetírás általánosságban a Görgey-Kossuth-kérdésre egyszerűsít le.

⁵ Szajbély Mihály: *Jókai Mór*.

Kaligram, Pozsony, 2010.

⁶ Latinul minden érettségizett, legalább két idegen nyelven az iparosok

többsége is tudott. Az arisztokraták nevelésének pedig szerves része volt, hogy négy-öt idegen nyelv közegében is otthonosak legyenek.

⁷ Mária Terézia uralkománya alatt rendült meg az „örökös főispánok” kinevezési gyakorlata, majd az udvar által kiválasztottak sem mindig teljesítették a központi várakozásokat. Ilyenkor főispánhelyettesként adminisztrátorokat állítottak a megyék élére. A regény ironikus szövege szerint az adminisztrátor „mesebeli rém (...) ki egy időben erdőt nyögni, sziklátak morzsolni küldetett alá a bűnös földre...”

⁸ Olvassuk el például könyörtelen paródiáját az orosz dekabristákról az 1879-es *Szabadság a hó alatt* vagy a „Zöld Könyv” című regényében.

⁹ Számos regényének középpontjában állította az ez elleni küzdelmet. Legironikusabban a *Kiskirályokban*.

¹⁰ Nincs hely itt – egyéb jellegzetességek mellett – sem a sokat elemzett, reformkori megyei közgyűlés, sem a Plankenhorst hölgyeknek a II. József óta működő besúgórendszerben játszott szerepének ismertetésére.

¹¹ Felesége érzelmi világa iránt több más Jókai-hős is tökéletes közönyt tanúsít.

¹² Vajon miért kapta Lángy Aranka egy gyomnövény nevét? Vagy „aranyos” voltát akarta az író a névvel kiemelni?

¹³ Jókai először őt akarta szerepeltetni a regény címében.

¹⁴ Jókai-regény: ne csodálkozzunk,

hogy szigeten, ez az író kedvenc motívuma!

¹⁵ Ismeretes, hogy nevük német változata alapján a számon kérők összetévesztik Ödönt Jenővel, s az utóbbit vállalja, hogy bátyja helyett kivégezzék.

¹⁶ Talán a legfélelmetesebben a szűkszavú V. László.

¹⁷ A Jókai-regények érdekessége, hogy az anyák többnyire sokkal öregebbek, mint azt életkoruk indokolná. Alfonsine anyja kivétel.

¹⁸ Az akkor roppant népszerű Sue hatását nem tagadva, lássuk, hogy a pátosz és ironia sajátos vegyülete Thackeray és Dickens érettebb művészetében Jókai meghatározó élménye lehetett!

szereplőit, a Plankenhorst úrnőket, szemük láttára itatja le a rá vigyázó apácafőnöknőt, megszökik egy hintóból az alig ismert nagyvárosban a leg-sötétebb – ostromállapotban levő – éjszakán, egyedül bolyongva megtalálja leendő anyósa – a vadidegen, ismeretlen asszony – rejtékhelyét egy nappal is ijesztő pincében, ahol legyőzi indokolt gyanakvását, és segítségére lesz, hogy megment-sék Richárdot. Edit azt is tudja, hogy a tudomására jutott titokkal hogyan lehet félrevezetni a (Bécs ostromára készülő) sereg parancsnokát. Vissza-térve a szigorú kolostorba, kiállja a megveretés büntetésének kemény próbáját, s még ekkor is ő kerül felülre, olyan „erkölcstelen” kaland látszatá-ba keverve önmagát, amelyet az apácáknak, saját jól felfogott érdekükben, titokban kell tartaniuk.

Jókai nagy „mesélő”, azaz képes arra, hogy regényei összefogott történetében majd minden ol-dalon meglepje valamivel olvasóját, s fejezetenként (vagy folytatásokként) az addigiakból nem – vagy alig – következő fordulattal folytassa a cselekmény és a jellemek kibontását. Ehhez anyagát többnyire rengeteg (manapság már csak a szakemberek által újra felfedezett) olvasmányból merítette: Nemrit-kán majdnem szó szerinti részeket helyezett más összefüggésbe és általa választott megvilágításba. *A köszívű* mögött kevés ilyen forrásanyagra talált a kutatás. Talán éppen ebben rejlik kiemelkedő sikere – és az újabb érdeklődés elbizonytalanodása. A Jókai korabeli magyar olvasónak (újság)hírekből, hallomásból, közbeszédből és saját élményei alapján a cselekmény legtöbb eleme ismerős volt. A követ-kező nemzedékek – nagyjából a televízió, majd a világháló megjelenéséig – számtalan változatban olvasták, tanulták a kor történetét, ezért a regénybeli eseményeket könnyen beillesztették műveltségük szerkezetébe. Ennek szerves része volt a „nemzet” és a „haza” élő, de a megjelenést követő évszázadban több változáson átment fogalma. Az eposzokba illő, hősi tettek azonban itt – és alighanem minden más Jókai-regényben is – Jókai iróniájának fénytörésében jelennek meg: az önfeláldozás vagy értelmetlen, vagy a szerelem–szeretet eszméjéből következik, a romantikus elemek gyakran parodisztikusan leplezik le a szereplők fennkölt szándékainak körülményeit. A csaták, az összecsapások és a küzdelmek elbor-zasztóan véresek.

A posztmodern kor lehetőségei között ott van, hogy mindenki saját szemével – saját előkép-zettségével (diákkorában jó tanár segítségével) – olvassa újra ezt a színes, érdekes, sokszor romantikusnak látszó, de éppen ironikus stílusa miatt számos jelenetében végtelenül mulatságos regényt. A paródia, persze, a legnehezebb műfaj, nem lehet a szokásos nagyvonalúsággal (gyors-olvasással) befogadni, szükség van hozzá némi történelmi ismeretre, s fel kell fedezni humorát, a benne rejlő gúnyt. Kétségtelenül megnehezíti ezt az író határozott meggyőződése: az öntudatos közösségeknek minden korban van lehetőségük, hogy kezükbe vegyék saját sorsukat, ha azt sokan akarják, ha azt, ami tőlük telik a közös ügyekért – erejükhez képest – sokan megteszik. ♦♦

(* Szakonyi Károly rovatának példáját követve.)

BOBORY ZOLTÁN

ZEUSZ-ISTEN VÁGYÁLMA

Tudjátok,
ti halhatatlan égi szerelmeim,
itt fönt az Olümposzon,
köröttem csicsergők,
– oh, milyen más hangot hallok –
elég volt ezekből
a fénylő gyönyörökből.

Oda vágyom, le a földi
halandó lábai elé, ahol
másként dobog a szív,
igaz, árnyak lopakodnak...

De nem szférák zenéje,
lélek dala szól hozzám,
és emberi testben áramló
vér veri a vágy ritmusát

Könnyebb itt élni,
de üres ez a bódult világ;
álmatlanok az éjszakáim,
mert nem titeket érez
testem éjjelente, nincs
hús, vér, bőr illatotok,
hát oda jár le álmom...

Egyhangú ez a csillagragyogás.
Az ő szemében szerelmet,
forró vágyat látok, itt meg
az engedelmesség és
remegő tisztelet hideg
levegője csendesíti vágyamat.

Én, Zeusz, a villámok istene,
halovány kis gyertya
esetlen fényével kérném:
tárja ki előttem ajtaját.

És szívét...

A GYÖRÖKI TEMETŐBEN RAKSÁNYI KUTYU SÍRJÁNÁL

Van-e ott színpad, Kutyu? –

hogy őrizze hatalmas lépted lábnyomát,
mint itt lent szerte ebben a hazában,
ahol csupa egyfelvonásost tűz műsorra a *Rendező*?

Van-e sűgőlyuk, melyből valamelyik szent
sűghatja neked a szöveget,
s letolhatod, ha késik?
(ők is csak emberek – voltak)

Kell-e ott reflektor, fejpép, Kutyu?
Hogy jól látható legyen szálfá-alakod,
arcod éle, melytől megrettennek az angyalok.

Súlyos függöny van-e? Dübörgő taps közben
hogy meghajolhass mélyen, hittel,
talán a Teremtő előtt?

Kívüle vannak-e nézők? Szeretik a színházat?
Vagy színház az egész világ, Kutyu?
Illetve a Mennysország? Mert te ott vagy...

Nem az angyalok súgták meg nekünk,
hanem *tudjuk*, Kutyu – hiszen barátaid lehettünk.
Neked, egy igaz, hűséget követelő embernek;

az igazságért mindig kiabálónak!

Te pedig tudod, hogy ezt nem feledhetjük,
s nem csak most, a györöki temetőben;

– ahol átölelsz minket, hogy beleroppan a csontunk –
hanem egész botladozásunkkor felétek...

Ha van, küldjél tiszteletjegyet az előadásra!

Csak ne írd rá dátumot, Kutyu, kérünk...

(Györök, 2017. augusztus 2.)

Raksányi
Gellért

SUHAI PÁL IMÁGÓK

Ritkaságszámba menő kötet. Tözsér Árpád nyolcvanévesen is töretlen erővel tapossa a megkezdett utat. Verseiben egy „nem középkorolás fokon” képzett intellektus kultúraösszegző törekvését látom évezredek hagyományának egy múltját felejtő korban való átjárására. Ebből a szempontból is áruklódó *Egy toposztörténet születése* című verse: a mítosz (itt a trójai Thesztor történetének) felidézése, amely több mint egyszerű újraéneklés, a mai ember szája íze szerinti kifosztása egy hajdan gazdag hagyománynak: „Ké/sei tengerek vizén hányódó szellem/hajó a toposz, lehúzza a létbe tőkesú/lya: a hazugság, az árulás, a halál. É/hes halfarkasok csontig fosztják a ha/lott hajózók rothadó történeteit.” A mitikus történet ezen interpretációja a jungi Selbst szabadulási útvonala és megszólalási lehetősége is.

Tözsér Árpád e kötetében, mint jó ideje (a *Mittelszolipszizmus* óta), imágók gyártásával kereskedik. Ezek kezkeskednek verseiért. A címadó opusban Mittel úr, ez a közép-európai ember léthelyzetére illesztett és merőben kitalált személy, aki azonban a szerző legsajátabb élményei megszólaltatására ad alkalmat. Alakmásait jelen kötetében is hasonló funkcióban láthatjuk. Azzal a különbséggel, hogy itt a fiktív alak neve helyén a költői eljárás fogalmának megnevezése áll („*Imágók*”). A szerző kreatúrái, s egyúttal ő maga. Az osztott személyiségű Én, mely kultúrkörünk hanyatlása idején is létezik. Még. „Az Én-múlásra nincs magyarázat, / kudarcaival még próbálkozhatom. / S közelíthetem azt a Magamat, / mely az Én s a Nem-Én mellett valami / külön minőség, Harmadik Anyag.” Szerepeiben itt nem egyszerűen hasad az Én – a néma Selbst szavaként új minőségekre is ébred (a közvetlen kifejezés kiterjedés nélküli helyét elfoglaló párbeszéd távolságtartásában). Ez merőben más verskarakter, mint a szokásosan alanyi költő lírai nagyotmondásé. Valami más, ami az anyaggal, a tárggyal való becsületes birkózásban képződik. Mint pl. a *Heródiás*ban is (*Heródiásról, a befejezés lehetetlenségéről és Mallarmé kockás sáljáról*). A „végelszámolás idejének” e félbehagyott verse önmaga kommentárjának formáját ölti, s a cím állításával szemben befejezést nyer. A történetmondást és a címszereplő jellemzését is paradox technika: a kidolgozás rejtelseit ecsetelő közbevetések sora élteti („a szerző-mű / már rég nem az apa és fiú meghitt, roman/tikus viszonya”). Szinte kis irodalomtörténet vers címén: ki hogy látta-láttatta a bibliai Heródiás alakját. Végül persze a költemény narrátorának reflexiója és különvéleménye.

A fentiekhez már csak utószó jöhet. A könyv meglepően közeli utolsó bejegyzése: „Végül a mesélő is tárggyá öregszik [...]. Az ének – akarata nélkül – lebeg [...], baljós mítosszá aszalódik, / s [...] 2015. november 13-án, pénteken, a párizsi / Bataclan koncertteremben újraéneklük. A leitmotiv / ezúttal egy szaxkürt, egy kalacsnyikov és az Allahu akbar.” Félelmetes végkicsengése egy nagy múltú civilizációnak. Határvidéke a fehér ember létérzékelésének. Vajon a párbeszéd opciója érvényes-e még erre a találkozásra? Nem oly nyilvánvaló. Borges novellája, az *Averroes nyomában* hagy némi kétségeket. Az Arisztotelészt fordító arab tudós értetlenül áll a *Poétika* két kifejezése előtt: tragédia, komédia. Tapasztalatai elégtelenek. Hogyan fordítsa őket? Míg nem egy lakomán a korabeli európai egzotikumban járt utazó elbeszéléséből kihámoz valami értelemfélét: a mai olvasó színházi előadásra gyanakszik. Averroes pedig erre a következtetésre jut: „Arisztu tragédiának nevezi a panegiriszeket és komédiának a satírákat és anatómákat. Csodálatos tragédiák és komédiák sokasága található a Korán és a szentély műveiben.” Ime egy megértésre törekvő filozófus erőfeszítésének eredménye: valójában termékeny félreértés. De legjobb esetben is csupán analógia. Mert nincsen kultúrák feletti kultúra. Hacsak a Tözsér-vers kalacsnyikovját és Allahu akbar kiáltását nem tekintem annak. De ezeket végképp nem szeretném. ♣

Vashegyi György,
az MMA elnöke

Makovecz Imre íróasztala
a szobájában

Makovecz Pál, Pokorni Zoltán XII. kerületi
polgármester és Vashegyi György

Makovecz Imréről elnevezett központot és archívumot nyitott meg a jeles építész születésének nyolcvankettedik évfordulójára emlékeztetve Orbán Viktor miniszterelnök a főváros XII. kerületében. A Városháza után álló családi házat Makovecz Imre a maga és felesége számára tervezte, s 2011-ben, nem sokkal az építész halála előtt készült el, így oda már nem költözhetett be. Az épület mostantól többfunkciós, szellemi műhely lesz, ahol Makovecz Imre hagyatékának nagy része is helyet kap. A Makovecz Központ és Archívum működtetését 2017. november 1-jétől a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete látja el.

Az épületben Makovecz Imre használati tárgyai és lakóhelyének legprominensebb berendezési tárgyai is elhelyezésre kerültek. A Makovecz Imre Alapítvány közreműködésével készülhetett el Makovecz Imre egykori dolgozószobájának rekonstrukciója – berendezve azt több eredeti, személyes tárggyal –, amelyet a központ látogatói is megtekinthetnek. Itt az építőművész íróasztala, könyvei és fogsra akasztott kabátja abban az állapotban látható, ahogy a Kecse utcai irodájában utoljára hagyta, ugyanis a rekonstrukciót a közvetlenül halála után készült, teljes körű fotódokumentáció alapján készítették el. Az emlékház előterében olyan találkozóhely kialakítása

MEGNYÍLT A MAKOVECZ KÖZPONT ÉS ARCHÍVUM

Orbán Viktor
miniszterelnök,
Pokorni Zoltán és
Vashegyi György

Makovecz Imre
archív fotói

Makovecz Imre
dolgozószobájában
Orbán Viktor
és Makovecz Pál

Szabó Marianne átveszi
a dolgozószoba kulcsát

A Makovecz-ház, részlet

valósulhatott meg, ahol Makovecz Imre tisztelői, valamint a munkássága iránt érdeklődő közönség különböző művészeti programok által mélyebb bepillantást nyerhet Makovecz Imre alkotóművészetébe. A központ földszinti tereinek egyike könyvtárnak ad otthont. A Magyar Művészeti Akadémia kiemelt feladatáknak kezeli a Makovecz Imre hagyatékáról való gondoskodást, életművének a jövő nemzedékkel való megismertetését, a Makovecz-hagyatékot jelentő ingó vagyontárgyak, különösen a szellemi hagyaték részét alkotó vagyoni elemek értő bemutatását. Makovecz Imre jó fél évszázados munkássága alatt több száz épületet épített és több ezer tervet készített. Élete utolsó napjáig a rá jellemző rendkívüli odaadással dolgozott. Munkássága ugyan lezárult 2011. szeptember 27-ei halálával, de életművében sok, kifejtésre váró és jövőbe mutató gondolatot hagyott nemcsak tanítványaira és szakmájára, hanem az egész nemzetre is.

A Makovecz Központ és Archívum célja az emlékéllátáson túl egyrészt az építészeti munkásság (tervjazok, vázlatok és írások) kutathatóvá tétele,

másrészt ennek a szellemi hagyatékra a továbbvitele. A házat 2018 januárjában nyitják meg a nagyközönség előtt.

Az átadáson *Vashegyi György*, az MMA elnöke köszöntötte a megjelenteket, majd *Makovecz Pál*, a Makovecz Alapítvány kuratóriumának elnöke visszaemlékezésében felidézte: édesapja úgy tekintett a Földön megélt hetvenhat esztendőjére, mint amit „vendégségben” tölt az ember. Reményét fejezte ki, hogy a ház olyan helyként üzemel majd, ahol Makovecz Imre szellemisége mindig jelen van.

„Makoveczre nagy szüksége van a világnak és az országnak” – mondta el megnyitójában Orbán Viktor miniszterelnök. Szólt arról is, hogy Makovecz Imre a kommunizmus idején és a rendszerváltás utáni zavarosabb időkben is hitt „egy második Magyarország” megőrzésében, s igent mondott a nemzetre, a hazára és a népi kultúrára. Makovecz Imre életműve annak a szellemiségnek a foglalata, amelyet ő a magyar nemzeti kultúra legmélyebb rétegeiből hozott fel és legtisztább formában állított elénk. Egyetlen dolgunk van: építsük! A most átadandó központ is sokkal több, mint egy múzeum, egy archívum.

Orbán Viktortól Makovecz Imre özvegye, *Szabó Marianne* vette át jelképesen az építőművész dolgozószobájának kulcsát. ♦♦

TIRPÁK BARBARA

Rokonok

Talán kevésbé ismert, hogy két 19. századi, nagy magyar költő, *Vörösmarty Mihály* és *Arany János* is Széll Kálmánhoz adta feleségül a lányát. Természetesen nem ugyanarról a *Széll Kálmánról* van szó, de mindketten, a későbbi miniszterelnök és a nagyszalontai esperes is, ugyanahhoz a dinasztiahoz tartoztak, a nyugat-dunántúli Széll családhoz, amelynek egyik ága még a 18. században Bihar vármegyébe települt át.

A katolikus, Vas megyei család sarja, Széll Kálmán nagy karriert futott be. A kiegyezés évében kezdte meg pályáját megyei szolgabíróként, s még ugyanebben az esztendőben feleségül vette Vörösmarty Mihály lányát, Ilonát, aki Deák Ferenc gyámleánya is volt. A családi kapcsolatok és Deák közelsége valószínűleg sokat segített abban, hogy Széll Kálmán először pénzügyminiszter, majd 1899-től négy éven át miniszterelnök lett a dualista Magyarországon. 1902-ben pedig a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótagjává választották, néhány évtizeddel azt követően, hogy Arany ott főtitkári posztot töltött be.

A Széll család református vallásra áttért kelet-magyarországi ágához tartozott a másik Széll Kálmán, aki Arany veje lett 1863-ban. A nagyszalontai református pap és Arany Julianna házasságából született Széll Piroska, akit édesanyja korai és váratlan halála után nagyszülei neveltek

fel. Köztudomásút, hogy Arany János nagyon közel érezte magához unokáját, aki valószínűleg a gyászában némi vigaszt nyújtott neki. Gyulai Páltól kapott Kapsos könyvébe több bejegyzést is írt, amelyekben Piroska sorsa feletti aggodalmának adott hangot. Ez az a könyv, amely az Őszikék ciklust is tartalmazza, s amelyet most a Petőfi Irodalmi Múzeum *Őnarckép álarcköb* című Arany-kiállításán eredetiben is látni lehet. A Kapsos könyvet az ötvenes évek óta a Magyar Tudományos Akadémián őrzik a nyilvánosságtól elzárva, onnan kapta most kölcsön a múzeum, hogy az Arany-emlékévként alkalmából bárki megnézhesse az eredeti kéziratot. Egy olyan könyvről beszélünk, amely valóban zárható, mint egy napló, ezért rendkívül személyes, ahova az öregedő Arany rejtette gondolatait. Érdekes, hogy különösen nagy jelentőséget már csak az utókor adott neki, a maga idejében nem váltott ki akkora visszhangot.

Visszatérve a magyar irodalom két jeles alakjának családjába beházasodott Széll Kálmánokhoz, bár több dolog választotta el őket, mint ami összekötötte, valóban rokonok voltak, kortársak is, mindössze öt év korkülönbség volt közöttük. A két férfi tudott egymásról és arról, hogy rokonságban állnak, sőt, állítólag Széll Kálmán miniszterelnöksége alatt találkoztak is Budapesten. ♡

Arany János a családjával, jobbra Arany Juliska, mögötte férje, az esperes Széll Kálmán

Széll Kálmán miniszterelnök, az ő felesége volt Vörösmarty Ilona

BUDAVÁRI SÉTÁK

Házak, terek egykor és most

ALátóhatár Kiadó most megjelent albumáról olvashatjuk az alábbi, szerkesztői ajánlást: „Hitte volna, hogy a budavári Hilton szálló helyén egykor kolostor és templom működött, mi több, a templomtorony egyik falát beépítették a szálloda épületébe? És azt, hogy a IV. Béla által alapított Budán a királyok első szálláshelye a mai Tánácsics Mihály utcában volt? Gondolta volna, hogy II. Józsefet meg sem koronázták a Szent Koronával, mégis a kalapos királynak köszönhetjük, hogy a magyar államiség e fontos jelképe a budavári palotába került? Tudta, hogy a Bécsi kaput a millenniumi ünnepek idejére elbontották, azután közkívánatra újraépítették, mondván: mit ér egy vár kapu nélkül? Ismeri a Hadik-szoborhoz köthető városi legendát? Tudta, hogy Nagy Lajos volt az első és IV. Károly az utolsó királyunk,

aki a palotában élt, hogy Mária Terézia nem volt hajlandó rezidenciaként használni az uralkodása idején felépített és fényűzően berendezett palotát?

A *Budavári séták – Házak, terek egykor és most* című kötetből mindez kiderül. És persze ennél sokkal több. A kötet szerzői százhuszonnyolc oldalon harminckilenc különféle budavári helyszínt: középületeket, templomokat, szobrokat és emlékműveket mutatnak be. Az oldalpárokon az ismertetett épületek archív (rendszerint XX. század eleji) és mai fotóját láthatjuk, vagy éppen csak azok hült helyét. S hogy mi történt a két kép között eltelt időben? A könyv mindent elmond, amit erről tudni érdemes.

Különösen érdekes a palota történetét bemutató első rész, amelyhez értékes illusztrációkat is találunk a könyvben. Mégis, talán a legizgalmasabbak azok az archív fényképek, amelyek mára már egyedüli tanúi a második világháborúban megsérült, majd a szocializmusban lebontott épületeknek. A Várnegyed már többször újjászületett, s most újra nagy átalakulás előtt áll. A kötet tehát nemcsak történelmi tabló, hanem látólat is: ilyen volt a Vár 2017-ben.

A tájékozódást a könyv végén található informatív térképek segítik, ezek révén a Várnegyed útikönyveként is használható a kötet.” ♡

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Tornai József 90. születésnapjára

„A kétirányú végtelen szorításában”

(Elhangzott a Magyar Írószövetségben,
2017. október 27-én.)

Mindig megrendítő: egyszerre fel-emelő és elgondolkodtató, amikor az ember az idő mélységével szembesül. Amikor a napi rutinok, gépies cselekvések és elintézendő ügyes-bajos dolgai közepette egyszerre csak rádöbben, hogy az élete véges ugyan, de ez a véges élet mégis csak egy végtelen időben és térben zajlik, ahol nem találni sehol fogódzót, csak a minden irányba nyitott tágasságot. Van ebben valami félelmetes, ugyanakkor megnyugtató is.

A költő, akit ma köszönteni gyűltünk össze, kilencvenesztendő. A költő, akit ma köszöntünk, egész életében erről a minden irányba nyitott tágasságról gondolkodott és írt. Aki nem ismeri *Tornai József* költőnek a munkásságát, az naivan kérdezheti: hát nem úgy van-e, hogy minden költő erről a tágasságról, a végtelen időbe és létbe vetett emberről gondolkodik végső soron? De, így van. Akkor hát Tornai József költészete mennyiben különbözik ettől a minden költőre jellemző vonástól? Miben áll költészetének egyedi volta? Jogosnak is tetszene a kérdés mindaddig, amíg nem olvastunk Tornait. Mert attól kezdve, hogy az ember Tornait olvas, világossá kell válnia, hogy ő bizony nem úgy beszél a létezés örök emberi és költői kérdéseiről, mint a többiek, megannyi más költő. Tornai József egyetemes, lírai világa valóban csak a Mindenséggel, a kozmosz irdatlan mélységeivel mérhető. A magyar irodalomban talán Weöres Sándor és Juhász Ferenc költészetével rokon leginkább az övé. Weöres és Juhász Ferenc már visszatértek ezekbe a mélységekbe, levetkőzték emberi alakjukat, s ki tudja, merre járnak épp, Tornai József viszont itt van köztünk, eleven bizonyítékaként annak, hogy ezt az emberfeletti utazást és keresést bizony meg lehet valósítani, mi több, ezt az utazást és keresést dokumentálni lehet, sőt, kötelesség, még hozzá nem is akárhogyan: a legmagasabb hőfokon izzó költészet segítségével.

„Tornai József mágikus irányítúje észak

TORNAI JÓZSEF DAL AZ IMÁDATRÓL ÉS A LÉLEKRŐL

Míg valakit nem imád,
nem támad föl lelkem,
nem is lehet mostohább
bálványtól vesztetten.
Megélek magamban is,
nem tudtam a titkot:
hogy akiben nincsen is-
tenkép, az csak mormog.
Isten-képe kozmosznak
vagy egy másik lénynek:
szerelemnél nincs hosszabb,
fénylőbb földi ének.
Imádat az imádat:
valakit csodálva
lettem asszonynak, lánynak
erdőgyújtó lángja.
Ki tudja ezt a titkot?
Benne él s nem érzi,
hogy amitől ég, boldog,
lélekként tetézi.

helyett az emberlét időbeli mélyeibe, a történelembe mutat” – írja Jánosi Zoltán, Tornai költészetének egyik legavatottabb ismerője. Ehhez csak annyit tehetünk hozzá, hogy ez a mágikus iránytű az időbelin és a történelmin is túlra mutat, oda, ahol az idő feloldódik, ahol – hogy összes verseinek kötetcímével éljünk – *Csillaganyám, csillagapám* él. Tornai költészete, ez az immár hat évtizede alakuló és egyre táguló világegyetem a költészet legősibb hagyományaival áll szimbiózisban. Az archaikus költészet, a világ megannyi népének legősibb forrásai adják költészetének éltető alanyanyagát. Titka ennek a közös kincsnek a feltárásában rejlik. 1959-ben megjelent *Paradicsommadár* című, első kötetében már ebből a forrásból merít. Fáradhatatlan kutakodásának két sarokköve a világ törzsi költészetét bemutató *Boldog látomások*, valamint a *Csillaganyám, csillagapám* című, négykötetes, monumentális versgyűjteménye.

Egy ilyen ünnepi estén a köszöntő célja nem lehet az, hogy átfogó, árnyalt és részletes képet nyújtson az ünnepelt életművéről. Tornai esetében amúgy sem lenne könnyű dolog. Hiszen bepillantva – vagy alámerülve – a Tornai-univerzumba, az olvasó az emberi lét egészével találja szemben magát. De nem csupán az emberivel, hanem az állattal, a növényivel, az ásványival... Tornai József mindenkor olvasóját a saját elfeledett teljessége felé vezeti. S mi más mindez, ha nem gyógyítás? Mi más, ha nem megszentelt cselekedet?

„Kevés magyar költő akarta annyira megérteni ezt a tudást, mint ő. Azt is, hogy miként töltse ki emberként, magyarként, európaiként, költőként, férfiként azt az időközt, amely megadatott neki a kétirányú végtelen szorításában” – írja Tornairól egy másik értő kritikusa, Alföldy Jenő. És valóban, a pályája során megjelent féléves kötetének minden sorát ennek a megértésnek a szinte földöntúli erejű sóvárgása hatja át.

Kívánjuk, hogy még sokáig kínozza őt ez a vágy, s vezessen minket, gyarló földönfutókat igazabb és teljesebb létünk megértése felé.

Kedves Jóska, Isten éltesen sokáig! ♦♦

SEREGÉLYESI JÁNOS

IRODALMI DÍJAK

Marczibányi-díj 3.

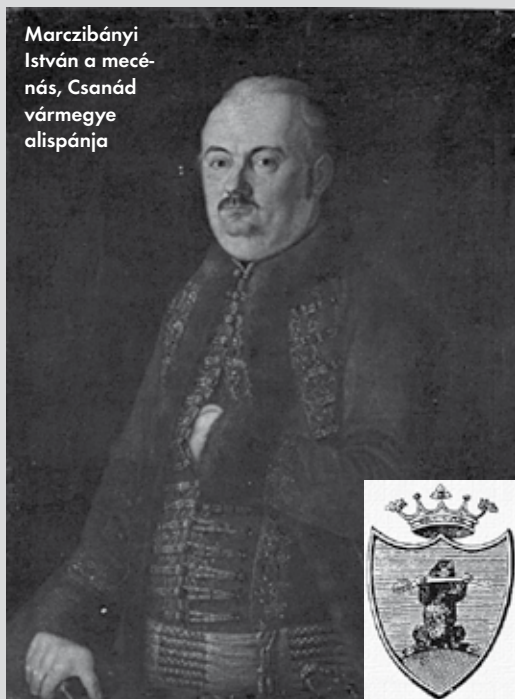
Az időrendileg elsőnek számító díj mindig figyelemre méltó. Ez volt az úgynevezett *Marczibányi-díj*, vagy *Marczibányi-jutalom*. Nem is volt rövid életű, 1815-től 1949-ig létezett. Ez a díj a magyar nyelven írt szellemi terméket, irodalmi, történelmi, nyelvtani és természettudományos értekezést kívánta ösztönözni. Olyan korban, amikor még erre nem volt példa. Érdemes rá kétszáz év múltán is emlékezni.

A díj mögött a *Marczibányi Alapítvány* állt. Az alapító *Marczibányi István* jó nevű, nemes család sarja, földbirtokos volt. 1752-től 1810-ig élt. Igen jelentős földbirtokokat örökölt a déli megyékben. A II. József-féle felvilágosodás korának gyermeke volt, talán ez is magyarázza széles körű jótekonyságait. Nemcsak irodalmi díjat alapított, hanem igen jelentős összegekkel és műkincsekkel gazdagította a Nemzeti Múzeumot, a Ludovika Akadémiát és még sokakat, például a budapesti Szt. Lukács (Császár) Fürdő melletti első Irgalmas Kórház az ő pénzéből épült. Valljuk be, Marczibányi Istvánról keveset tudunk! A nevét viseli egy kedvelt, budai tér, de a névadó már kiesett a közemlékezetből.

Lapozunk kicsit a régi iratok közé! A Marczibányi család már a XIII. században feltűnt a délkeleti végeken, de a nemességet Mátyás király alatt szerezte. A család a Csongrád-Csanád vármegyei vezetésben a XVII. századtól kapott tisztségeket. Az országos vezetésben jóval később tűnt fel. *Marczibányi István* is ősei pályáján indult. 1752-ben Makón született. Budán, Pozsonyban és Nagyszombaton járt katolikus iskolákba. Az egri Jogakadémiát végezte, s a Csanád megyei táblabíróságra választották meg táblabírónak. Később alispánnak. Itt sikerrel tevékenykedett az 1780-as évek második és az 1790-es évek első felében. Az 1790–91-es, rövid ideig vérmes magyar reményeket keltő budai Országgyűlésen megyei küldött volt. A hivatali teendőktől később megvált, állítólag egészségügyi gondjai miatt. Családi birtokai mellett (Csanád, Arad, Szerém, Trencsén vármegyékben) a feleségével kapott birtokokat is irányította. Birtokai központjával Tornya községet választotta. Ez a község Arad városától 15 kilométerre fekszik. Birtokait igen eredményesen vezette, jövedelméből jelentős összegeket ajánlott fel katolikus egyházi és betegápolási célokra.

1779-ben kitört a bajor, örökösödési háborúság. A szembenálló felek a Habsburg Birodalom és a Porosz Királyság voltak. Marczibányi István a saját költségén egytucatnyi katonát állított ki, s jelentős ingyentakarmányt szolgáltatott a lovasság számára. A háborúba bocsátkozás értelméről Mária Teréziának és II. Józsefnek is egymástól eltérő volt a véleménye. A felek hamarosan ki is egyeztek. A Habsburg-udvar királyi tanácsosi címmel honorálta Marczibányi támogatási készségét.

Pár év múlva, 1787-ben kitört a Habsburg–török háború. Ennek hadszíntere igen közel volt birtokaihoz. Ennek ellenére nincs adatunk arról, hogy ebben a háborúban is vállalt e valamit. II. József és a magyar nemesség között a 80-as években egyre feszültebbé vált a hangulat. József császár erős, központosítási törekvései – a vármegyék helyett körzetek alakítása, a bírósági szervezet átalakítása, a német nyelv hivatalossá tétele és nem utolsósorban

Marczibányi István a mecénás, Csanád vármegye alispánja

a nemesség adómentessége elleni kezdeményezések – egyre fokozták a feszültséget. Marczibányit is nyilvánvalóan érintették ezek a törekvések, de nem tudjuk, hogy miképp vélekedett ezekről. A vármegyében, úgy tetszik, nem vesztette el tiszteletét, de nem függesztette fel az udvarral kapcsolatos lojalitását sem. Talán ennek köszönhetette az *Arany sarkantyús vitéz* címét, amelyet büszkén viselt. Bizonyára nem kedvelte az erőltetett németesítést, hiszen támogatási készsége a magyar irodalom irányában talán ez időben alakult. Nem tudjuk, hogy előfizetett-e az ekkoriban induló, magyar nyelvű hírlapokra (Magyar Hírmondó, Magyar Kurír, Magyar Merkurius), vagy a Batsányi, Kazinczy és Kármán által szerkesztett irodalmi folyóiratokra (Magyar Museum, Orpheus, Urania). Lehetőségeit folyamatos jótekonyságra használta fel. Alakja a nemesi felvilágosodás nemzeti művelődési programjához számított.

A Rákóczi-szabadságharcot egy ismert békekötés zárta le. Ennek történelmi megítélése

sokáig változott. Pár évtizede egyre inkább az a történelmi vélekedés, hogy a békekötés után – főleg a felvilágosodás időszakában – igen jelentős, társadalmi gyarapodás indult el. Épülni kezdtek az arisztokraták kastélyai (Fertőd, Gödöllő, Ráckeve), s épülni kezdtek minden járásban a nemesi kúriák. A fejlődés megmutatkozott az egyetemi képzés korszerűsítésében, a jogi akadémiák fejlesztésében, a nyomdák és a könyvkiadás elterjedésében, a könyvtárak (egyházi könyvtárak) nyilvánossá tételében, a sajtó kibontakozásában, az iskolaügyben és a közegészségügyben. Nincs kellő adatunk a Marczibányi-vagyont további gyarapodásának okairól. Lehet, hogy a 90-es évek elején indult és jó másfél évtizedig tartó francia háborúkban a megnövekedett hadtápkereslet külön kedvezett birtokai termékeinek. 1800-ban királyi, belső titkos tanácsosi címet kapott, s meglehetősen váratlanul Budára költözött. Budán, a Dísz téren a Batthyány családtól vásárolt szép házat. Ezekben az években személyesen is közel került néhány ugyancsak Budán lakó irodalmárhoz. Rendszeresen vendége volt *Verseyhy Ferenc*, *Virág Benedek*, *Révai Miklós* és *Kovachich Márton György* (történetíró, jogtörténész). Könyveik megjelenésének költségeit általában Marczibányi vállalta. A kortársak szerint Verseyhynek – aki szinte családi költőjének számított – köszönhető az alapítvány ötlete.

A *Marczibányi Alapítvány* 1805-ben keletkezett. Marczibányi hetvenezer forintot hagyott jótekonyság céljára (a Széchenyi Akadémia alapítására tett felajánlása hatvanezer forint, ennek kamataiból keletkezett a díj). Az alapítvány egyik pontja a Nemzeti Múzeumnak rendelt évi ezer forint. Ebből az irodalomnak szánt évi négyszáz forint az úgynevezett Marczibányi-díj. Összehasonlításképpen: egy egyetemi tanár évi fizetése nyolcszáz forint, Virág Benedek évi kegydíja háromszáz forint. A díjnak volt egy százforintos magyar, nyelvészeti pályázata is. Arról, hogy az alapítvány értékét érintette-e az 1800-as évek első évtizedében a napóleoni háborúk költségei miatt kialakult infláció, nincs feljegyzés. A díjazás feltétele: „hazai nyelven készült, a legbensőbb s a jó erkölcsöket tárgyaló vagy históriákban vagy törvényes vagy orvostudományokban vagy classicusok fordításában eredményes mű.”

Marczibányi István 1810 decemberében, ötvennyolc éves korában meghalt. Végrendeletében másféle alapítványokat is tett, például az építendő Ludo-vika Akadémiának is juttatott ötvenezer forintot, elsősorban magyar nyelvű tisztképzés és magyar nyelvű szakirodalom céljára. A pénzt elfogadták, de a magyar nyelvű tisztképzéstől nagyon fázott az udvar. Ezt lényegében el is szabotálták. A Marczibányi házaspárnak nem született gyermeke. Egy, a felesége családjánál árván maradt kisleányt neveltek fel és házásítottak ki. A kisleány *Majthényi Anna*, ő később Madách Imre édesanyja. Marczibányi igen jelentős műkincseit a Nemzeti Múzeumra hagyta, köztük Zrínyi- és Báthori-relikviákat.

Az irodalmi díj, illetve jutalom kezelését az alapító Pest Vármegyére bízta, a díj fővédnökéül József nádort kérte fel. (Ez ugyancsak a Habsburgokkal való jó viszonyra utal.) Az alapítvány és a feladat meglehetősen újszerű volt. A Pest Vármegye nyolc tisztségviselője mellé a nádor a Nemzeti Múzeumból delegált két szakértőt (Schedius Lajos esztétika-tanárt és Horvát István történészt, könyvtárost). A Marczibányi-bizottság elnökének *gróf Teleki László*t tette meg.

Az alapítvány jogilag 1815. július 15-étől élt. A bizottság pályázatokat kért és jelígés pályázatokat bíralt el. Ennek alapján osztott elméletileg évente díjat. Az évenkénti díjkiosztást, eredményhirdetést meglehetősen összevisszaság jellemezte. Később abban állapodtak meg, hogy háromévenként rendeznek ünnepélyes díjkiosztást, de akkor több évre visszamenőleg is.

Az első díjkiosztás 1817. november 23-án történt. A díjat maga a nádor adta át. A helyszín a vármegye díszterme. Az első díjazott *Pethe Ferenc* gazdasági szakíró, műve: *Természethistória és mesterségtudomány*. Azután *Virág Benedek*: *Magyar századok 1301–1437*. Majd *Fejér György*: *Mostani és régi nemzeteket esmérteő lexikon*.

Ezt követően szünet következett. A legközelebbi, 1820-as, ünnepélyes díjkiosztásnál ismét visszamenőleg értékelték. Ekkor kapott például díjat *Kisfaludy Sándor*: *Regék magyar előidőkből* című műve. Az 1822-es év díjazottja *Horvát István* (a reformkor legendás történésze) *Magyar ország*

gyökeres régi nemzetségeiről, figyelem gerjesztésül című könyve. A pályázat elbírálási zavarodottságát jelzi, hogy pár év múlva rájöttek, szerencsés lenne bizonyos szakosztályokat kialakítani: könyv, irodalom, anyanyelv és história. Később azt észlelték, hogy nem érkezik elég pályázat, majd arról panaszkodtak, hogy a pályázatok nem elég színvonalasak. De a pályázók részéről is jelentek meg panaszok, többen jelezték, hogy pályázatukról évek múlva sem tudnak semmit.

1825–26-ban *Batsányi János* is pályázni kívánt a Marczibányi-díjra. Azt remélte, hogy a díj elnyerése alkalmat ad a hazatérésére linzi száműzetéséből. Nincs tudomásunk a pályázat tényleges benyújtásáról. Tovább nehezítette a működés folyamatosságát, hogy a nádor által megbízott elnökök két-három éven belül elhaltak. Legközelebb csak 1834-ben, majd 1835-ben próbáltak eredményt hirdetni. Így részesült díjban *Kövy Sándor* sárospataki jogászprofesszor (Szemere és Kossuth jogászprofesszora, *A magyar polgári törvény az ő munkája*).

Díjazott munkák: 1928-ban *Fáy András*: *Újabb eredeti mesék és aphorizmak*, ugyancsak 1828-ban *Vörösmarty Mihály*: *Zalán futása* és *Kisfaludy Károly*: *Auróra – almanach*. Majd *Bitniz Lajos*: *A magyar nyelvbeli előadás tudománya* és *Czuczor Gergely*: *Aradi gyűlés* (hősköltemény).

Érdekes helyzet állt elő. A díj alapja, a pénzösszeg folyamatosan rendelkezésre állt, ám a döntéshozók folyamatosan mulasztottak. 1839-ben lemondott az elnök, Cziráky gróf. A következő megbízott *Majthényi György* mindjárt észlelte a bizottsági munka átláthatatlanságát, s revíziót rendelt el. Kiderült, hogy jó néhány pályamű egyszerűen eltűnt a vármegye irattárában, vagy az elbírálok elvesztették azokat. Természetesen a Marczibányi család is észlelte a gondatlan ügykezelést, s hangot adott véleményének, hogy ez semmiképpen nem felel meg az alapítványtevő akaratának. Amikor azután *Majthényi* elnök is lemondott 1845-ben, a család az Akadémiához fordult.

A hányatott sorsú alapítvány ügye fordulatot vett. Mint köztudott, Széchenyi vezetés, országgyűlési indítványa nyomán alakult meg a Magyar Tudományos Akadémia. Ennek központjában egy Tudós Társaság állt. A Tudós Társaság 1831-től elhatározott egy díjat a magyar nyelvű irodalom segítésére. A Tudós Társaság mögött álló arisztokraták igen jelentős pénzt ajánlottak egy évenként kiosztandó Akadémiai Nagydíjra. Ez az összeg: kétszáz arany volt, mintegy ezer forint. Ezt az elismerést 1832-től kezdve adta az Akadémia, de az előd, a minta a Marczibányi Alapítvány volt. A Tudós Társaság elnöke – mintegy az Akadémia első elnöke – gróf Teleki József. A Marczibányi-bizottság következő, nádor által jelölt elnöke ugyancsak Teleki József. A Marczibányi család lépett, megkereste Telekit, s javasolta, hogy az Akadémia vegye át a Marczibányi Alapítvány kezelését. A pénz szerencsére megmaradt és rendeltetésszerű felhasználásra várt. A vármegye nem tiltakozott, hogy a számára csak terhet jelentő pályázati elbírálásokat átadja. 1845 tavaszán a Marczibányi-bizottság ezzel megszűnt. Az utolsó, általa kiosztott díj 1845-ben *Széchenyi István*: *Hitel* című műve. Ezt követően a Marczibányi-díjat az MTA gondozta tovább mintegy száz évig, 1949-ig.

Az első világháború után az Akadémia – mint az egész ország – szinte a teljes vagyonát veszítette. Évekig nem tudtak fizetni díjakat. A tudományos elismerésekre emléklapokat adtak ki. Később ebbe fokozatosan besegített az állami költségvetés.

A második világháború után államosították az Akadémia megmaradt vagyonát is. Néhány évig, 1949-ig még osztottak Marczibányi-díjat. Az utolsó díjat a neves jogászprofesszor *Eckhart Ferenc*: *Magyar Alkotmány és Jogtörténet* című műve nyerte.

Marczibányi Istvánt 1810 karácsonyán temették a budai, vízivárosi, Szent Erzsébet apácák által gondozott *Szt. Ferenc Sebei Templom* altemplomába. A körülötte levő kolostor és menház (Gondviselés Háza) ugyancsak az ő segítségével épült. Itt nyugodott békében százharmincnégy éven át. A főváros ostroma alatt, 1945 januárjában a szovjet katonák feltörték a sírját. Feltételezően kincseket kerestek, de hiába. Marczibányi István kincseit nem vitte a sírba. Példaszerűen szétosztotta. A magyar kultúra kincseit gyarapította.

A vízivárosi templom,
amelynek
altemplomában
a mecénást végső
nyugalomra helyezték

Megmintázott álmok

ZSOLNAY

A Zsolnay-gyár legjobb darabjaiból nyílt válogatott, gyűjteményes kiállítás 2017. november 3-án Egerben, a Kepes Intézetben. A kiállított tárgyak a Zsolnay Porcelánmanufaktúra Zrt. százhatvanöt éves hagyományát mutatják be a kezdetektől napjainkig; eredeti pirogránit térplasztikák, domborművek, konzolok, valamint modern eozinmázás, ragyogó Zsolnay-művek érkeztek egyenesen Pécsről, valamint a budapesti Virág Judit Galériából. Az eddig még sosem látott, hírneves, egyedi Zsolnay-kincseket is felsorakoztató kiállítás, amelyet dr. Latorcai Csaba, az örökségvédelemért és a kiemelt kulturális beruházásokért felelős helyettes államtitkár nyitott meg, 2018. március 31-éig látogatható.

A Zsolnay-kerámiák a világ jelentősebb múzeumainak és magángyűjteményeinek féltett kincsei, a műkereskedelem állandóan keresett tárgyai és a nemzetközi kiállítások sikerdarabjai.

LATORCAI CSABA MAGYAR SIKERTÖRTÉNET

(Részlet a megnyitón elhangzott beszédből.)

A gyár története 1851-ben indult, egy olyan korszakban – két évvel a magyar, nemzeti forradalom és szabadságharc leverése után –, amikor a szabadságharc eltiprói nagyon sok embert végeztek ki, több százan kerültek börtönbe, s honvédeket soroztak be büntetésképpen a császári hadseregbe. A megtorlás a polgári lakosságot sem kímélte.

Zsolnay Miklós, a tehetsős, pécsi kereskedő ebben az időszakban vásárolta meg Pécs külvárosában a leendő gyár telkét, ahol akkoriban egy kezdetleges fazekasműhely és tégláégető kemence állt. A vásárlással szándéka az volt, hogy ezen a helyen legidősebb fia, Ignác számára egy kőedénygyárat létesítsen, ezzel kívánta őt elindítani az önállósodás útján. Az 1853-ban bekövetkezett gyáralapítással a Zsolnay-márka és a Zsolnay család kiemelkedő szerepet játszott Pécs város modernkori történelmében. A XIX. század második felétől az itt készült kerámiadísz tárgyak és épületdíszek nagy hazai és nemzetközi sikereket értek el, s világszerte ismertté tették Pécs város és a Zsolnay család nevét egyaránt.

A gyár fejlődésének első szakasza Zsolnay Ignác nevéhez kapcsolódik. A kezdetleges, nyolctíz főt foglalkoztató, keménycserepű edényeket és épületdíszeket gyártó műhely, talán Ignác bohém életfelfogásának is köszönhetően, a csőd szélére jutott. Itt lépett közbe Zsolnay Vilmos, aki

nemcsak sikeres üzletember, hanem sokoldalúan képzett és tehetséggel megáldott egyéniség volt.

A Zsolnay-gyár sikertörténetének első állomása az 1873-as, Bécsi Világkiállítás volt, ahol termékeivel harmadik díjat nyert, s további elismerésként Ferenc József császár lovagá ütötte a gyár akkori vezetőjét. Az igazi, nemzetközi áttörést az 1878-as Párizsi Világkiállítás hozta meg számára, ahol a kiállításra kifejlesztett porcelán-fajansz technikával készített dísz tárgyaiért megkapta a kiállítás Nagy Aranyérmét és mellé a Francia Becsületrend Lovagja címet. A fejlődés, az aranykor egészen az első világháború kitöréséig töretlen volt. Jól mutatja ezt az is, hogy időközben Budapesten is megnyílt a gyár leányvállalata.

A Zsolnay-márkának kezdetektől fontos tartozéka volt maga a gyár. A folyamatosan bővülő termelés során szükségessé váló újabb épületek megépítése, valamint ezek környezetének kialakítása nagy műgonddal történt. Emellett az üzem, sajátos családi tradícióként, nemcsak a termelésnek adott otthont, hanem egy nagypolgárvá váló család élettere is volt egyben. A gyár ezért egymagában is ipartörténeti, művészettörténeti és építészettörténeti értékekkel bír. Nem véletlen, hogy ezek az értékek néhány évvel ezelőtt a *hungarikumok* közé emelték a Zsolnay Manufaktúra területén jelenleg működő pécsi Zsolnay Kulturális Negyed.

Hazánk ma ismét egy nagy korszak kapujában áll. Esélyt kapott arra, hogy hasonlóan a kiegészítés

és az első világháború közötti gazdaságtörténeti aranykorhoz, olyan lendületes fejlődési pályát fusson be, mint ahogy azt a Zsolnay-gyár története is mutatja.

A Kepes Intézet kiállítása – amelynek megszervezéséért köszönet illeti a szervezőket, rendezőket és valamennyi közreműködőt – olyan örökséget tesz élővé, amely a máig ható különleges tudást, innovációt, egyedi eljárásokat, értékes művészeti tárgyakat és a képzőművészet gyöngyszemeit jelenti hazánk és a nagyvilág számára egyaránt. Hazánk kormánya számára fontos, hogy minél több hasonló tárlat, múzeumi program hozza közelebb polgáraihoz mindazon kulturális értékeket, amelyeket eddig nem, vagy csak alig ismerhettünk, mint például azok a páratlan, római kori kincsek, amelyek hosszú évtizedek után nemrég hazakerültek és országjáró kiállítás formájában láthatóvá váltak a nagyközönség számára.

A mostani kiállítás pedig egy olyan kor tárgyi lenyomatát őrzi, amely a magyar gazdasági és társadalmi fejlődés legexpanzívabb korszakát jelentette. Ugyanakkor, erre az időszakra nemcsak az anyagi javak gyarapításának mindenekfelett álló hegemóniája volt jellemző, hanem az emberi élet emelkedettebb dimenziói iránti fogékonyság is. Az a törekvés, amely a hasznos mellett meg kívánta mutatni a szépet, s amely az egyéni boldogulást csak a családdal, a szélesebb közösséggel és a természettel való harmóniában látta megvalósíthatónak. ♦♦

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXVI. évfolyam, 9 szám. 2017/9.

A szerkesztőbizottság tagjai:
Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Gyulai Líviusz,
Iancu Laura, Kalász Márton,
Próhle Gergely, Rózsássy Barbara,
Szakonyi Károly, Tóth Éva

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Kő Pál**
Művészeti szerkesztő: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Pécsi Tibor**
Rovatvezető: **Ughy Szabina**
Titkárságvezető: **Óri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7., fsz. 15.
Telefon: 233-6951.
Mobil: 06-20-465-9232.
E-mail: iroegy@gmail.com.

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés:
Pharma-Press Kft.
1037 Budapest, Vörösvári út 119–121.
Felelős vezető: **Dávid Ábel Dániel**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft
Egy példány ára: 450 Ft
Megjelenik: kéthavonta

Kéziratokat nem őrünk meg
és nem küldünk vissza

LEXIKON

HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST
PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT
ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE
PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT
VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

Petrás Mária és Petrás Alina kiállítása az E-Galériában **B/2**

Szakonyi Károly: Háromkirályok **1**
A HÓNAP KÖLTŐJE ÁGH ISTVÁN
Édentől keletre, Az érkezés napja,
Áll az idő, csupán hú karórám,
Megenyhült fájdalom, Mire jut még idő?
Fészekrakó **2-4**

Tóth Éva: Az írás áhítata **2**
Névtelen szentek, **Petrás Mária és Petrás Alina** kiállítása az E-Galériában **4-5**
A Nemzet Művésze-díj 2017-ben **6-7**

Réfi Zsuzsanna: A két Szenthelyi **8-9**
Kodály-émlékév 2017,

„Legyen a zene mindenkié!” **10-11**

Mechler Anna: Kodály Zoltán és Weöres Sándor találkozása **12-13**

Weöres Sándor: Öregék **13**

Oláh Róbert:

Kodály Zoltán az Alföld szívében **14-17**
Anna – Vátozatok

székely asszonysorsra **18**

Lévai Anikó: „mindenkinek járna, hogy elmondja az életét” **18-19**

Miklós Zoltán: Közös erőből **19**

Döbrentei Kornél: Az ács fia **20**

Hegyi Ferenc: Betlehem **20-21**

Orosz István:

Kertek és labirintusok **22-26**

Olvassuk újra!

Szakonyi Károly: Író a magasban **27**

Ötlik Géza: Apagyi **28-29**

Kassák Lajos helyett **Alföldy Jenő:**

Replikázás a Számozott versekkel **29**

KOCSIS – Intim megvilágításban 30-33

Taxner-Tóth Ernő:

Olvassuk újra A kösziút! **34-37**

Bobory Zoltán: Zeus-isten vágyálma,

A györöki temetőben

Raksányi Kutyu sírjánál **37**

Suhai Pál: Imágók **38**

Megnyílt a **Makovecz Központ és**

Archívum 38-39

Tirpák Barbara: Rokonok **40**

Budavári séták **40**

Szentmártoni János:

Tornai József 90. születésnapjára **41**

Tornai József:

Dal az imádatról és a lélekről **41**

Seregélyesi János: Irodalmi díjak,

a Marczibányi-díj **42-43**

ZSOLNAY – Megmintázott álmok 44

Latorcai Csaba:

Magyar sikertörténet **44-45**

Búzás Huba:

Futó zápor, Egy nyári nap **47**

Karácsonyi könyvkiadás **47**

Szakonyi Károly: Képek tükrében

Baranyi Péter fotóalbuma –

Baranyi Ferenc verseivel **48-B/3**

Megmintázott álmok –

A Zsolnay-kincsek Egerben **B/4**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelentetését azzal, hogy előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmasszerű támogatással is. És a jövőben ezt (2017-től) adójuk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetése mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből is folyamatosan megküldhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözzel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

- Emberi Erőforrások Minisztériuma
- Nemzeti Kulturális Alap
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Szerencsejáték Zrt.
- NMI Művelődési Intézet
- Nonprofit Közhasznú Kft.
- Arany János Emlékbizottság
- Ferencvárosi Önkormányzata
- Köröndi Galéria
- Márkus Antikó Bt.

Számunkat Korniss Péter fotójával, Petrás Mária és Petrás Alina kerámiáival, Szalay Lajos rajzaival, Szenthelyi Miklós és Krisztián felvételeivel, archív Kodály-felvételekkel és dokumentumokkal, Orosz István plakátterveivel, a Magyar Nemzeti Múzeum Anna – Vátozatok székely asszonysorsra kiállításának képanyagával, Rosta József fotóival, a **KOCSIS – Intim megvilágításban** film képeivel, Baranyi Péter fotóival, az egri Kepes Intézet: Zsolnay – Megmintázott álmok című kiállításának képanyagával és a Lyukasóra folyóirat archív anyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Ágh István, 1938
Bobory Zoltán, 1946
Búzás Huba, 1935
Kassák Lajos, 1887–1967
Lévai Anikó, 1964
Mechler Anna, 1982

Miklós Zoltán, 1982
Oláh Róbert, 1988
Orosz István, 1951
Ötlik Géza, 1912–1990
Réfi Zsuzsanna, 1974
Sághy Ildikó, 1941
Seregélyesi János, 1948
Suhai Pál, 1945

Szakonyi Károly, 1931
Szentmártoni János, 1975
Taxner-Tóth Ernő, 1935
Tirpák Barbara, 1985
Tornai József, 1927
Tóth Éva, 1939
Ughy Szabina, 1985
Weltler Ildikó, 1970

Érdeemes négy kötetet is kivennünk a *Holnap Kiadó* karácsonyi könyvkínálatából, amelyeket a legkülönbözőbb korosztályú olvasóknak ajándékozhatunk.

KARÁCSONYI KÖNYVKÍNÁLÓ

Bach – szenvedély

A kiadó így ajánlja a kuriózumkötetet: Három évszázad választ el immár bennünket Bach korától, s már el sem tudjuk képzelni a világot, amelyben megszületett az emberiség egyik legnagyobb zsenije, *Johann Sebastian Bach* páratlan életműve. A *Bach-szenvedély*ben a szerző életre kelti Bachot és korát: *Gilles Cantagrel* több mint háromszáz korabeli dokumentum segítségével mutatja be a kivételes alkotó pályáját. A könyvet olyan, alig ismert vázlatok és alkotói piszkozatok reprodukciói is illusztrálják, amelyek a teremtés lázáról, a zene születésének pillanatáról tanúskodnak. A gyönyörűen kalligrafált, a barokk díszítőelemek képlékenységében gondosan rendezett végső másolatok láttán még az avatatlan szem is érzékeli a művészi szenvedély erejét. Felrajzolódik előttünk egy öntörvényű ember idővel dacoló víziója a világról. A nagy tudású és szenvedélyes szerzőnek köszönhetően az olvasó számára megelevenedik Johann Sebastian Bach magánélete és művészi, alkotói pályája is.

BÚZÁS HUBA

FUTÓ ZÁPOR

talán *Dali* kristálydugója lehet e zápor? világod pillogod prizmái törésein keresztül, mily bizarr látványt ereget, zagyvál eléd e trópusi zuhó vad, hirtelen éj-zuhatagja,

a nappali sötét; szilánkjai szerte szórják a felhő-fesztívt, az utcazenészeket, báméskodók utószüretét, autók, járókelők fetrengenek, páclé pocsolyákban a házak,

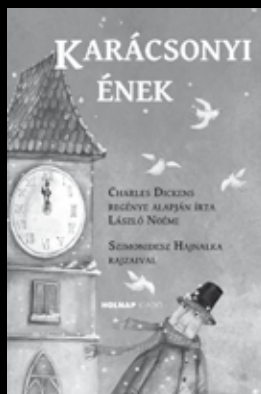
miközben sok e lány, a nappali éjsötétség megtöbbszörözi épp, eget harapint az ajk, a villámfényben fölragyog, csucsorít, sőt mennydörög is: *nem szerettelek...* kis duzzoga, elfut a nyárral

Karácsonyi mondóka

„Az angol gyermekek egyik kedvenc karácsonyi énekét, a *Twelve Days of Christmas* Tarbay Ede ihletett fordításában, leperellő formájában tárják a szerkesztők a legkisebbek elé. *Szimonidesz Kovács Hajnalka* varázslatos illusztrációin elevenednek meg a kedves vers szereplői.”

szépek elé. *Szimonidesz Kovács Hajnalka* varázslatos illusztrációin elevenednek meg a kedves vers szereplői.”

Karácsonyi ének

Charles Dickens meséjét ezúttal *László Noémi* rövidített változatában kínálja a kiadó a már olvasni tudó gyermekeknek. „A köszívű és zsugori Scrooge urat karácsony előestéjén három szellem látogatja meg. A hátborzongató élmény hatására hősünk élete gyökeresen megváltozik. A titokzatos pálfordulás története az egyik legszébb és legelgondolkodtatóbb karácsonyi történet, amelyet valaha papírra vetettek.”

BÚZÁS HUBA

EGY NYÁRI NAP

szép boszorkányom, tulipánom, Visegrádon Dunába dőlt ~ lebegő volt ~ a levegő, és alkonyatba mi: azon a nyáron a hegytető, te is meg én, meg ő, kutyánk, kis gombolagnyi folt... nem ám csupán ~ ma látom ~

sütkérező gyíkcoka, napsütötte kő sebforrasztó kamasz kalandja volt, hanem *utunk*, ahol mi ~ hárman ~ futunk, futunk, és ránk hajolt a nap, amerre jártam

lebegő volt a levegő... örök... azon a nyáron, hol partra szállva rogyadott a lábam pár boldogasszony papucsában

Schulek Frigyes

Farbakné Deklava Lilla könyve elsőként mutatja be a 19. század egyik legjelentősebb, magyar építészet és műemlék-helyreállítóját, akinek munkássága európai mércével is figyelemre méltó. *Schulek Frigyes* (1841–1919) neve jobbára a *Mátyás-templom* és a *Halászbástya* építészeként ismert. Származása, személyisége és életútja kicsit homályban van, csakúgy, mint a többi alkotása. A bécsi Képzőművészeti Akadémián tanult, s itteni, legnagyobb hatású professzora, a bécsi Stephansdom építőmes-

tere, Friedrich Schmidt volt. Ő elkísérte Schuleket pályája nagy részén, hiszen a Mátyás-templom három évtizedes restaurálása alatt is többször kikérte a tanácsát. Hazatérése után, 1872-től a Műemlékek Bizottságának építészé és így a magyar műemlékvédelem hőskorszakának meghatározó egyénisége lett. Helyreállításai közül legjelentősebb a visegrádi *Salamontorony*, a *jáki templom*, az *ákosi templom* és a *pozsonyi ferences templom*, de bővítette a deáki templomot és a lőcsei Városházát. Új épületei közül a *szegedi református templom* és a Fo-

gadalmi templom a legkiemelkedőbbek. Néhány elképzelése csak papíron maradt fenn. Emellett nagy hatású, oktatói munkásságot fejtett ki a pesti Mintarajztanoda, majd a műegyetem professzoraként is. A kötet számos, eddig nem ismert tervet, fényképet és családi dokumentumot is publikál.

SZAKONYI KÁROLY

Képek tükrében

BARANYI PÉTER FOTÓALBUMA – BARANYI FERENC VERSEIVEL

Baranyi Péter és
Baranyi Ferenc,
1987
Büki Erzsébet
fotója

Van egy amatőr kép a kétszázal is többoldalas album végén, egy barna hajú fiatalember átéli a vállát egy gyérülő hajú úrnak, mindketten a napba néznek kissé hunyorogva – a napba, vagy a jövőbe. Az egyik *Baranyi Péter*, a fotográfus, a másik *Baranyi Ferenc*, a költő. Apa és fia. És most itt van tőlük egy szép album a fiú képeivel és az apa verseivel.

Rozsdabarna, kopár hegyoldalakat látni, különös természeti formákat, itt-ott csenevész bokor, körül mindenütt kietlenség és magány, mégis a táj fenségsége. Vöröslő sziklák és omladékok festőisége. Egy fatörzs odvából sarjadó élet, amely dacol a pusztulással. A fotográfust láthatóan lenyűgözi az elmúlás, mégis inkább lel benne harmóniát, mint dekadenciát. Ahogy modelljeiben is szembeszegezi a mulandósággal a szépséget, a hervadó természet felett ott ragyognak a nők, az arcok és a tekintetek, amint kíváncsian néznek a világba. Erőt és lendületet sugároznak a barátok, a *rockerek* – zenészek, énekesek – portréi, szépséget a víziók, ahogy Baranyi Péter mondja: *a valóságunkból levettített álomképek*. Fagyókerek, omladozó házfalak, pusztaságban nőtt bokor..., s mind között egy képi ballada: megdőlt sírkő mellől a füves hanton kinőtt, életerős fa. A költőt is megihleti: *Nincs pusztulás. Ne rettegj hát a végtől. / A fában folytatod, mely ég felé tört.*

Ballada a másik is, a parti sekélyben, a hínár és sás alá merült ladik a sötét vízben, megcsúszó zöldes fényben. Borzongatóan szép elveszettség.

Miért olyan megragadók, gyámolító szeretetet támasztók a romok? A valaha faragott kövekből nagy buzgalommal épült ház meztelen fala, a tátongó kapubolt, a rács az üres ablakon, amely mögött ott az üresség, a gazzal benőtt udvar miért marasztal. Miért nézem a romok közé lépő árnyalakot várakozva, mintha máris kezdődne a történet? És miért nézem meghatott rokonszenvvel a semmibe vesző vasúti síneket? *A pálya csupa gaz, / hisz vonat erre egy se jár már, / nincs jegypénztár és nincs utas, / csupán a csend az állomásnál.*

Az elhagyott vaspályák képeivel és a költő soraival feltámadnak bennem a nyári, végtelennek tetsző utazások, a vonatok lehúzott ablakain becsapó huzat, a kerekek ütemes csattogása, a bakterházak előtt tisztelegve álló, veres zászlócskás vasutasok, a jelzőharangok csengése, a pöffekelő mozdonyok, a beszálló füst és korom, a téli éjszakák-

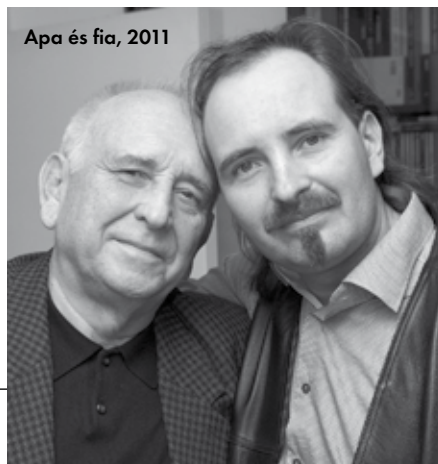
ban robogó szerelvények fényei, a hagyma- és bagószagú harmadosztályok bóbiskoló utasai, a fülkés Pulmanok – itt vannak a képeken a mozdonytemetőben rozsdásodó lokomotívok, a bokros semmibe enyésző sínparók és az üresen kongó raktárépületek.

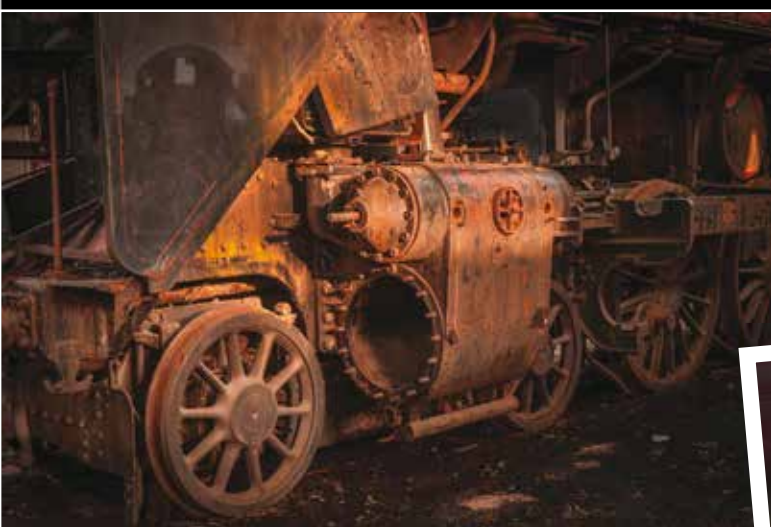
Mint háborúban elesett rokonok megmaradt relikviáit nézzük kegyelettel a felidézett múltat, olyan meghittséggel tárja eléink Baranyi Péter a veszendő világot. Szomorúan? Inkább szeretettel. Vonatablakból hányszor nézem magam is a gazzal benőtt, egykor fényes vaspályákat, a földhányásba torkoltakat, a korhadó talpfákon feketéllőket, amelyeken valaha vicinálisok, alföldi falvakba dőcögő vonatcskák, nehéz terhekkel megrakott, nyitott vagy zárt, veres vagon sorok gördültek gyárudvarokra vagy el a nagyvilágba. És hány-szor nézem én is az omladozó raktárépületeket, a rámpákat, a kis állomások elhagyott, szolgálati lakásait, a bodzabokrokkal benőtt hidasokat, a bedőlt cementkerítéseket és a csendet. A remek, művészi fotók mellett leghosszabban ezeket a képeket nézegettem, mert Baranyi Péter a képeivel mesél.

Baranyi Péter fotográfus Budapesten született 1967-ben. A technikai pályát hagyta ott a fényképezésért. Első albuma *Tetőn – jegyzetek egy városról* címmel jelen meg. Fotóművészetéről azt írja a *Képek tükrében* előszavában *Markovics Ferenc*, hogy Baranyi Péter „első pillantásra szigorúan száraz, dokumentarista tárgyilagosságába belopakodik a líra” – ez az apai örökséget feltételezi. De örökség a zenéhez való kötődés, tudvalevő, hogy Baranyi Ferencnek a költészet mellett a zene milyen fontos szerepet játszik az életében, ahogy Péternek a rock. *Ki dallá lesz, az már örökre / az igazsággal csendül össze...* – írja a rockerek portréihoz a költő. *Ki dallá lesz, felzeng az égre, / elnémul minden földi vétke... /--/ Ki dallá lett, immár legyen dal, / meghalhat – ámde el sosem*

hal... Vers és kép – a fotós lírájának és a költő lírájának harmóniája, a kétszázal is több oldalas album az elmúlásról szól, de ez csak a képi tükröződés, mert valójában az örökkévalóságról beszélnek, amely ott rejlik minden átlénygülésben. ♦♦

Apa és fia, 2011

Válogatás Baranyi Péter Képek tükrében
című albumából, a kötet Víziók,
Vörös krónikák, Holt lelkek, Elhalt erek
és Áttűnés sorozatából

A ZSOLNAY-KINCSEK EGERBEN

MEGMINTÁZOTT ÁLMOK

Kiállítás a Kepes Intézetben

Cikkünk a 44. oldalon

A világhírű Zsolnay-gyár 165 éves hagyományát reprezentálva eredeti pirogránit térplasztikák, domborművek, modern eoizin-mázás, egyedi kerámiadisztártyák, Zsolnay-porcelánok érkeztek egyenesen Pécsről, valamint a budapesti Virág Judit Galériából Egerbe a 2018. március végéig látogatható kiállításra.

